

'97
II.

Palócföld

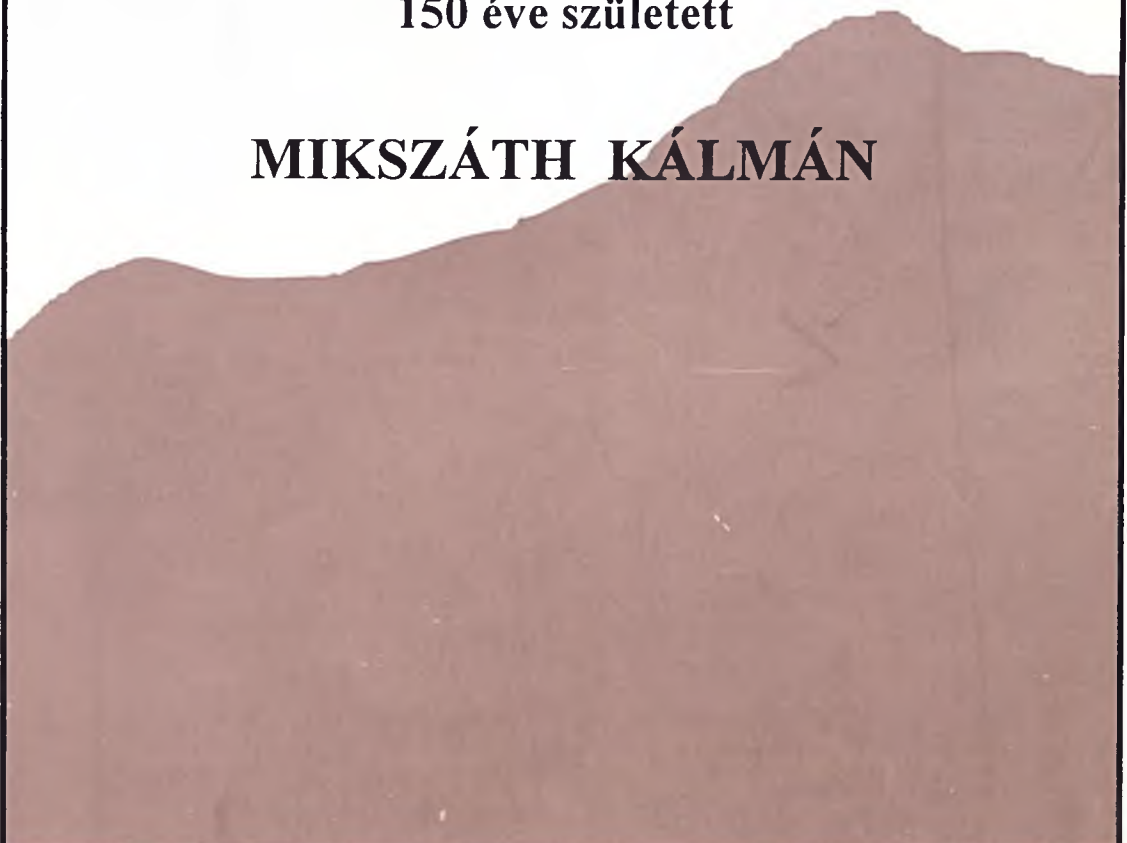
IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A NAGY PALÓC

150 éve született

MIKSZÁTH KÁLMÁN

Asztalilámpa (Mikszáth-hagyaték)

Tartalom

Petrőczy Éva verse	127
Csaplár Vilmos: Esete Mikszáth Kálmánnal	128
Kabdebó Tamás: Mikszáth és a posztmodern	131
Tandori Dezső: "A mi örökös barátunk"	134
Kiss Dénes: Az eszmeképzés irodalmi meséi	140
Tomkiss Tamás: Ismerős az idegenek között	145
Dukay Nagy Ádám: Két világ regénye	147
Szeghalmi Elemér: Mikszáth évfordulójára	150
Csongrády Béla: Mikszáth a rejtélyek könyvében	153
Barcs János: Az én csodálatos Mikszáthom	156
Baranyi Ferenc verse	159
Marschalkó Zsolt: Az egyik jeles mondat	163
Csikász István: Gélyi János levele	166
Onagy Zoltán prózája	170
Tóth Sándor verse	182
Romhányi Gyula versei	185
Szepesi Attila: Nagy Iván, Benczúr és a Macskák	187
Simor András: Mikszáth elfeledett anekdoták tükrében	190
Laczkó András: Mikszáth és a fiatalok	192
<hr/>	
Nagy Pál: Tzara-díj Mikszáthért	199
Gyenes Erzsébet: Szent Péter varázslata	203
Hegedűs Erzsébet: Mikszáth, a nagy palóc	216
<hr/>	
Beke Albert: A Mikszáth-kép változásai	225
Fábián Gyula: Mikszáth Kálmán, a hagyományörző	237
Krizsán László: Miről mesél "A beszélő köntös"?	245
Praznovszky Mihály: Hogyan lett Szklabonyából Mikszáthfalva?	253
Csáky Károly: A Mikszáth-hagyományok ápolása Szlovákiában	258
Z. Urbán Aladár: Amiről a vendégkönyv lapjai mesélnek...	262
Szabó Péter: Egy új Mikszáth portréra	266
Kovács Anna: A horpácsi kiállítás (tématerv)	271

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata

Főszerkesztő:
Pál József

Főmunkatárs:
Nagy Pál

A szerkesztő bizottság elnöke:
Dr. Horváth István

A szerkesztő bizottság tagjai:
Ardamica Ferenc
Dr. Bánlaky Pál
Marschalkó Zsolt
K. Peák Ildikó
Paróczai Péter
Zsibói Béla

Felelős kiadó:
Fehér Miklós

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján
Rákóczi út 36.
Telefon: (32) 410-022, 314-386
Levélcím:
3101 Salgótarján, 1. Pf. 270

Kiadja:
a Balassi Bálint Könyvtár
3101 Salgótarján, Pf. 18

Készült:
a Balassi Bálint Könyvtár nyomdájában
Salgótarján

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 11-16.30 óráig
szerda 11-16.30 óráig

Számlaszám: OTP: 11741000-15450250

E számunk szerzői:

Baranyi Ferenc költő (Bp.), Barcs János költő, író (Tököl), Beke Albert irod.tört. (Bp.), Csáky Károly néprajzkutató (Szlovákia), Csaplár Vilmos író (Bp.), Csikász István költő (Balassagyarmat), Csongrády Béla újságíró (Salgótarján), Dukay Nagy Ádám költő (Salgótarján), Fábrián Gyula újságíró, Gyenes Erzsébet irod.tört. (Salgótarján), Hegedűs Erzsébet újságíró (Bátonyterenye), Kabdebó Tamás író (Írország), Kiss Dénes költő (Bp.), Kovács Anna muzeológus (Salgótarján), Krizsán László irod.tört. (Százhalombatta), Laczkó András író (Kaposvár), Marschalkó Zsolt író, költő (Salgótarján), Nagy Pál író (Párizs-Salgótarján), Onagy Zoltán író (Nagyoroszi-Esztergom), Petrőczy Éva költő (Bp.), Praznovszky Mihály főigazgató (PIM, Bp.), Romhányi Gyula költő (Balassagyarmat), Simor András költő (Bp.), Szabó Péter irod.tört. (Bp.), Szeghalmi Elemér író (Bp.), Szepesi Attila költő (Bp.), Tandari Dezső író, költő, műfordító (Bp.), Tomkiss Tamás költő (Cegléd), Tóth Sándor költő (Bp.), Z. Urbán Aladár tanár (Szlovákia)

E számunka illusztrációs anyagáért a Nógrádi Történeti Múzeumnak tartozunk köszönettel.

Fotó: Buda László

Borítóterv: Orbán György

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár.
Előfizethető ugyanitt.
1997-ben megjelenik négy alkalommal.
Egyes szám ára: 120,- Ft,
előfizetési díj egy évre: 450,- Ft
Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza!
Folyóiratunk Budapesten megvásárolható az
Írók Boltjában (Andrássy út 45.).

ISSN 0555-8867

Index: 25925

MIKSZÁTH-GYERMEKGYÁSZDAL

"A ló, a báránka és a nyúl" című novella margójára

Remckelt Rückert,
s Mahler karnagy úr,
de gyermekgyászdalba
jobb, ha nem tőlük borul
mind, aki nálunk
magzata-fosztott,
tépte öléből bárha halál,
vagy a bosszú, amely
gyilkol, mint a torokgyík.

"A ló, a báránka és a nyúl" -
Kétforintos, barna füzetke volt,
de mindörökre, múlhatatlanul
megtanított, sarját el hogyan siratozza,
kinek könnye a szó.

"A ló, a báránka és a nyúl" -
három kis, szomorú,
elszürkült szőrösomó,
de fullánkját vesztette
rajtuk, íme, a romlás.
Jánoska, hallod?
Apád az életbe visszadalolt.

Csaplár Vilmos

Esete Mikszáth Kálmánnal

Az ember él. Tesz-vesz, serényen. Meg nem tesz-vesz, lustán. Mindenféle gondol, pláne, ha író (talán Mikszáthra is, csak nem tudja, hogy rá), és ír. Aztán egyszer csak megkérdezik tőle, hogy na, gondolsz-e Mikszáthra?

Húha! Gondolok-rá?

Nem. Gondolni, azt nem. Nem gondolva talán. De persze ha megkérdezik, rögtön összemókázódik a határ a gondolás és a nem gondolás között. Elkezdek gyanakodni arra, hogy nem úgy van, ahogy hittem. Lehet-e Mikszáthra magyar íróként nem gondolni. (Lehet.) Nem lehet.

A születése évében úgy látszik, nem lehet.

Milyen kép él benned? Az a kövér, kopasz kép, mellényes. Mellényes?

Mikszáth egy nagy magyar író. Nagy, mert sokat írt. Nagy, mert *hatása* volt. Nagy hatása volt. Ami még van. Nincs magyar, aki ne lett volna diák. Nincs diák, aki nem ízlelte volna meg azt az érzést, hogy milyen volt Mikszáthnak lenni. És olvasni is jól lehet. Például ha kötelező, elfeledteti olvasás közben, hogy ő kötelező.

Minden (halott) írónak több utóélete van. (Kivéve azokat, akiknek az utóélete is meghal.) Ezek egymás mellett helyezkednek el és egymás után. Váltakoznak, kombinálódnak. Most például várhatóan sokan emlegetik majd őt, esetleg jövőre is, mert a politikai élet, sőt az *élet* is kissé *hasonlít*. Az előző korszakban Mikszáth teljes egészében *mese* volt, most meg már nem teljes egészében az. Mikszáth aktualitása? Ki hitte volna, hogy lehet még ilyen is? Ugyanakkor meg épp azért, mert ez a fajta újrégi kor úgy ránk telepedett, sokan (főleg a számítógép mámorba előremcnekülő fiatalok) messzebb vannak, mint valaha. Ez is egy párhuzamos utóélet. Egy a sok közül, mely nem tiszteli az évfordulót se.

Mikszáth egy nagy reményű, nagy tehetségű magyar író volt, aki beváltotta a tehetségéhez fűzött reményeket, közben elveszített valamilyen más reményeket. A fanyar, ironikus, kiábrándultságnak van egy speciális (írott) formája, ezt hagyta ránk.

Miközben a mesélési kedvéből soha nem ábrándult ki. Ő egy olyan író, aki minél szörnyűbben érezte magát, annál fergetegesebb mesélővé vált. Szinte versengett magával. (Meg Jókaival.) Nála a boldogok se boldogok (miként később Krúdynál se, csak másként nem), csak az olvasó az, míg olvas. Nevetgélve, nagy élvezettel elhisszük neki, hogy az életben igazából semmi ok a nevetésre, hacsak nem az, hogy nincs ok, nevetni meg kell. Legalább is szükséges. Mesélni meg pláne kell, mese nélkül még a boldogtalanság se igazi. Benne a *nagyság százada* hullott szét. Nem úgy, mint más írónál. Másként ugyanúgy. A *mikszáthi* az valami nagyon személyes, nem is annyira szokásos a maga idejében. Annyira nem, hogy nincs is több Mikszáthunk, ezért aztán megbecsüljük, kényeztetjük az iskolákban. Nem cserélnénk el senkiért. Az ő szövegeit nem érdemes vetélkedőkben használni, mert egy mondatból ki lehet találni, hogy ez csak ő lehet.

Bennem mint volt diákban, művelt magyarban ott szunnyadnak természetesen az egész meséi, de mint író, a mondatait hordom magamban, főleg öntudatlanul, de hordom. A hangulatát, *valamijét*. A mesélési kedvét próbálom nem utolérni, mert az utolérhetetlen. Valószínűleg szoktam érezni, hogy mit nem értem utol. Ettől nem keseredem el, ez csak úgy *van*. Bennem. Amikor van. Észrevétlenül. Többnyire még én se veszem észre. Ilyen a kultúra, ilyen anyag. Lehet benne mindenfélét megállapítani és nem megállapítani. Úszkálni, fulladni. Ki lehet feküdni fáradtan a tetejére, visz az ár.

Lehet halottakról élőként beszélni.

Sőt, *véleményt* mondani, abban a hitben, hogy a halott író nem szól vissza a születése után százötven évvel. Pedig visszaszól. A könyveivel fölfegyverkezve visszacsap, mint Zrínyi az *Új Zrínyiászbán*.

Csak ő a szivarjával hadonászik, harag nélkül. Megbocsátóan, méltósággal. Tulajdonképpen alig néz, a mindenkori pénzügyminiszter jobban érdekli.

Gyakorló tanár koromban egyszer a diákoknak azt magyaráztam, hogy ki mindenki írt Mikszáthtal nagyjából egy időbe (Dosztojevszkij, Tolsztoj, Flaubert). Óra végén az egyik lány odajött hozzám, és megkérdezte, hogy akkor most tulajdonképpen Mikszáth nem is nagy író? És ha nem, akkor ki volt a nagy magyar író?

Ilyen utóéletek is vannak. Majd elmúlnak, kezdődhetnek másmilyenek.

Lehet-e *nagy* egy magyar író, ha nincs nagy magyar olvasó? Most éppen ez a hülyeség jutott az eszembe, bár magunk közt szólva, tekinthető némileg aktuálisnak a kérdés. Őszintén szólva engem kicsit nyomaszt olykor-olykor valami, ami szintén Mikszáth. Is. Lehet a sikeresség sikertelen? Mivé válhat nagy energia, hatalmas alkotó erő és szorgalom (egy ember szerencsésen alkalmazkodó természetével együttműködve) *valamilyen* kor édeskésen kesergő, kesernyésen lelkendező mindennapjaiban?

Amit a kiegészés kori Magyarország átélt, azt nem élte át. Csak később. Későbbi szemmel nézve ez egy korai kor volt. Úgy korai, hogy egyúttal érett, túlérlett. Koravén. Az okos írók pedig okosak voltak, sőt bölcsék, és meséltek. A nagy mesemondó arcán aztán egyszer huncut mosoly jelent. Máskor meg hosszasan maga elé nézett, két régeny írása között. Utóbb az ilyesmit hívják *kulturális és nyelvi bezártság*nak.

Lehet, hogy nem éppen ezt, de most már mindegy.

Mivé válhat, mívé válhat? Például Mikszáth Kálmánná, ez nem olyan rossz. Ráadásul tényleg jó.

Most aztán találja ki a kedves olvasó (akiről mostanában az a hír terjed, hogy nincs is, mert még nem elég kedves a mese), hogy a *második magyar eredeti tökefölhalmozás* idején mit akarok én ezzel mondani.

Először is éljenek (féljenek) a Nagy Magyar Olvasók! Ha majd fölállnak nagyság szerint, csatasorban.

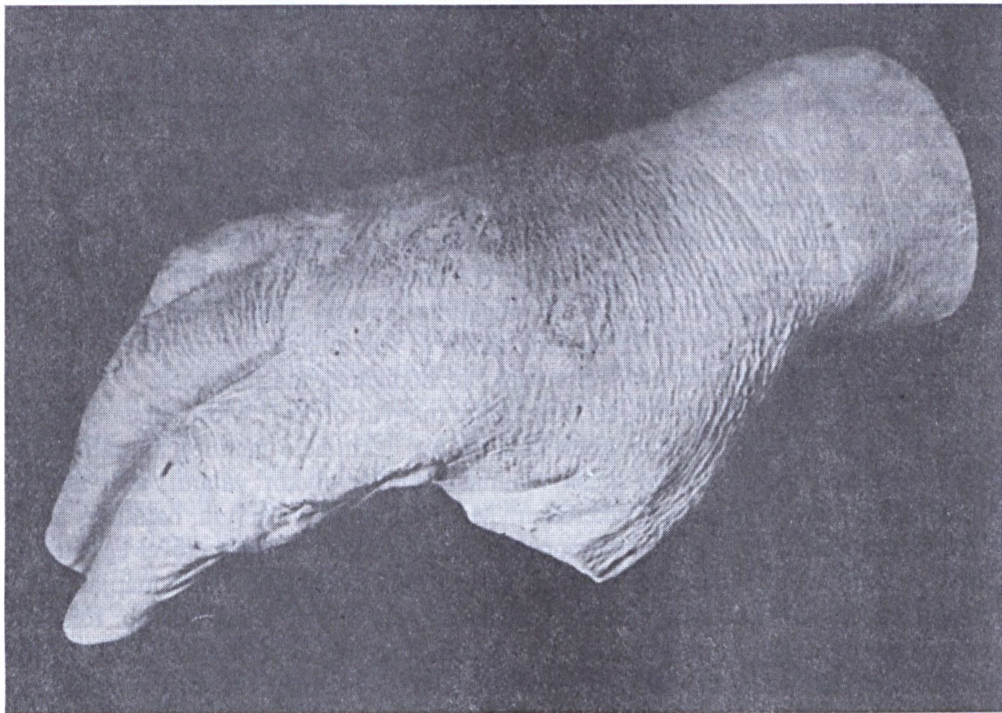
Másodszor: éljenek a nagy teret kiszorító kis írók, akik talán kis térbe beszorított nagy írók!

Legyen elég erejük elviselni az összes utóéletüket!

Például azt, hogy mit tartok én felőlük.

Éppen én.

Az én évezredecem végén.

Gipszöntvény Mikszáth Kálmán jobb kezéről

Kabdebó Tamás

Mikszáth és a posztmodern

1980-ban kezdtem írni, 1982-ben fejeztem be – mivel közben kenyeret is kellett keresnem – *Az istenek* című magyarnyelvű Róma-regényemet, amelyet az *Újváry Griff* kiadó publikált Münchenben. Természetesen ezt is fekete-listára tették itthon, majd, a szabadság kitörtével 1992-ben újra kiadták, ezúttal a szépirodalmisok Budapesten.

Amikor a regényt írni kezdtem, Manchesterben, már vadul lángolt a posztmodern francia-amerikai divatja, mely egynehány egyetemet és irodalom kritikust kivéve, nem tudott meghonosodni Albionban, de Írországban sem, ahol most élek. Kár, mert remek játék.

A posztmodern kifejezést *Pannwitz* képiró mester gyártotta, aki bár német ember volt, a magyar *Mikszáth Kálmán* kortársa vala, igaz, húsz esztendővel idősebb mint a regényíró. Ez a festő úr úgy érezte, hogy az impresszionizmus virágzása teljén ki kell találni valamit, annak jelzésére, ami utána jön, de a terminus eltemetődött, a posztimpresszionizmust, mint kifejezést többen kedvelték.

Amikor én a Róma-könyvet írni kezdtem, már nyakára hágtam – angol gyakorlatomban – két korábbi, de a mai napig élő/túlélő izmusnak: a képvers gyártásnak és a strukturalizmusnak. Az előbbit tréfának, "átkándálásnak" szántam, de "művemből" kiállítási tárgy lett az *Institute of Contemporary Art* neves londoni galériájában; az utóbbiba intellektuálisan, mint nyelvész szerettem bele, s lettem ezután a *Tristes tropiques* lelkes olvasója. (Olyan alapkönyvnek tekintetem, mint az akkoriban tőlem is idéző *Esterházy* a valóban nagyszerű és tisztességes *Ottlik Cipi* műveit.)

Nem véletlenül hozom őt fel, mert nemsokkal regényem megírása után került kezembe a *Termelési regény*, az első magyar "posztmodern" mű – azóta is a legmulatságosabb. Lábjegyzeteibe és főszövegébe foglalt mozaik-történetei közül kettőt magam is átéltem. A legjobb irodalom élményeken, a második legjobb irodalom könyvélményeken, a harmadik a könyvélmények élményein alapszik.

Mikszáth Kálmán volt és maradt a kedvenc regényíróm, azt hiszem minden regényét, elbeszélését elolvastam, a javát kétszer, kedvenceimet háromszor. Nagyapám könyvtárában megvolt a százkötetes *Jókai* és a Mikszáth összes. Először a jókaiakat olvastam végig –

olyan fiatalon, hogy az első fejezet után elolvastam a regény végét – aztán a Mikszáth-könyveket. Aztán jött az érettségi, a bölcsészkar, 1956 és az emigráció. Magyar könyvek szűkében először a *British Múzeumban* leltem rá ismét a *Krúdy* és a Mikszáth könyvekre, aztán, etéren telhetetlen lévén, nagynénémmel megvettem minden föllelhető Krúdyt és az Akadémiai Kiadó *Mikszáth Kálmán összes művei* sorozatot. Krúdy gyűjteményemet később kiegészítette a Londonba látogató boldogemlékű Krúdy Zsuzsa (tehát Krúdy minden megjelent könyve megvan) a mikszáthokkal pedig eljutottam addig, ameddig az Akadémiai Kiadó – vagyis ismert elbeszéléseket hiányolok. Mondanom sem kell, hogy ismét végigolvastam mindent, ami megvolt, elejétől végig.

Ebben az időben, tehát a hatvanas évek elejétől a végéig, könyvtári munkám mellett egy költői szemináriumot is vezettem a londoni egyetem berkeiben. A francia szakosok fedeztették fel velem *Barthes* műveit, az amerikaiak *Burroughs-t*, *Fáy Attila* a *Finnegan Wakes-t*. Bár *Joyce* minden más művéért rajongtam, "a *Finnegan*" keresztretjtényszerű olvasásra Attila vitt rá. Angol diákjaim megkérdezték, ki a legjobb eszázadi költő? A válasz egyértelmű. Az már nem, hogy mennyiben volt *Attila* modern, avat garde, esetleg korai posztmodern? Egy alkalommal *John Wain*-nel, a költő, esszéista, regényíróval jöttem össze, aki a legjobb magyar regényeket firtatta. Beszéltem a vén palócról, lefordítottam könyveinek címét és szomorúan tettem hozzá, jó angol fordításokat nem ismerek.

Amikor *Az istenek* – azidőtájt a negyedik regényem megjelent – tíz helyen méltatták, mind idekint, beleértve a két rádióállomást. A 2. a pesti kiadás szövegét egy *Radics Viktória* nevű hajadon úgy eláztatta, mint a záporosó a rétet. Az u.n. "Nyugati magyar irodalom" orgánumai még mind életben voltak. Ennek az első kiadásnak egyértelműen jó sajtója volt, többen kiemelték a regény "modernségét" és fölfedezték rajta a posztmodern beütéseket. Majdnem "kiütéseket" mondtam, mely ugyebár kétféle lehet: amikor az embert állonvágják, vagy, amikor az ember testén pörsenések keletkeznek. (Senki nem mulasztotta el a könyv két befejezését kommentálni, s ebben, ha másban nem, meglátni a posztmodern tendenciákat.)

Jól mulattam a dolgon. A fecskefarkú befejezés ötletét nem *Fowles* regényéből kölcsönöztem, vagy *Borges*-től vettem át – akiket ebben az időben még el sem olvastam – hanem a *Különös házasság*-ból. Azazhogy igen is, meg nem is. Az én regényem főszereplője, egy Lehel nevű fickó, olyannyira belebonyolódik egy kémügybe, hogy nem látszik más kiút számára mint a halál. Amikor könyvem megírásának utolsó fejezetéhez értem, az egyik angol miniszter eltűnt a föld színéről. Ruháit összehajtogatva megtalálták a tenger partján. Pár hónap múltán ő maga is előkerült, eléggé virgoncan, Ausztráliából. Nem úszta át az óceánt, hanem, öngyilkosságot tettett. Ha jól, és újból és újból elolvassuk Mikszáth regényét, a kettős befejezés nemcsak két alternatívát sugall, a halált, vagy az életet, hanem motiválja a peresztett, megvert ember kiútját: *a halált tetteve választani az életet*.

Nos, Isten uccse, Lehel számára a megoldást, nem, így nem jó, a regény számára a megoldást, nem, így sem jó; a megoldást, mely egy realistának szánt regény fecskefarkú végére ugyanúgy illik, mint egy pozór szereplőhöz passzol, én egy helyzet kettős lehetőségéből pároltam, mely történetesen hasonlított egy fowlesi, borgesi, mikszáthi megoldáshoz.

Azazhogy. Amint a regényt megírtam és szövegét stilizálni kezdtem – tehát kívülről is láttam, már géppapíron – eszembe jutott az egyetlen irodalmi példa, amit akkor már ismer-

tem: a *Különös házasság*. Elbizonytalanodtam. Lehet-é, hogy tudat mögött (nem "alatt", ahol Freud bácsi lakott) mégiscsak Mikszáth fecskéfarkú befejezés-ötletét kölcsönöztem? Lehet. Sőt valószínű. Újraolvastam a *Különös házasság*-ot, immáron harmadszor. A legszebb korunkbeli posztmodernnekhez hasonlóan a regény tele van hintve lábjegyzetekkel. Eddig még hagyján, hiszen ezt mások is megtették a századfordulón, amikor a lábjegyzetelés szövödményes információadagolást jelentett, nem pedig posztmodern anekdot- és aranyköpésesdit. Igen ám, de a kritikainak beillő *Szépirodalmi* kiadás elmondja a valóságos Buttler-Döry házasság igazi történetét, mely más módon volt különös, mint a Mikszáth-szötte-elmetszette házasság.

A mikszáthi lábjegyzetek azt szuggerálják, a gyanútlan olvasónak, hogy a kódexekben és periratokban lenyomozható házasság valóságos történetével van dolguk. Holott. Buttler léha fickó volt, mint ahogy az *Egri csillagok Dobója* sem volt, a való életben, feddhetetlen jellem. A lábjegyzetek tudatosan ferdítenek – no, ez túl erős: "rászednek", helyesebb szó, hasonlóképpen a mai posztmodern lábujj-lábköröm jegyzeteihez. Nem tudom, hogy Mikszáth kacskaringós, egybefolyó, különváló történeteinek, adomahalmazának, szórakoztatókedvének, többszintű hangulatvilágának, egyszerű és különleges hőseinek, társadalomkritikájának és tekintélyt elvető, "rangtiszteletlen" és hierarchia mentes stílusának ismeretében miért kell a posztmagyar híveinek olyan ősökre visszatekinteniök, mint az ír Joyce. Ami azt illeti: a Buttlerék családja ír eredetű, a családnév az északír Buttler nevű ősökre megy vissza. Vagy az angol *Sterne*? Joyce, minden ír ravaszága ellenére, csak egy egyszerű szatócs az írásművész Mikszáthhoz mérve, Sterne pedig kedves bohóc, egy utazó színtársulat komikus, a gúny és a szatíra nagy mesteréhez, Mikszáthhoz képest. Bár nagyra becsülöm egykori "szomszédaimat", a dél-amerikai próza dédelgetett nagymestereit, nyelvük egy vonósnegyes ahhoz a zenekarhoz arányítva, amit Mikszáth Kálmán megszólaltatni képes egy-egy regényében. Aki csak anekdotákat, "aranyrögöket" akar, vízért mehet a mikszáthi folyóba, talál ott mindent, az iható szomjoltótól kezdve a lerakódott fémekig.

Aki a történetekre is kíváncsi, az egy *Kuroshawa* sokoldalúságával találkozik, megelőzve a nagy japánt sok évtizeddel.

Minden irodalmi fogás – mint pl. a fecskéfarkú vég az értékek patika-mérlegén csak eszköz, s a főszköz, a nyelv, az irodalom eschatológiájában a legfőbb érték.

Ezt a kincses magyar nyelvet sem öclötte sem utána nem használta szebben és jobban senki a magyar "regényirodalomban."

És ez több mint a szókincs, a szivárványszínű mikszáthi szó. A mikszáthizmusok – *Széles Klára* jól tudja – kötöttségként megélt helyzeteket ragadnak meg, átható jelenlétű élményeket közvetítenek, idéznek föl. Aki ezt tudja, az a nagy költő, prózában vagy versben.

Tandori Dezső

"A mi örökös barátunk"

Mikszáth Kálmánt elbúcsúztatva, mintegy szakferfiúsággal is elsiratva *Móricz Zsigmond*, a *Nyugat* folyóiratnak írt dolgozatában, e síri beszédben Mikszáthról mond személyi érdemben viszonylag keveset, sok szépet leszögez viszont arról, amit a nagy halott irodalmi lényegével kapcsolatban ő az 1910-es évben asszociálhatott, s ami valahogy mintha periódusosan visszatérő gondja lenne betűvetésünknek. Újság a könyv ellenében, élőbeszédés aktualitás az örökléttel szemben, illetve a fából vaskarika csodája, amit Mikszáth művészetében ünnepel Móricz, az irodalom-megújítás, jószereán a hirlapírás általi mégis-tündöklet ékes ténye; holott elsősorban a tárcát, emez újságműnemet tartja "a mi örökös barátunk" fő erényének és erejének, ám esélynek is a – ne ismételjük magunkat – magyar próza igazi megújulásához. Ekképpen mondjuk: Mikszáth mintha úti állomás lenne valamerrefele, de hát messze az *Ady* költészeti forradalmától, félig-meddig a *Jókai* utáni légüres térben, azaz hát oly elismeretlen, alig felismert írók örökzögében, akik "helyett" aztán mintha *Kosztolányi, Krúdy* teremtette volna meg az elbeszélés, a regény valódi magyarországi huszadik századát. Mikszáth legfőbb sajtójának Móricz az élőbeszédyszerűséget tekinti, a távtartást bármilyen akadémiakasságtól, ugyanakkor az anekdota megannyi hangszínét ... ne is folytassuk. Magam egy régi kedvencemet kotrom elő a polcra, azt a Mikszáth-elbeszéléskötetet, melyből csekély tünődgetésem címét kölcsönözöm, egy ottani novellacímét. Semmi hasonlóságot nem vonok Mikszáth és beszély-alakja között, eljárásom csak gyengédségalapú.

A nagy és nevezetes regények, vagyis a *Zrínyiász*, a *Nosztly*, a *Választás*: gyermekkorom emléklegendája. Születtem 1938-ban, felnőtt olvasónak akkor tekintettem magam elsőül, hogy kora-tizenvalahányasan Mikszáthot engedtek idehaza kézbe vennem. Aki azt a világot megérti, sugallták környezetemben, már tud valamit, de vigyázat, semmit túlon korán! Móricz ítéletével ellentételesen: nekem kora – huszonosan a Mikszáth-novellák jelentették "az" igazi nagy palócot, hamarjában

felkerült ő mégis polcmagasba, mert akkor rég "túlestem" már az első Kosztolányi – összelményen – ezt *Ottlik* mesterbarátsága hozta vissza, hozta igazából elő azután egy kis időre és örökre -, az egzisztencialista irodalom létfontossága "járta", és ami *Dosztojevszkij*től, *Csehov*tól olvasmány elmaradt, szinte máig. Hol lett volna helye Mikszáthnak ebben az egyre szaporább forgású csillagképrendszerben?

Ám az az elbeszélés, melyről szólni szeretnék most, a már többször is idézett című, maradandó vágyképként kísértett: min is sírtam én olyan jót tizennyolcévesen? Valami - ismétlem a nevet - csehovi hangulat, olyasmi volt, de hát *Mándy* után valóban csak Anton Pavlovicshez magához kanyarodhat vissza az érdeklődő kegyes ... jaj, Mikszáth Kálmánhoz?

Most, tessék: jaj, vissza Mikszáth Kálmánhoz.

S de jó!

Már az első bekezdés, e novelláé, kerekdes "oroszos" remeklés. Az anekdotai hangulat országos horderejűnek akarna ígérkezni, de kamarajellegrű marad, és ez jó. Kezdődik a beszély szó szerint így: "Egy délvidéki városkánál leszálltunk a vonatról, hogy ott háljunk, s nappal folytassuk utunkat tovább." A hagyományos próza elbűvölő hangütése. Ráérünk, sugallja - de már feszültséggel.

Ennek mintha ellentmondana a magyar délvidék tipológiai atlasza, hangulatos csúfondáros bekezdések során át.

El is gondolkozom: a "mai kor", mondjuk inkább, a megint aktuális félmúlt lélekhangulatait kifejezhetnők-e ilyen komótosággal? Például mondhatnám-e: idchaza-földön csak az is kényelmetlen, hogy otthonomban, álmatlanul este, nem gyújthatok egyetlen szál cigarettára se – legalább –, nem foghatom magam, hogy menjek, járjak egyet, ahogy *Kafka* írja pediglen, viszont hogy erre idegenben hosszasan módomban lesz, fájdalommal tölt el, mintha megcsalnék valamit, bár inkább boldogtalanul őriznem kellene híven, szerencsétlenkedve? Mondhatnánk-e bármi ilyet így, azaz hát lekerekítve? Eleven hagyomány-e az akármennyire is tökéletes mikszáthi próza?

A "Fehér róka" fogadóban viszály támad, így folytatódik a novella. Ott, ahol a "nagyon rossz állapotban talált" sarokasztalnál az író és vérköpös útítársa, a professzor ücsörög már. Szöke úr, vörös úr egymásnak esik "valami Hamilovics" tárgyában, s az író és társa mit sem ért az egészből; öröm, hogy a vérmeskedőket megfélekezik. Akkor az elbeszélő érdeklődni kezd. Ki lenne "a vörös ember", ki "úgy fűjt dühében, mikor mellettük elhaladt, mint egy kehes ló", és így tovább.

Olvasom, újraolvasom a novellát, s arra gondolok: milyen élmény lehetett ez nekem egykor? Miért éreztem alkalmasint akkor is, hogy az elbeszélés valami nagy szomorúság felé bukácsol? Szépséges, nem is oly régimódi stílusával. Olvasom, s csak az a máig nem múlt szomorúság eleven az egészből, fogalmam sincs, mi lesz, mi is volt Szlebenits Mihály - a vörös úr - története, mi több, élethistóriája, ennek lényege, veleje, amit mind, s nem sokkal többet, az elbeszélésből magam 42 éve megtudtam.

"Mintha két anya hordta volna a hasában" a megférhetetlen, rabiátus, de olykor bárányként megjuhászodó embert. Mondani sem kell, hogy "egy anyabirka és egy nőstény tigris".

Megtudjuk róla, hogy birtokát eltékozolta, most "egészen a züllés útján van". Ez kicsit olyan kifejezés, mintha a századelőn készült fordítás részlete volna. Anekdotát tudunk meg Szlebenits gonoszkodó irtalmatlanságáról, szeszélyeiről. De a magyar vidék jellegzetesen bírós, szolgabírók törtétiáival delectál minket aztán Mikszáth tovább, s értesülhetünk, sok gazságáért Szlebenitsnek semmi bántódása nem lett, ellenben egyetlen helyes cselekedetért végül miniszteriálisan elcsapták - botrányos esetét kiírták a lapok, persze, hát így.

Hogy itt tartunk, a fekete, ellenszenves arcú ember visszatér a vendéglőterembe, máris akarnokoskodik, dirigál, hanem aztán csak ül megint boránál, hozzá nem nyúl, közben nyög, fűjtat, láthatóan szenved – külsőségesen –, s így az író zavartalanabban szemügyre veheti, miféle is lenne.

De csakhamar szerencsételti őket: asztalukhoz megy, bemutatkozik – miután összetörte poharát –, ez nem kis meglepetés.

Valami orvosságos üvegről is szó van, ezeket behozta, ezeket az író s társa asztalához magával viszi.

"A nagy Hamilovics megölője", ezt tette hozzá mosolyogva a bemutatkozó szavakhoz. Szlebenits felismeri az író, kedveskedve érdeklődik, miféle új "mézet" gyűjt az élveteg olvasók számára, "nekünk". S közben, hogy így beszél, szomorú a hangja.

Mikszáthot összevétel *Eötvössel*, de sebj, így kommentálja: "Ezt mondom én, Szlebenits Mihály". A Hamilovics megölője, a nagy nemzetiségi izgatóé, hanem hát hogy ezt neki "nem ismerik el". Szoknya miatt volt, folytatja, és a többi. Iszik végre, és Mikszáthék érzik, most jön "a nemzeti giliszta", a felköszöntés. Jön is.

Szlebenits a híres találkozásokat ecseteli, méltatja így Nagy Frigyesét Voltaire-rel, Sándor cárét I. Napóleonnal, Hamletét atyja szellemével, Szlebenits Mihályét az íróval, s hogy ez mind közt a legkiemelkedőbb ügy.

"S hogy minden így" – t.i. letegeződő cimborasággal – "meg volt pecsételve, enyelgő hangon, mely sehogy sem illett hozzá, így szólt, merengő tekintetét rám tapasztva" – már brudercsók után! –: "Hozass már most az örökös barátodnak egy palack francia pezsgőt!"

Mily boldog voltam, mikor Ottlik novelláját olvastam aztán, évek múlva, *A Drugeth-legenda*, hogy tudtam, Mikszáthtól tudhattam, miféle nevezetes pezsgő is a Veuve Cliquot!

Ezt rendelte ugyanis Szlebenits.

Gondolom, akkor, 42 éve is tudhattam: nem a semmiért aprózza a lépést így az író, visszafójt egyelőre valamit, s az nagyot fog durrani. Nem külsőségesen.

Szlebenits nemsokára már az életét meséli, a jelent s a félmúltat. Asszonya van otthon, igaz, nem hites feleség, de mit számít a cserép, a tulipán virág a fő, s az, a

Misica gyerek, aki az övé, az az igazi, Szlebenits vér. Az asszony miatt halt meg egyébiránt a Hamilovics.

Ekkor hideg veríték lepi el homlokát, holtá sápad, s a gyerek dolgát – és az orvoságos üvegekét is – mondja alkalmasint: a gyerek beteg lehet, ez derül ki, és Istennek szól Szlebenits Mihály, elhörögve amúgy: "Isten, Isten, ne nyúlj a gyerekhez". Ahogy ezt ő "az asszonyra nézve" a Hamilovicsnak is mondott.

Hanem rögvést utána a professzortól is egy üveg pezsgőt kér, örökös barátjaként.

Azután – eléggé rendszeres előadásmóddal, de némiképp habogósan – előad Szlebenits egy további élettörténetrészét: jött be ő a városba, ide, gyógyszerért a Misicának, ezek azok az üvegek, a Nikolájt küldte el a patikába, addig ő bejött – s randalirozva összeveszett a szőke úrral –, ellenben a kocsiját egy kis lánykára bízta, aki egy hatost koldult ki belőle, visszajött a Nikoláj kocsis, hát mit látnak, a kis lányka alszik szegény az ülésen, s neki, Szlebenitsnek nincs szíve felkölteni.

Ekképpen kér még egy üveg pezsgőt az írótól.

Végezetül nagy fordulat jön: összevész a pausáléban csak "Aladár"-nak szólított pincérrel, majd az egész cehhet ő állja, sőt – "nyomorult cincárok!" –, legyen az ő örökös barátainak is mindig egy palack, jégbe hűtve.

Hirtelen megitatja velük a Szent János áldását, s mennek ki a kocsihoz. Itt Mikszáth kis pihenőt tart, a világ leírása következik:

"Szép nyári éj volt, szőke éj – de talán nem is éj; fekete testvéreihez nem hasonló. Talán csak a föld álmodik az éjről és ez az álom lebeg, mint kékes, átlátszó fátyol fölötte, hogy kiédesgesse a csillagokat. És azok a bohók ki is jöttek mind. Arra a rövid időre. Mert tudjátok, az álom hamar elszáll. De minden meghódolt e látszatnak. Az erdei fák illata bejött a városba, a denevérek csapongva rajzolták óriás cirádáikat a levegőben, a leander bokrokon, melyek a "Fehér róka" előtt a járdán voltak vödörökben elhelyezve, buja pillangók háltak a virágok közt. Szelíd, idegzsongató csönd honolt körös-körül. Az egész mindenségben nem hallatszott más, csak az a sziszegő nesz, amit a szürkék előidéztek a farkaik csapkodásával..."

És "valami jóízű szuszogás" hallatszott a kocsiból. A kis lány még mindig aludt!

Tanakodás kezdődik, Szlebenits – "Misica miatt" – elképzeltetlenné tartja, hogy a gyermeket csak úgy kirakják. Esetleg Nikoláj kiemelhetné viszont a finom meleg kendőben, így hagyhatnák ott a leanderek tövében, a padon, övé maradna a kendő. Az öreg kocsis tiltakozik e tékozlás terve ellen. Szlebenits, aki olykor-olykor dühödötten kitör, letorkolja ezért is.

"Babonaság, bolondság", mondja, "de ne neved, Nikoláj. Tudod, az Isten jóért jóval fizet..." És a kis lány, így érzi Szlebenits Mihály, álmában fenn járhat most a mennyekben, s boldog – és az Istent a Misica dolgában kérlelheti, könyörületre hangolhatja. "Mintha valaki pisztolyból lötte volna bele" az agyába, mondja ezt a gondolatot!

"Oh, Nikoláj, ha felkölteném, félck, hogy a Misica meghalna..."

Mostanra már borzongatóan szép a novella. Ki tudja, hol fordult át ilyenbe, ezzé – megtörtént a csoda, és szorongva várjuk a legrosszabbakat.

Szlebenits, talán a sok pezsgőtől is, zilált és gyatra állapotban van eddigre.

Az angol plédben kivették a kis lányt a kocsiból, ezüst forintokat is kötöttek a kendő csücskébe, letették a padra, s úgy látszott, rendben lehet még minden.

Ekkor új szereplő érkezett.

"A Zorka" cseléd. Misica halála hírével. Csipkés kendő, koporsó szükségeltetik. Isten magához vette a fiúcskát "esti harangszókor".

Szlebenits megdermed, majd előkapja azt a bizonyos – valódi – pisztolyt. A csehovi elv.

Ellenben nem magát akarja meglőni. Nem kell őt lefognia így Nikolájnak. A közeli Mária szobrot bántaná, Mária karján a kisedet.

"Nem, nem, – rikácsolta rémletes tekintettel – eresszettek! Nem ölöm meg magamat. Csak ő vele van bajom, ő vele, – és a kidülledt, üveges szemével a templom felé intgetett – a fiát akarom lelőni. A fiamért az ő fiát!"

Madár halottaim, ember halottaim jönnek elő, más eset mind, mégis nagyon átélem én ezt a Szlebenits Mihályt.

Végül összergy, jártányi ereje sincs, Nikoláj leülteti, vigasztalja. De az úr hallani sem akar nyugságról, csöndes könnyhullatásról. Sejtjük, mit kér borzadályosan, gyűlölködve: rugdálna össze a kis lány porontyot a Nikoláj, hadd fájjon neki, hadd fájjon ez az Istennek is, akit neki miért kellene kímélnie már? Semmit sem akarhat ő az Istenről többé.

"Nikoláj fölvette a földről a Szlebenits kalapját, mely a huzavonában esett le, s míg a port leverte róla, pirongatta nagy gyöngédséggel..."

Ez nagyon jó! Főleg ha halljuk, miket mondott:

"- Ej, ej, hogy beszélhetsz így? Hiszen elhozom a kendőt, de még se beszélj így az Istenről. Te vagy a hibás, Szlebenits Mihály, kedves gazdám. Mert látod, az Isten nem kereskedő, akivel máról holnapra alkut köthetsz. Hogy azt mondod, mintha bemennél a boltjába, én ezt adom, te azt add. Az Isten jó, ezt már a boldogult atyád, az én édes uram, Szlebenits Pál is mondta, de nem könnyen hagyja magát bolonddá tenni, és már fiatal korodtól kellett volna kedvében járnod, és nem most másfél óra óta... akkor talán ő is..."

Kiderül, ezt a szobából hallja, látja már az író. Ahogy elmondja, példája: ténylegesen az élő beszéd nyomán formázza mondatait. Az az "és már..." indázás: micsoda mondat! Az ötvenes évek amerikai prózájában láttam hasonlóakat, Ottlik mesteriskolájában, olvasást tanulva, novellázást így. Értsd: a próza élvezetét, igazságát stb.

A valósággal oroszos novellává csudálatosodó írás így végződik:

-----jellel.

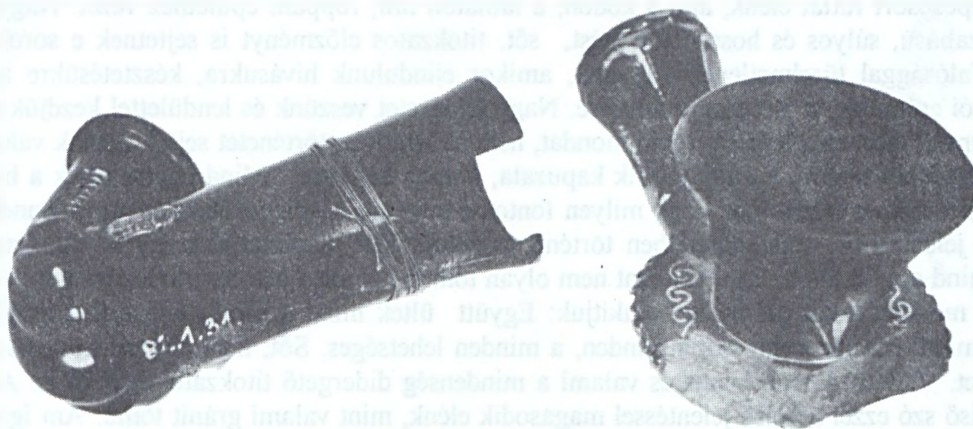
Megszóal, mondom, az író háta mögül a professzor, akinek igazságai egészben maradtak, bár hallgatói szétvitték ezeket, ám a tüdejét, bár ne vitték szét, ő elfogyasztotta, ronggyá szaggatta, mint azt a novella fenyegetően lassú kezdése elárulja nekünk, megszóal a tanárember, hogy: "Csukd be, kérlek, az ablakot, mert meghülök."

És a legvége-záradék, a jó ég tudja, miért oly fontos, minden szava – választásáig lényeges mondat:

"Becsuktam, és ezzel örökre elvesztettem szemem elől Szlebenits Mihályt, a mi örökös barátunkat."

Azt hiszem, nem választottam rosszul, amikor ezt az 1890-ben született elbeszélést követtem nyomon fordulóról fordulóra: az örök klasszikus elbeszélésről tudjuk meg bennc-belőle, hogy ez, mint közlési lehetőség, való igaz "a mi örökös barátunk", még egyszer mondom, kis sallangjait elhagyva a század – dereka amerikai irodalmában is megállta volna a helyét. Az az ámulat tehát, melyet 1955 táján éreztem, 1960 után egyenesen folytatódott, s mert utána prózafordítással foglalkoztam sokat, és évtizedeken át érdemleges műveket is olvashattam töviről-hegyire így, s ennek ma sincs vége, az olvasás eleve az én örökös barátom maradt, s voltam közben, el ne maradjon, magam is olykor ez a Karamazov Mitya – jegyű "Szlebenits", és melyikünk nem volt az már néha, s így Mikszáth mintegy örökvalóink egyikét világította át Kosztolányi – orvosi pontossággal, megszenvedő szenttelenséggel.

Selmei cseréppipák

Kiss Dénes

Az eszmeképzés irodalmi meséi

Mikszáth Kálmán kis-nagy titkai

Aligha lehet az izgalmat, a figyelmet ösztökélő érdeklődést annál jobban fölkelteni az olvasóban, mint ahogy Mikszáth Kálmán teszi azzal a néhány sorral, amelyekkel a *Bede Anna tartozása* című kis novelláját - tárcáját - kezdi:

"Mind együtt ültek a bírák. Ott künn a köd nekinehezdedt az idomtalan épületnek, s szinte összébb szorítá annak falait, ráült az ablakokra, és elhomályosítá a jégvirágokat. Minck is ide a virágok?"

Ennyi a kezdés, a karonfogó három mondat. Mégis olyan gondolati s hangulati lépcsősort futtat elénk, ami a ködön, a láthatón túli, roppant épülethez vezet. Nagyszabású, súlyos és hosszú történet, sőt, titokzatos előzményt is sejtetnek e sorok. Valósággal türelmetlenek vagyunk, amikor elindulunk hívásukra, készítésükre az írói építmény, a mű megismerésére. Nagy lélegzetet veszünk és lendülettel kezdjük a lépést, mert ez a legelső, rövid mondat, nem akármilyen történetet sejtet. Annak valószínű elő-szobra, ha úgy tetszik kapuzata, komor bejárata: "Mind együtt ültek a bírák." Máris érzékeljük, hogy milyen fontos e mondat, ha megpróbáljuk ugyanennek a jelentésnek, más szórendben történő összefoglalást. Kezdhethénk így is: A bírák mind együtt ültek. Ez a változat nem olyan tömör-komor. Nem hat ránk olyan erővel a mondat akkor se, ha így alakítjuk: Együtt ültek mind a bírák. Ugyanis a kezdő "mind" szóban benn van a minden, a minden lehetséges. Sőt, nem akármilyen következhet. Várakozás van benne és valami a mindenség didergető titokzatosságából is. Az első szó ezzel a belső jelentéssel magasodik elénk, mint valami gránit tömb. Ám igazán akkor lesz mégis jegesen keménnyé a mondat, ha az utolsó szót is elolvastuk. A mondatzáró "bírák" visszasugárzik a szavakra, vissza az első szóra is a maga baljós-látásával. A háttérben sötétlő lehetőségével. Mert itt akár gyilkos fölötti ítélkezésre,

Szende Dárday Olga: Bede Anna tartozása

valami nagyon kegyetlen dologra gondolunk. Ezért tart rögtön magánál bennünket az írás indítása. Távlabbi rálátással, persze felületesebben azt is mondhatnánk, hogy akár jó bűnügyi történetekben, Mikszáth is az egész mű lényegéből sűrít valamennyit azonnal a kezdéskor, hogy kíváncsiak legyünk. S a kíváncsiság nagy kényszer. Jól tudja ezt minden biztonnal az író is, noha egyáltalán nem biztos, hogy e logikai számvetés valóságosan meg is előzte az írást. De arra már gyanakodhatunk, hogy az első mondatot kereste, ha csak nem pattant ki agyából, mint valami, a szándékot megvilágító szikra. Akárhogyan is történt, ez a kezdő mondat nagyon hat ránk, bár mondható s gondolható, hogy ez igencsak önkényes megközelítés, ez is kétségtelen. Akkor miért merjük ezt az állítást elemezni, tehát elfogadotként közzé tenni? Azért is, mert több rövid írását kezdi hasonlóan, a figyelem fölkeltésének tagadhatatlan szándékával. Erről később szólunk. Most még maradjunk az emlegetett kezdő mondatnál.

Tehát: "Mind együtt ültek a bírák." Rövid, ha nem is csattanó mondat, bár kemény tompaság érezhető belőle. Mindenesetre pontos és dísztelen. Csaknem köszürke volna, mint maga a téli idő összhatása, ami a következő mondat nyomán körül leng bennünket. De mégsem az, mert mintha valami fölizzana a háttérben. Az a bizonyos izgalom, ami elkezd izegni-mozogni a lélekben s csaknem bejárja minden ízünket. Nos, ez az! Valójában megízleltet velünk valamennyit, nemcsak a következő történelemből, amire már annyira várunk, hanem annak előzményéből is. Talán az sem véletlen, hogy kezdő, rövid mondat után, kissé hosszabb következik. Ez a hosszabb mondat, mintha oldaná a rövid keménységét, ám ez csak látszat, mert a sejtelmet erősíti meg, a hangulatunkat sötétíti. S bármit is "gondolt" közben az író, a harmadik mondat megint kurta, de nemcsak rövid, hanem leverő: "Minek ide a virágok?" Ráadásul jégvirágokról volt szó!

Tehát alaposan megcsavarta e három mondattal az író a bevezetést is. Ugyanakkor nem kétséges, remeklést olvasunk! A történet röviden annyi, hogy Bede Anna nagyon szeretett egy férfit, annyira, hogy annak bűnét is magára vállalta. – Ezért elítélték. De amire be kellett volna mennie börtönbe, a büntetést letölteni, behalt szíve nagy és keserves szomorúságába. S helyette huga, Bede Erzsí jött el a szigorú bírák elé, hogy letöltse nővére büntetését: "hogy legyen meg a teljes nyugalma a haló porában." Itt akár azt is megállapíthatjuk, hogy meseci igazság; szinte törvény, a szegény ember tisztessége! Ezt fényesíti föl Mikszáth.

Az olvasó ezt a nem mindennapi történetet – mert valóban nem az! – a legegyszerűbb eszközökkel tárja elénk. Észre se vesszük, úgy merülünk el a történet szép és megrázó emberi mélyeiben, gyönyörű és szomorú közegében. s ha arra vártunk – bizony várhattunk! –, hogy komor bűnügy rejtelmei sötétlenek körénk, akkor nagyon-nagyon tévedünk! Mikszáth csodájára ocsudhatunk. Nem tagadható, miként írtuk, hogy a bírák emlegetése, a hangulat előkészítése, ténylegesen gyanút ébreszt bennünk! S várjuk is, amire fölkészültünk. Vagyis az író nagyon magasról ejt bennünket

nagyon mélyre, hogy aztán az egekbe kössünk ki. Mert nem sanda bűnügy fekete szövete tépődik föl előttünk, nem a gonoszság vagy kegyetlenség áll elénk sanda képpel vagy torz vigyorral, hogy a bíróság is belerendül, hanem az emberi nagyság elegyedik ragyogássá a bírák előtt megjelenő leányból áradó, valamint a bírákban is kezdődő sugárzástól. Nem háborzongató történet kuszája tisztul, világosul. Hanem maga a tiszta világosság magasul fölénk; szédítő vakítással.

Miként említettük, az író más rövid remeklésekben is élt a hasonló, figyelmet fölkelő bevezetővel. Eredendően is hajlama volt Mikszáthnak a "mesére". De az olyan mesékre, amelyekből valósággal sütött a szeretet, az együttérzés, és ne feledjük, mert ez a legfontosabb: a bölcs emberismeret. Lássuk például a *Péri lányok szép hajáról* című írás első mondatát. Itt egyetlen mondatba sűríti a bevezetést, de így is sejteti az elkövetkező szomorúságot: "Hát bizony a Péri lányok híres aranyszőke haja inkább ne nőtt volna soha olyan hosszúra, olyan szépnek, tömöttek, inkább változott volna lennek, vagy hullott volna ki egyenként." Nem tagadható, hogy e mondat is rejt bajt, sejtet keservet. Egyszóval: baljóslatú. Aztán amúgy mikszáthiasan ki is bomlik a szomorkás történet. Még akkor is, ha nyugodtan állítható: a valóság folyása, megjelenítése, akár a meséké. A jóság, rosszaság is mesebelien jelenik meg, bár tudjuk, csakis a valóságról van szó. A megfordított világot mutatja meg nekünk az író. Egyrészt azért, hogy lássuk be: így is élhetnénk, így is lehetne. Másrészt szüntelen ott érezzük azt a bölcsességet is, ami azt sugallja: azért sosincs minden veszve. Minden szomorúságra van vigasztalás.

Megrendítőbb példa a *Két major* regényének kezdő négy mondata. Ez a bevezető sűrítmény így hangzik: "Biz a szegény Gyuri odavan. Ott fekszik a bundán az eszterhaj alatt, már félíg a siré. Sápadt arcán kerek piros foltok vannak, Szent Mihály lovának a kantárkarikái. Az inye is, akár a rózsa." Rövid írás következik, nagy és megszívlelendő tanulsággal. Nagy megrendülés költői oldással a végén. Mert újra éreztük a figyelem felhívásának nem is akármilyen megnyilvánulását. Sőt, a végzet szele is megérintett bennünket, a várható történezből. De Mikszáth ezen a történeten is csavar néhányat, úgy is mondhatnánk: csűr-csavar a fájdalomon, mielőtt teljessé válna a bizonyosság.

E rövid írásokban nagyok az érzelmi szakadékok. Mi hát a titok? Talán az, hogy nem kimélt bennünket a nagy mesélő. (Talán mégse mondjunk most anekdotázót, az mintha nem érne föl jelentésével mindahhoz, amit ezek az írások képviselnek!) Nem kimélt semmit és senkit az író, az érzelmekből majdnem birhatatlan adagokban kapunk. Ezek az írások valóságosan rövidek, de belső, lélekméreteik csaknem beláthatatlanok! Szélességükben az érzelmi látóhatár széléig érnek, s mélységükben olykor feneketlenek. S jellemzőjük még az is, hogy általában nagyot fordul bennük a világ. Szédülés és zuhanás éppen úgy sajátja mindegyiknek, mint a bölcs felröptetés. A nagy "anekdotázó", mondjuk ki, mert így igaz: bizony kegyetlen velünk! Nem kimélt, ha arról van szó, hogy kiforgathat nyugalmunkból, s nem tétovázik, ha lehetősége van

akár elviselhetetlen érzelmi "szintkülömbőség" megjelenítésére! Ezekben a kis írásokban – rövid novellákban – valósággal tobzódik a sűrített hatásokkal. Nagy zuhanás vagy emelkedés ragad magával bennünket. De végülis, ha elolvastunk egy-egy írást, ami megmarad benyomásként, élményként a legeslegvégén, nem más, mint az írói bölcsesség. Ne tétovázzuk kimondani, az a bölcsesség, ami a meséket is oly kedveltté teszi a számunkra, az ember számára. A gyermeklélek állapota, amelyre mindig annyira vágyunk. Hát ezért is emlegetjük Mikszáthot is, mint a nagy mesélők egyikét. Most már láthatjuk, hogy mi a mesék lényege is – ami ezeké a kis remekművéké! –, a szegény, kiszolgáltatott gyarló ember védekező eszmeképzése. Hogy a rosszat jóvá lehet tenni, hogy a legkisebb fiúnak is van esélye, a leggyöngébbnek, sőt, annak van csak igazán! Hogy bármi is legyen, fölfényesül mindig Hamupipőke igazsága, hogy van lehetőség boldogulásra. Csak ahogy már szoltunk róla, a megfordított világ áll elénk, a valóság hat a mese reményével, erejével! Mindezt megvalósítani nem kis bátorság kell! Nagy regényeiben is díszítődnek hasonló hímzésekkel az alakok és a történetek, ám kis írásainak ezek adják a lényegét. Ezekben egyik mondatról a másikba váltva minden megtörténhet és meg is történik. Így válhat az eszmeterepítés eszközzé a mese és annak története. Mert a mese máz, alatta a valóság fehérje vagy feketéje rémlik, ami aztán mindig át is üt rajta. Mikszáth kis történetei a mesék édes unakatestvérei. Nem mulhatják felül őket soha és schol semmiféle "modern" történetek. Mindig fölényben lesznek e kettősségük folytán. Nem versenyezhet velük öncélú okoskodás, pálinkából való szeszfőzés. Szépségüket, ahogy nagyságukat sem az egyes mondatok adják, hiszen akadnak kissé bumfordi mondatok is, mint gyönyörű selyemruhán a gyűrődés, de azok is az egész dolog remek voltát emelik ki.

Összegezve e kis dolgozatot, megállapíthatjuk – ez a kötelességünk is! –, hogy e kis írások legalább annyira az írói nagyság ékes bizonyítékai, mint a nagy regények. Sőt, ezekben végülis sokkal kisebb lehetőségekkel kell megoldani nagy dolgokat, mint a regények esetében. S ha valaha, valaki tanítani próbálná a kisnovella – így egybe írva – mai szóval a tárca mibenlétének titkait, aligha fordulha jobb mesterhez, mint Mikszáth Kálmán. Még akkor is, ha a magyar irodalom kivételesen gazdag rövid prózai remekekben. S ha kell, könnyedén kiválaszthatunk akár száz gyönyörű novellát is íróink életművéből. Mégis Mikszáth Kálmán *Bede Anna tartozása* című csodaműve kezdő sorait, főként kezdő mondatát ajánlom a "tanítók" figyelmébe:

"Mind együtt ültek a bírák."

Tomkiss Tamás

Ismerős az idegenek között

Azt, hogy Mikszáth művei most is aktuálisak, hallhattuk épp eleget. Mégis, én is ebbe a ténybe kapaszkodok, amikor tömören jelezni kívánom kapcsolatomat az Íróval.

Nemrég, egy kollokviumra készülve, újra elolvastam M. jelentősebb műveit. Megdöbbsentem újra. Mivel rendkívül hat rám - elidegenítőleg - ocsmány korunk ocsmány filozófiája, amit posztmodernnek neveznek (nem az irodalmi jelenségre gondolok elsősorban), állandóan az okokat, az előzményeket, a következményeket keresem. Kell lennie valamilyen magyarázatnak arra, hogy ebben a régióban immáron nagyon régóta nem érzik jól magukat az emberek. Kell lennie valamiféle hozzáállásbeli sajátosságnak, ami közönyre vagy hazugságra vagy félelemre vagy menekülésre készíti az embereket, egyre inkább.

Egy hosszan tartó gyalázatos rendszer változott(?) át valami mássá nemrég. Épp úgy, mint száz évvel ezelőtt. Akkor egy nagyon jelentős fiatal nemzedék (*Komjáthyék. Lovikék*) nőtt ki az előregedett talajból, és egészen új kétségeket szóaltattak meg nagyszerű hangjukon - természetesen a süket füleknek.

Idegennek érezték magukat.

Most is van egy ilyen nemzedék. Ezt csak néhányan tudják, csak néhányan hajlandók tudomásul venni. Mert a döntőbírák megbecsüléshez és tradícióhoz szoktak. Fiúi tiszteletet és engedelmisséget várnak. Jó iskolásokat, akik előbb magukévá teszik a tanítást, utána pedig már úgysem akarnak kérdezni. A szituáció kísértetiesen hasonló a száz évvel korábbihoz, de rosszabb.

Például azért, mert most nincs egy Mikszáth. Egy biztos tudattal "trónoló" zseniális látó, aki az egész folyamatot tökéletes magabiztossággal át tudja gondolni, és a legegyetemesebb, legmegkérdőjelezhetetlenebb formában ki tudja nyilvánítani.

Most nincs olyan hang, amely hitelt érdemlően tudná bizonyítani: bár a baj elkerülhetetlen, mégis, legalább enyhíthető lenne, ha nem így csinálnánk jövőnket.

Nincs egy olyan bölcs, akire a fiatalok felnézhetnének.

Én nagyon sok minden megértettem a XX. század végéről Mikszáth olvasása közben. Úgy érzem, M. olvasása nélkülözhetetlen ilyen fogalmak értelmezéséhez: magyarság, kelet-európaiság, önsorsrontás, tudathasadás, gyűlölködés.

Semmi sem változott. Esetleg rosszabb lett minden. Jobban beépült a génekbe mindaz a kisszerűség, tchettelenség, aljasság, amit M. pellengérré tűzött. Amelyeknek M. tudta a titkát, ismerte a gyökereit.

Most szomorúbb minden. Hiányzik egy olyan hang, ami könnyebbé tenné az elviselését, az önkritikus elemzését a problémáknak.

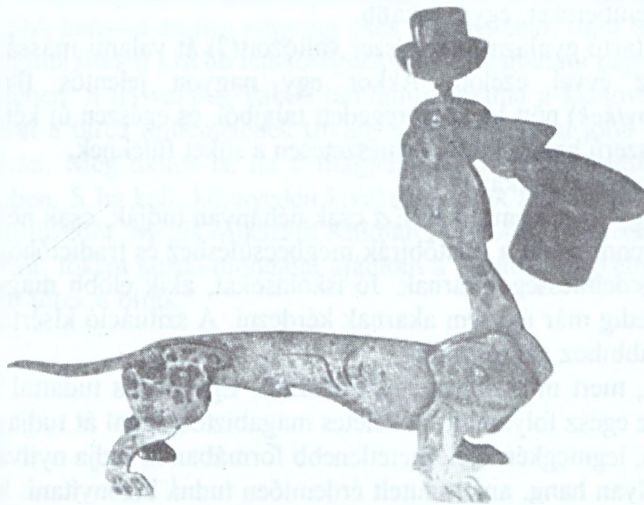
Most is vannak olyanok, akik meg akarják ostromolni Besztercét. De már el sem indulnak.

Most is vannak dszentrilakodalmak. De a násznép már egy pillanatra sem képes elfelejteni nyomorúságát.

Most is... fölösleges lenne folytatni.

Nehéz most bízni bármiben is. Mikszáth a kivételek közé tartozik. Őt olvasva valahogy könnyebbnek tűnik a harc. Erőt ad és tisztaságot.

Milyen a jelen? Miért ilyen? Újságok helyett Mikszáthot olvasok és megtudom.

A szivarvágó kutya

Két világ regénye

Mostanság mintha egyre többet beszélnék arról, hogy egy kicsit talán jobban kellene figyelni, ápolni, s főleg önmagunkhoz hozzá adni egykor élt nagyok emlékét, kulturális hagyatékát. A feladat kellemes, ráadásul hasznos is, hiszen ápolván az emlékeket tulajdonképpen saját értékeinket védjük – védenénk? – meg az acsarkodó műholdak és számítógép-hálózatok elől; a koncentráció pedig további talán nem várt eredményekhez is vezethet. A legfontosabbnak azt vélem, hogy valódi mondandókon töprengjünk; persze ki is vélekedik másképpen(?). Talán a töprengéssel, mint kifejezéssel kell vitatkoznom. Inkább nevezném keresésnek, hogy meg se álljak annál, ami *úgy ahogy*, és *akkor* nem mond semmit; de legalábbis ott nem helytálló. A nehézség az, hogy ezek a közelítések szubjektívek alkotó és alkotó, befogadó és befogadó között. Mégis így kellene viselkedni. A veszély viszont fennáll, hogy – durván szólva – ez rossz hatásfokúnak tűnik. A törődést, *ezt a fajta* törődést éppen ezért érdemes trenírozni. Pilinszky János *A valóságról* című szövegében írja: *"A tény a valóságnak küszöbe, megmerevült fölszine csupán. A valóság ami fele mi vágyakozunk, épp e fölszín mögé van befalazva"*. E törekedés, az ilyen irányultságú és ilyen szintű hitelességre vágyakozás nagyon fontos, sőt valószínűleg kikerülhetetlen útja a legkisebb *eredménynek* is.

Mikszáthról kellene beszélnem, aki – úgy vélem – minden társadalmi "risza" nélkül közelebb áll hozzánk Nógrád megyeiekhez; merthát itt élünk. Csak hát fölmerül a kérdés: Mi – hogy úgy mondjam – ilyenféle gondoskodással megérdemeljük-e Mikszáthot? Talán igen, talán nem. Esetleg vannak, akik megérdemlik, de akadnak, akik nem? Mindegy – mondom nyers módon –, az történt, hogy *itt* született, ennél fogva bizony sokkal jobban kellene figyelniünk munkásságára, művészetének hagyatékára. Feladatunk valóban csak annyi lenne, hogy olvassuk, értelmezzük – ma, ebben a semminő világban –, hogy méltán, s jó alapokon álló fölkészültséggel lehessünk büszkék, földinkre. Egy folyóirat, egy olvasott folyóirat, hát ugye mindig aktuális. Így lehetek én is az – persze ha tudok. Közhely (bár a szótól is irtózom, használnom kell), mégis sokszor emlegetjük joggal, hogy szomorú embereket nem nagyon fogja érdekelni Mikszáth népköltészeti tematikája, netán természet ábrázolásának

kifejező háttere. S ez így van. Nógrádban meg van szomorú ember "clég". Az persze másik kérdés, hogy országunk irodalmárai, képzőművészei, zurnalisztái, diákjai, polgárai hogyan viszonyulnak éppen Mikszáthoz, s mit tesznek, tethetnének azért, hogy a mindenkori – ismert – helyzet változzék. (Persze másvalakiről is beszélhetnénk, a kérdések gyakorlatilag *állandóak és változatlanok*.) Az viszont önmagában is érdekes, hogy egy nem is olyan régi kiadású harmadik osztályos gimnáziumi tankönyv azt elmondja, hogy *A jó palócok* írója irodalmunk egyik legnagyobb alakja, művei azonban még így sem érik el az európai realizmus művészi színvonalát. A tankönyvíró annak a teljességnek a hiányáról beszél, ami az orosz és a francia irodalomban ekkor már létezett. Újabb könyvet sajnos nem találtam, de remélem a javított kiadás már nem ennyire direkt. Vagy igazza volt a tankönyvnek?

Mikszáth stílusa utánozhatatlan, ahogy az tanítva vagyon esztétikából, miegyéből – egy sors drámai, nagyon fontos pillanatán keresztül tud olyan általánosságokról beszélni, mondjuk éppen népies novelláiban, melyek olvasása, átgondolása közben egy nagyon mivelsen, hibátlanul alkotó emberrel találkozhatunk. Hol itt a teljesség hiánya? Ott, hogy a tankönyv szerzője a jó ég tudja miért, bizonyos társadalmi átfogó ábrázolásról szól. Szükség van-e, éppen Mikszáth írásaiban – de bárkiében is – ezeket az úgynevezett nagy társadalmi átfogásokat keresni? Ha egy alkotó – mert őt ez érintette meg leginkább – egy társadalmi rétegen keresztül ábrázol teljesen hitelesen, kell-e tőle mindenféle kieröltetett átfogásokat kérni, várni. Nem tudom. Létezik azonban olyan szintű hitelesség, ami már zavarba hozza a befogadót, s onnantól kezdve nincsenek kérdések, kételyek. (Magam ezt leginkább zenében, versben tudom megtapasztalni, bár ez most nem fontos.) Miközben e szöveg íródik, egy kölcsön kazetta szól, még a zeneszerzőt se nagyon ismerem, de a kompozíció – véletlenül? – éppen *ugyanaz* az eset. Ugyanazokat a kívülről látásokat adja a muzsika, mint egy mikszáthi kívülről látás. Innentől kezdve vitathatatlanná válik az alkotás maga; lényegtelen, hogy milyen fajtájú, irányú kérdés, számonkérés keresi föl. Mert bizonyos szinteken túl már csak keresni és törődni lehet a művel, támadni, vádolni nem; sőt talán a kritika, mint *műfaj* sem merülhet föl.

A magyarországi író, költő amolyan társadalmi mindenes, de az mégsem várható el, hogy ezt az írás rovására tegye; márpedig hányan teszik. A tollforgató ember – természetesen – nem minden esetben történész, pszichológus, szociológus, vagy esztéta. Mikszáth jogásznak készült selmecebányai érettségije után, s bár négy év diákoskodás után diplomát nem szerzett, mégis Balassagyarmatra költözött, s mint szolgabírói esküdt, később ügyvédgyakornokként tevékenykedett. Így azt hiszem elmondható, hogy egy józan, racionálisan gondolkodó szerzőről van szó, nem pedig len egy szétszórt művészről. (Nem mintha a szétszórtság egy negatív tulajdonság lenne...) Szükségét azonban nem látom annak, hogy Mikszáthon átfogó társadalmi ábrázolást, netán szociográfiai-jellegű fejtegetéseket kérjek számon szépirodalmi írásaiban.

De miért is *Két világ regénye* irományom címe? Úgy tűnhet, hogy a *Két major regénye* című novellába kapaszkodtam. Talán így is van. Egyrésztől ugyanis fontosnak vélem a prózát, másrésztől párhuzamot fedeztem föl, vagy véltem fölfedezni mai – éppen az íróhoz viszonyuló – társadalmi jelenségekben. Gondoltam itt a *"Ki megy be, és ki megy ki?"* című állandó problémára. Persze ha szigorúan ehhez ragaszkodom, akkor *Három világ regénye*

is lehetett volna; mely három világ Mikszáthét, Magyarországot és Nógrádét jelenthetné. (És Európáról még egy szót sem szóltam.) Mégis csak két kozmoszban gondolkodtam, erőltetettnek tartottam volna ugyanis, ha – különösebb indok nélkül – elválasztom, leválasztom lakhelyünket az országról, mint univerzumról. Mondom ezt annak ellenére, hogy valóban – a már említett – három világot kellett volna (az objektivitás [?] miatt) vizsgálni. Ezt már csak azért is nem tettem (szerintem ne is tegyük), mert egyebek miatt is elfelejtett kis régió ez, s legalább mi próbáljunk úgy csinálni, mintha ez nem így lenne. Természetesen ezzel még sok minden nem fog változni, s a változást, különösen a javulást még elképzelni is nehéz. Persze az sem lenne rossz megoldás, ha a *továblépésekre* megpróbálnánk tudatosan is törekedni.

Az erre irányuló törekvések – lévén regionálisak – olyan összetettek, hogy az itt élőkön kívül igazán nem nagyon tudja senki bármerre is mozdítani. Így van ez a mai magyar ember és Mikszáth Kálmán művészetének kapcsolatában is (?), melyen szintén kellene meditálni. Van-e értelme olvasni? Érdekli-e egyáltalán, az egyik oldalon rádiótelefonos, a másikon meg napról-napra tengődő társadalmat? Érdekli-e azokat, akik tanulják? Nem tudni, hisz' reális felméréseket nem lehet végezni. Persze azért, pontos adatok hiányában is ténynek tűnik, hogy hát nem nagy az érdeklődés. Na mármost! Ha egy ilyen kiemelkedő egyéniséghez, amilyen Mikszáth így viszonyul a nagyérdemű, akkor érthetővé válhat, hogy a ma pályakezdő fiatal irodalmár mit is várhat egy társadalomtól, amely *mellesleg* a kontinenshez kíván csatlakozni. Miért unja meg néhány év alatt az "elkallódott" szövegeit? És miért hagyják abba sokan az alkotást, a pálya legelején alig túl? Mert a művészetek ezen ága igenis ma még (ma újra?) réteg, néhány valódi értékkel. Azonban úgy hírlík, a helyzet többnyire mindenhol elkeserítő; túl sok a hozzá nem értő, s ez egy tapintatos közelítés. Mindenesetre, ami hazánkban Mikszáthoz, az irodalomhoz, a zenéhez, a képzőművészethez való viszonyt jellemzi, az azért nem a kirakatba való. Ezen belül az is külön kérdés, hogy a mostanában elindult/induló alkotóra – bármely művészeti ágban tevékenykedik – ki fog vigyázni, ki fogja segíteni, hogy első szövegei, festményei, zenéi el tudjanak indulni oda, ahová azok szánva voltak, ahová valók. Általában senki, s ez szomorú.

Úgy vélem, jelen helyzet – amikor a művészeti egyesületek és együttesek, szövetségek, sorra függesztik föl, hagyják abba tevékenységüket – valóban nem a hirdetésekbe való, merthát egy kicsit *ciki*, sőt ezt mondani majdhogynem finomkodás; lévén *rázósabb* a helyzet, mint ciki. Adódott azonban egy új feladat, azonkívül, hogy a szerző, alkotó ember csak úgy egyszerűen írja, fesse, komponálja, faragja a magát: mindeközben – az egész társadalommal együtt persze – arra kell odafigyelnie, meg ne lássa senki ezt a helyzetet, főleg Európa ne. Ugyanis ebbéli helyzetünket is tapasztalva lehet, hogy nem nagyon kívánja majd az általunk oly' nagyon vágyott, s remélt cimborálást.

Mikszáth évfordulójára

Hamarosan százhuszonöt esztendeje lesz, hogy a pesti Wodianer cég kétkötetes elbeszéléskötetet adott ki. A könyvön *Mikszáth Kálmán* neve szerepelt, aki mint a *Magyar Néplap* frissen kinevezett felelős szerkesztője, rövid vármegyei szolgálat után került a főváros irodalmi életének vérkeringésébe. Kezdetben vezércikkeket, riportokat írt, és egy másik lapban, a *Mulattatóban* a kor népszerű műfajával, a rövidebb lélegzetű tárcanovellával jelentkezett - ez volt első könyveinek közvetlen előzménye.

Az első megjelenés nem hozott különösebb sikert, a pályakezdő író ekkor még nem érvényesíthette a későbbi időkben annyira megcsodált íráskészségét, eredeti humorát és témáinak ezerszínű változatosságát, de már megindult az országos hírnév felé vezető úton. A családi szájhagyomány szerint Mikszáth édesanyja még az író születése előtt meglátogatta egy beteg barátnőjét a Nógrád megyei Ebecken. A beteg asszony lázas állapotban megfogta Mikszáthné kezét, és az jósolta neki, hogy olyan híres embert fog szülni, akinek tiszteletére egyszer még egész Balassagyarmatot kivilágítják. Néhány évtizeddel később, a nógrádi Mikszáth-ünnepségek során ez a jóslat valóra vált. A fiatal író azonban korai munkáinak mérsékelt fogadtatása miatt mármár arra gondolt, hogy felhagy az írással; csak a *Tót atyafiak* és *A jó palócok* rendkívüli sikere adta vissza önbizalmát és íráskedvét, ettől kezdve kiapadhatatlan bőséggel árasztotta a jobbnál jobb műveket közel harminc esztendőn keresztül.

Regényei, elbeszélései s egyéb írásai széles körben elterjedtek és közkedvelté váltak. Az egyetlen magyar prózairó, akinek sikerült megközelítenie *Jókai* legendás népszerűségét és műveinek olvasottságát. De míg Jókai áradó romantikájával s hőseinek "angyallá vagy ördöggé" formálásával az irodalom álomvilágát adta olvasóinak, Mikszáth az akkori élet lenyomatát nyújtotta át, sokszor anekdotikus derűvel, máskor komoly kritikai élel, de mindig a magyar föld és ember iránti rajongó szeretetével s ragaszkodásával.

Ez az őszinte, minden túlzástól mentes patriotizmus, táj- és emberszeretet vívta ki műveinek határainkon túljutó népszerűségét is. Az 1880-as évek végén, a már negyven éve emigrációban élő *Kossuth Lajos* Torinóból érdeklődött Mikszáth irodalmi munkássága iránt, és könyveinek listáját kérte. A század elején *Theodor Roosevelt* amerikai elnök, aki egyébként aligha lehetett a közép-európai népek irodalmának ismerője, Mikszáth több művét elolvasta angol fordításban, és nagy elismeréssel nyilatkozott a kortárs magyar íróról. De nemcsak egyedi példáink vannak, a német és angol nyelvű fordítások egybehangzó sikere általános érvénnyel igazolja Mikszáth írói világának a nyelvi átültetésekben is továbbélő értékeit, s amint a külföldi olvasók vallják: ezekből a könyvekből világosan megismerhető egy kis nemzet élete a hozzá tartozó földrajzi adottságokkal és emberekkel együtt.

Mikszáth hazai előzményeit, készítőit vagy követőit tekintve nem túlságosan széleskörű a névsor. Sokak számára talán szokatlanul cseng, hogy az elődök sorában olyan szellemiségre hivatkozunk, aki merőben más eredménnyel és léptékkal teszi meg életútját: *Kemény Zsigmondra*. Keménynek az 1850-es években írt falusi és városi életképei, *A Szerelem és hiúság* és a *Ködképek a kedély láthatárán* szinte reinkarnálódnak Mikszáth műveiben.

A csöndben hulló hópihéék, az ablakok jégvirága, a kandallóban pattogó tűz, a prémes cselédek a hintók bakjain, a sétáló jurátusok, a számlakönyveket írató s változó hangulatú kereskedők és a kikapós szépasszonyok ugyanazzal a hiteles környezetrajzzal és élénk színezéssel jelennek meg, mintha Mikszáth prózájából lépnének elő. A reformkori Pest lüktetése épügy pontos és találó, mint a vidéki élet megörökítése. "A régi jó világ", a magyar társas élet számos jellemző vonása már Kemény Zsigmondnál megjelenik, hogy aztán széles áradással ömöljön át Mikszáth prózai alkotásaiba, és megtermékenyítse a hasonló szellemi nyomvonalon meginduló, későbbi remekíró, *Krúdy Gyulát*.

Kolozsvári Grandpierre Emil - aki regényszerkesztésével és írói trükkjével maga is közismertté vált jelenkori irodalmunkban - korai tanulmányában rámutatott, hogy Mikszáth már első műveiben kész írói fegyverzetben lépett porondra. Annyira felkészülten - teszi hozzá szellemesen Grandpierre -, hogy fejlődni sem volt képes a későbbiek során. Mint érett írónak erre nem is volt égető szüksége.

Mikszáth alkotói modora megegyezik és összeolvad szemléletével, a folyamatos előadásmódot tartja az írásművészet csúcsának. A beszélt nyelv az ő értékelése szerint egyenlő az *adomák* nyelvével. S az *adomák* vitán felül a korszak legfőbb stílusjegyeit hordozzák, hiszen abban az időben a vezető politikusoktól kezdve a társadalom alsó grádicsáig minden férfiember ezt a stílust (vagy formát) öltötte magára, ha érintkezni próbált embertársaival. Tisza Kálmántól kezdve a falusi pedellusig ez volt a kötelező "formai nyelv" a múlt század folyamán.

Nem kétséges, hogy az anekdota Mikszáthban leli meg legnagyobb hazai mesterét, és még a külön utódnak, Krúdynak is művek egész sorát kell megírnia, hogy végre szabadulni tudjon a súlyos "örökségtől", s eredeti alkotóvá váljon.

Mikszáthot az átlagos, mindennapos élet írójának tekinthetjük - s ez korántsem lebecsülés az utókor részéről. Gondolati sziporkázásokkal sohasem akar ékeskedni, látható célja az, hogy jól megkomponált, színes és lebilincselő írásokban adjon hírt koráról és kora emberéről. Műveinek fordulatos meseszövése, érzéletes környezetrajza és alakjainak hiteles ábrázolása egyre nagyobb értékek megbomlott rendű korunkban. Az olvasmányosságot s humánusot mellőző világirodalmi jelenségeket látva a mikszáthi életmű minden bizonnyal túléli a mostani válságkorszakot, s újra kivívja a magyar olvasók érdeklődését és becsülését.

Illusztrálta Balogh Károly

Csongrády Béla

Mikszáth a rejtélyek könyvében

A történelem – mindenféle história – teli van titkokkal, több-kevesebb ideig rejtőzködő, vagy netán végleg homályba vesző megoldatlan kérdésekkel. A hiátusok pótlásának szándéka adja a kutatók, az elmélkedés örök izgalmát, ez sarkallja újabb és újabb feltevésekre, elméletekre.

Nemzeti literatúránk múltjában is akad bőven kiegészíteni, koriggálni, újragondolni való jelenség, összefüggés. Másfél évszázad távolából sem tisztáztak például, – hogy csak az egyik legparázsaabb vitatémát említsük – *Petőfi Sándor* tragédiájának körülményei. Nem tudni pontosan: volt-e felelőse – már mint önmagán kívül – annak, hogy a lánglelkű poéta egyáltalán a halált osztó csatatérre keveredett, mint ahogyan az sem ismeretes, hogy miért nem jutott lóhoz a segesvári síkon. Időről-időre szárnyra kapnak olyan feltételezések is – lásd a néhány évvel ezelőtti barguzini kalandot –, amelyek szerint Petőfi túlélte az ütközetet. ("Evilági" érvekkel szinte megmagyarázhatatlan persze az is, hogy miként volt képes a 26 évesen távozni kényszerült költő ekkora és ilyen értékű életművet hátrahagyni, mint ahogyan ugyanez megfogalmazható a mindössze kilenc esztendővel többet élt *József Attila* és más, fiatalon elhunyt zseni esetében is.)

Mi sem természetesebb, hogy a Petőfi-legenda – amelyről csak az a biztos, hogy a költő az erdélyi hadjáratban tűnt el, még hozzá nyomtalanul – több megközelítésben is szerepel egy olyan kötetben, amelynek címe *Száz rejtély a magyar irodalomból*. A Gesta Könyvkiadó által 1996-ban megjelentetett, *Halmos Ferenc* főszerkesztette, küllemében is impozáns, színes fotókkal illusztrált kiadvány harmincnyolc szerzőt – köztük nemcsak irodalomtörténészeket, hanem példának okáért az orvosgenetikus *Czeizel Endrét* is – mozgósított a "nyomozásra".

A Nógrád megyei olvasók érdeklődésére értelemszerűen mindenekelőtt a *Balassi Bálinttal*, *Rimay Jánossal*, *Kármán Józseffel*, *Madách Imrével* kapcsolatos "felfedezések" tarthatnak számot s már csak születése százötvenedik évfordulója okán is – azok az írások, amelyek a "nagy palócról", Mikszáth Kálmánról szólnak. Konkrétan két tanulmány (Sipos Balázs: Búban - örömben - Mikszáth Kálmán egyetlen házasságai; Császtvay Tünde:

A szélkakas - Mikszáth bértollnok korában) foglalkozik vele, de váratlanul – meglehetősen különös összefüggésben – előbukkan a neve a kötetzáró, tehát éppen a századik, *Szentmihályi Szabó Péter Egy kézirat nyomában - Illés Endre, a párt diszvendége* című eszmefuttatásban is.

Sipos Balázs azt az irodalomtörténeti kuriózzummá vált családtörténeti tényt járja körül, hogy miért vált el Mikszáth Mauks Ilonától, akit aztán hét év múlva ismét feleségül vett. A szerzőnek nem volt nehéz dolga azt igazolni, hogy az író mindkétszer úgynevezett szerelmi házasságot kötött. Az ifjú esküdt és Mauks Mátyás nógrádi főszolgabíró lánya közötti mély érzelmek felülkerekedtek Mikszáth hivatali főnökének, a mohorai ház urának ellenkezéseiben, másfajta férjet remélő tervein, és 1873-ban apai áldás nélkül egybekeltek. Azonban Mikszáthnak a *Nógrádi Lapok* főmunkatársaként, majd a budapesti *Magyar Hírlap* munkatársaként végzett újságírói, írói tevékenysége elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy anyagi biztonságot teremtsen kettejük számára, s a két évnyi nélkülözés végül is a közös elhatározáshoz: a váláshoz vezetett. Mindketten azt hitték: jobb lesz így a másíknak. "Nekem nem kell a megkezdett úton, amely vagy felvezet a magasba, vagy le a mélységbe. Magát azonban jó szívvel nem ránthatom magammal, ha ez az út lefelé vezet" – írta Mikszáth egyik, 1875-ben kelt levelében. Szerencsére nem az utóbbi variáció következett be.

Mikszáth újabb pesti, valamint szegedi éveiben híres író, tehetsős ember lett, Mauks Mátyás családja azonban tönkrement. Ilona szegénységben tengette életét. Kálmán minden évben kétszer adott hírt magáról: volt (és leendő) felesége születésnapján és karácsonykor, amikor rendre elküldte ajándékait. De rá gondolt akkor is, amikor a *Jó palócok* és *A tót atyafiak* - 1881/82-ben megjelent – történeteit írta. Az egyik hősét, *A gyerekek Annáját* éppen Mauks Ilonáról mintázta. A másodszori leánykérőbe érkezett Mikszáth ezt a novelláskötetet vitte magával s 1882 decemberében újra feleségül vette a szívében soha el nem hagyott Mauks Ilonát.

Lényegesen nehezebb, népszerűtlenebb feladatot vállalt magára *Császtyay Tünde*, hiszen azt "kell" bizonyítania, hogy bizony Mikszáth sem volt teljesen makulátlan abbéli igyekeztében, hogy – mintegy évtizednyi lelki és egzisztenciális megpróbáltatás után – megváltsa belépőjegyét az irodalmi és politikai közéletbe. E cél érdekében nem riadt vissza némi bértollnok szereptől sem.

Történt ugyanis, hogy egy bizonyos *Kecskeméty Aurél* nevű publicista a múlt század hatvanas éveiben *Kákay Aranyos* álnéven meghonosította a parlamenti "fény- és árnyképek" műfaját. Halálát követően *Ábrányi Kornél* ellenzéki zszurnalista személyében akadt egy epigonja, aki 1877-ben a *Kákay Aranyos No. 2.* elnevezéssel adta közre az újabb országgyűlési fény- és árnyképeket. Ő azonban "a Kecskeméty-féle típus-karikatúrákat a napi politika szintjére rántotta vissza, hiszen gúnyrajzai kizárólag kormánypárti, főként jelentéktelen, de név szerint említett, élő alakokat idéztek meg és nevettek ki."

Rá egy esztendőre, 1878-ban napvilágot látott a *Kákay Aranyos No. 3.* jegyezte *Még újabb fény- és árnyképek* című, határozottan ellenzéki álláspontú füzet, amelynek szerzője nem volt más – tette közzé a *Fővárosi Lapok* recenziójában *Vadnai László* szerkesztő –, mint a *Pesti Napló* munkatársa, a nógrádi hazafi, Mikszáth Kálmán.

Császtyay Tünde a kiadvány, azaz Mikszáth Kálmán egy-egy cikkéből – az *1878-as Tisza Kálmán álma*, *A mamelukok halála* – idézett sorokkal egyértelműen igazolja, hogy

Mikszáth mély, nem titkolt ellenszenvvel viseltetett Tisza Kálmán miniszterelnökkel szemben: "A zsarnok alszik, és nem lehet felébreszteni. A nemzet géniusza tüzes vassal égeti - és meg sem mozdul. Töviseket szurkál testébe, s az alvó ördögi kaján arcával visszamosolyog rá." "A Tisza lelkiismerete álló tó: posvány, mely nyugodtan, mozdulatlanul fedi az alján összegyűlt piszkot."

Csakhogy ugyanebben az évben - mutat rá Császtvay - Mikszáth Ifjabb Kákay Aranyos álnéven egy másik pamfletet is írt: A politika svindlerei. "Fény- és árnyképek. Válaszul II-ik Kákay Aranyosnak »Tisza Kálmán Politikai élet- és jellemrajz« című könyvére" címmel. Ebben megvédi Tisza Kálmánt és az úgynevezett második fúzióban összeállt ellenzék – szerinte elvtelen – egyesülési próbálkozásai, a saját meggyőződését is hangoztató, egykor Deák-párt ellen támad: "...Mert hiszen, ... akadtak, akik Kossuthra is ráfógták, hogy a nemzetet megcsalta: - de azért se II-dik Kákay Aranyos, se a hírlapok összes kórusa nem dobja ki Tiszát a nemzet szívéből, mint ahogyan ő nem dobja ki szívéből a nemzetet soha... Tisza Kálmán egyénisége a magyar nemzet politikája; Tisza Kálmán politikája a magyar nemzet egyénisége."

A fenti idézetek összehasonlítása önmagáért beszél. Utóbbiakat minden bizonnyal miniszterelnöki rendelésre írta Mikszáth abban a reményben, hogy esetleg állást kap és rendbe hozhatja pénzügyeit. S, hogy ez mennyire fontos lehetett számára, ismerhetjük zátonyra futott első házasságából. Külön pechje, hogy nem ért célt a megalkuvása, csalatkoznia kellett, hiszen Tiszának eszébe sem jutott honorálni Mikszáth igyekeztét. Igaza van Császtvay Tündének: "Ez a felkínálás nem volt más, mint sok hiábavaló hűhó – valóban semmiért."

Az igazi meglepetés azonban a bevezetőben idézett Szentmihályi-dolgozat kapcsán éri az olvasót. Az Illés Endréről írott opusból ugyanis az derül ki, hogy a polgári mentalitásában a szocialista viszonyok között sem háborgatott Illés halálát követően *Aczél György*, a korszak nagyhatalmú ideológusa is bejárta a lakást, hogy magához vegye az író levelezését. Eközben azonban megvizsgálta a falakat, a parkettát is végigdobogta. Láthatóan keresett valamit. Úgy tett, mintha elégedetlen lenne, mintha nem érte volna el a célját. Ugyanakkor viszont eltűnt a lakásból Mikszáth Kálmán *Jókai Mór élete és kora* című életrajzi regényének a kézírata. Azóta sem tudni semmit a sorsáról. Ráadásul néhány éve már Aczél György is távozott az élők sorából.

Az én csodálatos Mikszáthom

Amikor először találkoztam Mikszáth Kálmán nevével, írásaival, harmadikos elemista voltam. Margit néni, a kitűnő és csodálatos ember, a tanítónőm beszélt a "nagy magyar íróról" egyik olvasási óránkon. S uram Isten! Megmaradt bennem annak az órának az emléke, a hallott írói név és annak a délelőtti nek a mai napig is tartó, szívemet, lelkemet elvarázsoló emléke: sokszor elcsodálkoztam, hogy a nagy írónak a hiányát érzem a későbbiekben.

Egy alkalommal a nagy és kitartóan lankadatlan érdeklődésemre, nagyapám, Wolf István nyugdíjas kocsvizsgáló segédtsízt, vasutas, megszerezte a *Tót atyafiak* című Mikszáth kötetet:

–Na, most aztán kedvedre olvashatsz kis unokám – mondta a kezembe nyomva az állomásfőnöktől megszerzett könyvet.

Igen boldog voltam azokban a percekben. Hát még a könyv elolvasása után. Igen: ekkor, ezen a napon múltam tizenhárom éves, és ráadásul már polgárista voltam: a hazai, árvalányhajat lobogtató kalap tulajdonosa, a cserkészcsapat II.-ik rajának a tagja. Nagyfiúhoz illően igyekeztem viselkedni, hisz ekkor olvastam életem első igazi irodalmi munkáját, Mikszáth Kálmán regényét.

Serdülő koromban szinte vadásztam a karcolatait, s mellette más szerzők írásai is érdekelték. Sajnos magam is csak kevés karcolat írására adhattam a fejem. (Mintha meghalt volna és el is temették, elásták az egykor oly csodás és nagyon is igényelt műfajt, a tárcát ...) Felemás igényű portrék, és nem is túl igényes és hiteles riportok kerültek az annak idején népszerű karcolatok helyébe. Aztán később eldőlt, hogy a drága jó édesanyám, engem nem karcolat-írónak, hanem poétának, költőnek szült: –S ahogy megszámloltam, eddigi köteteim, a lírai munkáim, ezek is bizonyítják a tényt. Azonban az én gyermekkoromban kiválasztott Mikszáthom velem maradt, kíséret, óv, őriz, s ha kell, kérdőre is von ... Nem hagytuk el egymást. Bár az idő sok minden rendezett körülötte s körülöttem is. S ami igaz, Ő már nem tudhat róla, de én hűségese szövetségese maradtam a "Nagy Palócnak". Mindig is szerettem volna olyan jól és bölcsen élni és írni, mint Mikszáth Kálmán. Igen: avval a légiessen tudatos hajlékonysággal s a szigorú igazságossággal, ahogyan Ő azt megtudta cselekedni, tartani.

"Sokszor úgy érzem, hogy hasonlítanak is rá: igaz nem bölcsességben, de fizimiskám és egyre gyarapodó pocakom formájával ..."

Tűnődöm: 150-éve született, Ő az írói hatalmasság. Hiányzik! Hol vagyunk mi, mai újságot író írók attól a tiszta emberi boldogságtól, amelyet Ő élhetett, egy-egy nagy alkotása letétele után? Tőle kezdtem tanulni az igazi hazaszeretetet. De jó lenne olyan boldogan a lélekben mindig mulatva-vigadva élni, ahogyan a nagy író előd tehette. Mikszáth Kálmán volt az a magyar író, aki a munkáin keresztül megismertette és megszeretette vélem a magyar nyelv csodálatosan varázslatos világát. Úgy érzem, és ez sokszor örömmel is tölt el, hogy írói mesterségből általa sikerült is érett, dús fénykévéket is megszereznem; és törvényeket is tisztelő magyarrá lennem.

Igen: az az írói kápolna, melyben időként elrejtőzött, hogy a csönd világából mentse-merítsen; születtek, születhettek a legszebb mikszáthi elbeszélések, regények, rövidebb és hosszabb lélegzetű írások. Azt az igaz és utánozhatatlan stílust, melyet követni és loholni utána minden utód írónak érdemes volt: – S még ma is érdemes lenne... bár azt követni, csaknem lehetetlen.

A nyájas, búbajos író, megmutatta nekem, már nagyon fiatalon, hogy megbabonázó ereje mennyire a hatalmába tudott keríteni. Az Ő, fondorlatosan leírt szerelmei s azok sokszor indulatosnak is tekinthető szerelmes jelenetei, még ma is időnként kísértésbe hoznak. Tőle tanultam meg kigúnyolni a vihart és tőle tisztelni az éjszakát, azt a sötétséget, amelyben minden megtörténhet s előfordulhat. Az a tiszta szellem, amelyet Mikszáth Kálmán képviselt, határozta meg a magam írói megfogalmazásaiban azt, amit magam is szeretnék hűen kifejezni. Az én Mikszáthom egy olyan gazdag alkotó ember volt, aki mindenáron rá irányított, rá akart irányítani arra az írói magatartás-útra, ahol az ember nem tévelyeghet! Az írói példaképem, írói szerkesztése is más mint azt leginkább megszoktuk: - S ez a különös varázslattal bíró próza, epika, csodálatos írói világot, valami rendkívülit hozott létre.

Ma is öröm föllapozni könyveit; azt a gazdagságot, amit csak egyedül ő tudott adni olvasóinak. A Nagy Palóc újságírói, írói technikája, tárcáinak lebilincselő varázsa ma is elgondolkoztat. A nagy palóc volt az a magyar író, akivel sok minden megtörtént életében. Nem szégyellte azt, ha írásait országosan alig ismert kis lapokba helyezte el. Szerette az olvasóit s ezért mindenkihez szóltak a szavai.

A kisebb lapok is örömmel vették át a munkáit, karcolatait, játékosan csipkelődő tárcáit s minden szép leírt gondolatát.

Előkeresve egykori tárcáit, egy picit érzékenyülve forogatom, pontosan, ma is gondolatokat ébresztő sorait. Kitűnő cikke a "Magyar Politikába" oly annyira jó volt, hogy még a bécsi lapok is örömmel vállalták a közlését.

A nagy író Mikszáth Kálmán írói fantáziája örökéletű, maradandó művekkel áldotta meg hazánkat s minket, örökkön kesergő utódait. Az ő kerülő útjain is mindig tudott megkapaszkodni, a boldogságot biztosítani a földön maradás nehéz perceiben; mert csak nagy ritkán távolodott el a földtől, az éltető fekete barázdáktól, mely fölött ott lebegett a kiteljesedett Noszty fiú esete Tóth Marival. Sok-sok karcolattal, regénnyel, tárcával gazdagítva ezt a csodálatos magyar irodalmat!

Szabó István: Mikszáth (Salgótarján)

Baranyi Ferenc

Rímeimből – Mikszáth jeles mondataira

"Azért hát jó lesz el nem bizakodni, hogy mi ilyen meg olyan zseniális nép vagyunk, akiknek csak bele kell fogni valamibe, s mindjárt sikerül. Ha kilenc esztendeig fekszünk is hortyogva a bundán, egyet kell ugranunk hipp-hopp, s mindjárt utolérjük Európát."

*(Magyarország a hon neve,
hová lepottyantott a gólya,
népem nyilazva jött ide -
és máig sem szokott le róla,
a lovat eladták alóla,
mégis oly peckesen feszít,
minthogyha egész Európa
felné ma is nyilvesszeit.*

*E nyilazós - nyilas? - modor
hiján találok idegennek
magam hazámban, hol a bor
eleve pimpósodva erjed.
Mert fabatkát sem ér a helyjegy
a kisiklott gyorsvonaton -
hiába ég a tűz, amelynek
nincs más terméke, csak korom.)*

"... aki a szónoki éljeneket, a Ház tetszésmoráját már egyszer megkóstolta, rosszabb lesz az alkoholistánál, soha meg nem gyógyul, és okvetlenül visszaesik a szenvedélyébe."

*(A szája jár, amíg a sokaság ki
nem kaparja neki a gesztenyét,
amit megsütni s gyorsan felzabálni
percig se késik majd, ha trónra lép,*

*az ország sorsa legyen bár akármí:
ő meg nem rövidülhet semmiképp,
a koldus is az ő sokmilliárdnyi
hasznát növelve nyújtja ki kezét.*

*Mi csak legyintünk, újra elfogadván,
hogy legyen bár szabályszerű a kampány:
egyetlen lúd is disznót győzhet itt.*

*"Ékes" szavaival tele a kincstár,
tagadó választ bömből akkor is már,
mikor a kérdést még fel sem teszik.)*

"Az irodalom nagyban és egészében a közepes írók kezében van, ezek tartják fenn jellemben és nivóján, meddő időszakokban, várván a megszületendő nagyokat, akik csak ritkán jönnek és többnyire egyenként."

*(Hatalmas a gödölye sérelme:
bivalyszámba egy bivaly se vette,
a bivalyok - dölyfös, durva népség! -
gödölyénket gödölyének nézték.
Így a gödölyék apraja-nagyja
halált kiált minden gaz bivalyra,
bár helyére így se, úgy se léphet
híjával a bivaly erejének.*

*Ám gödölyénk buzgón panaszolja,
hogy a nyájnál csordább volt a csorda,
s kiküszöbölendő ezt a csorbát:
bérpulikkal oszlatná a csordát.
Így élünk a vén Pannóniában,
hol csárdánként háromszáz dudás van,
poklonként viszont csak kettő-három,
ám őket nem tartja senki számon.)*

"Szent isten, micsoda forradalom az, ha a szerelem megjelenik. Mindenik érzék el akarja csikarni a többi négynek is a hatalmát. A szem tapintani mer, a kéz ízlelni tud, a száj látni akar, a szív hallani próbál."

(Vízben maradtál hát velem. Ma is ott állunk, hol legpörkölőbb a víz, rám égeti formád a tó heve: tested lehet csak testem bélyege. Nincs semmi már, mit meg nem érhetünk: megértük, hogy a víz is tűz nekünk, ellentétébe fordult minden át, nem érvényes a szín, csak a fonák, tűz lett a víz és zene lett a csönd, te rosszabb lettél, én pedig különb, balzsammá lettek iszap-intrikák, amikkel összekent a kinti lóp.)

"Általában egész más volt a régi állam. Akkor abban mutatta a hatalmát, hogy minél többet tud adni másoknak, most abból excellál, hogy minél többet tud elvenni másoktól."

(Elvették tőlem a Himnuszt, csak mert elénekelték.

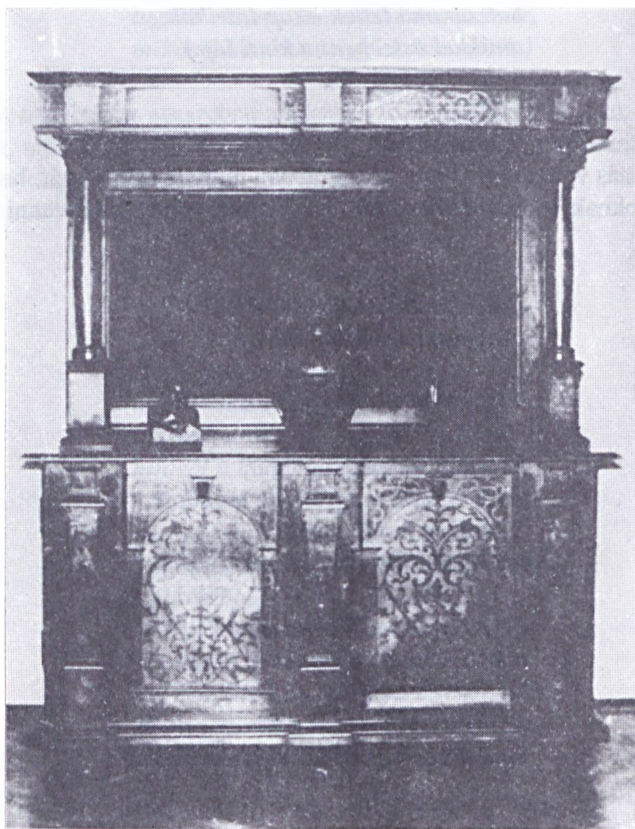
Torkukkal beszennyezték.

Elvették magyarságomat, mert maguk magyarnak mondták. S ha ők a magyarok: testvérebb a török meg az osztrák.

Elvették játszó kedvemet, mert silány alakításért követelték a tapsot. Aminthogy a tetszés jelének vették, ha a közönség szisszent, felmorajlott.

*Elvették az életemet,
mert ifjúságom szép sólyommadarára
rút kányák bélyegét sütötték,
miközben füstifecskének hazudták
a maguk egerésző ölyvét.*

*Most itt állok az ország ajtajában,
hol valaha kopogtatnom se kellett,
állok a küszöbön, semmit sem érzek,
mert elfeledtették velem, hogyan kell
megörülni a hazaérkezésnek.)*

Mikszáth bútoraik közül: ebédlőszekrény

Az egyik jeles mondat

Az asznapi szentencia egy Mikszáth idézet volt: *"Az emberek azért boldogtalanok, mert nem tudják, hogy boldogok."* Már nem emlékszem, hol olvastam, talán a jeles mondatok közt, talán máshol. Ezen morfondíroztam, miközben ittam a hajnali kávémat, és az esőkabátot szijaztam föl a bicikli csomagtartójára.

Indultam horgászni.

Sötét volt még, amikor kiértem a tóhoz, az orromig se láttam. Ezek mindig izgalmas pillanatok. Sikerül-e egy aprócska zseblámpa fénye mellett kibogozni az összegubancolódott damilt, feltűzni a csalit és ami a legfontosabb, a horgot a vízbe dobni? ... Tehát nem egy fa tetejére vagy a bokorba, hanem a vízbe, lehetőleg minél messzebb a parttól. Szerencsétlennek, mitöbb, szánalmasnak minősíthető a kísérlet abban az esetben is, amennyiben a két zsinór keresztezi egymást, vagyis méretes potyka helyett egyik bottal a másikat fogom ki... Ám a sors ma kegyes volt hozzám, nem történt semmi malőr. Végre megint horgásztam.

Tudtam, hogy nem egykönnyen szabadulok majd ettől a mondattól. Ez a mai napra rendelt fixa idea. Amit az ember a fejébe vesz, így kora reggel, attól már nehezen menekszik, legyen az egy verssor, vagy dallam, akármi. Aztán időnként ilyeneket mormog maga elé: *"Az éjjel hazafelé mentem, éreztem bársony nesz inog..."* vagy önfeledten füttyüli a *Don't cry for me Argentínát* az *Evitából*, esetleg a *Portici* néma nyitányát.

Szóval az emberek azért boldogtalanok, mert nem tudják, hogy boldogok... Hm.

Jó lesz ez a mondat erre a napra, az ilyen jellegű alapkérdések megvitatása horgászat közben gyakorlatilag nélkülözhetetlen. Mert, ugye, vagy fontos, szakmai dolgok kerülnek az érdeklődés középpontjába (lecsúszott-e a kapásjelző, milyen hibákat követhetünk el csalizás közben, kinck van a környéken fényképezőgépe, ha majd a nagy hallal, ugye?...); avagy pedig a még fontosabb, bár kevésbé szakmaiak (lenni vagy nem lenni, to be or not to be, a boldogság, mint olyan, hogyan barkácsoljunk otthon könnyen és egyszerűen hordozható, környezetbarát perpetuum mobilét; Beethoven X. szimfóniájának Fináléja stb.).

Fogadjuk meg egy néhai nagy és bölcs tanító – ma már nem tartjuk olyan nagynak és bölcsnek –, javaslatát és először is tisztázzuk a fogalmakat! Boldogság-ügyben *Erasmussal*

értek egyet, aki azt írja a *Balgák bölcsességében*, hogy a boldogság a fent nevezettek szigeten született. Nagy mesterem ezt még azzal egészítette ki, hogy a boldogsághoz kell egyfajta – fogalmazzunk eufemisztikusan! – egyszerűség. A Kék Madár kergetőinek szigorúan tilos a tények beható tanulmányozása, hírműsorok nézése és hallgatása, napilapok olvasása, árcédulákkal, adóívekkel való szembesülés, ellenben kívánatos a hermetikus elzárkózás, illetve az elefántcsonttorony... Végül is arra a következtetésre jutottam, hogy nem szeretnék boldogtalan lenni.

Néhány napja láttam a televízióban egy dokumentumfilmet néhány kollégáról, közelebről a Niger halászáiról. Az ő kedvencük a comboro, vagyis a törpeharcsa. Ezeket felfűstölik, megszáritják aztán eladják a piacon. Ez az egyetlen jövedelemforrásuk. Étrendjük meglehetősen sematikus: halat esznek rizzsel. Mindennap. Életük nagy részét kint töltik a vízen saját maguk eszkábálta csónakjukban. Távol a nagyvárosoktól, mikrohullámú sütőtől, távkapcsolóktól... és mégis, az egyik kérdésre azt válaszolta valamelyikük: "Boldog vagyok." Most is azon gondolkodom, kitől hallottam ezt a mondatot utoljára.

A fixa ideát tovább boncolgatván be kell látnunk, hogy ez bizony egy paradoxon, ami megnehezíti a helyzetet. Hiába írja *Dürrenmatt* a *Fizikusok* nevezetes 21 pontjában, hogy a paradoxonban a valóság tükröződik, az európai kultúra, amely időnként túlzottan racionális és nem hatja át úgy a misztika, az irracionális, mint másokét, ezzel nem tud igazán mit kezdeni. A mi eszményünk a 2x2 józansága. Szétszedni az aranytojást tojó tyúkot aztán megint összerakni... *García Maquezt* egyszer megkérdezték, miért ő lett az egyik legismertebb latin-amerikai író? Erre azt válaszolta: azért, mert ő tanult meg írni. És ez fontos mondat. Kolumbiában a csoda lehet, hogy hétköznapi esemény. A bölömbikák éjszakájában az égből öregember ereszkedik alá hatalmas szárnyakkal. A *Száz év magány* pedig maga a mítosz... Afrika is hisz a csodákban, álom és valóság ott sem válik élesen el egymástól. A Harvard egyetem professzora, aki UFO kutatásokkal foglalkozik (megjegyzem, az UFO jelenség a következő horgászatnak lesz egyik jó napirendi pontja), nemcsak azon lepődött meg, hogy Zaire-ban is kis zöld emberkéknek írják le az ufonautákat, hanem azon is, hogy azok jelenlétét mennyire természetesnek gondolják. A görög istenek is lejártak a földi emberek közé, úgyhogy egy-egy találkozásnál időnként tisztázniuk is kellett, ki kicsoda?...

Arra a kérdésre, hogy hol szeretnék élni, melyik országban, azt szoktam válaszolni: ha lehetne, ebben. Itt van például ez a tó. Az egyik partján kisebb domb, apró falusi házacskák hosszú sora, gyümölcsös, a kertben ribizlibokrok, nem messze hatalmas szomorú fűz. Balra a kék Mátra, fölötte hőlégballon – az új státusszimbólum – lebeg, mögöttem a temetődomb, napnyugtakor narancs- és vörösesbarna színekben pompázik, valóban festői látvány. A kapásjelzők mozdulatlanok, legfeljebb néha akad beléjük valami kósza szellő. Pontynak se híre, se hamva, de nem baj: a remény hal meg utoljára, pesszimista ember nem horgászik.

"Az emberek azért boldogtalanok, mert nem tudják, hogy boldogok." Ezt a mondatot az egyik legnagyobb magyar író írta le. Annak a népnek az írója, amely egyes felmérések szerint a világ legpesszimistább nemzete. Igaz, a XX. század története nem valódi sikertörténet, világháborúk, forradalmak, ellenforradalmak, polgárháborúk, deportálások, kitelepítések...

Tudjuk, Mikszáth milyen pontos és kíméletlen látletet adott a századforduló Magyarországról. Milyen kérelhetetlen logikával elemezte szivar- és pipafüstös

tarokkpartik közben, hogyan és miért rohan végzete felé ez az ország. Jobb és szebb idők voltak azok az évek, aranykor?... Nem hiszem...

Horgászom, mert horgászhatok. Béke van, ennek a századnak ritka ajándéka. Nehéz kimondani, de aki ideszületett, a Kárpát-medencébe – mondjuk a centenárium után –, annak mindig számolnia kellett az erőszakos halál lehetőségével. Horgászom, mert horgászhatok. Nem vastüdőben fekszem, nem toló kocsiiban...

Két pontyot fogtam aznap, úgy vittem haza őket, mint valami olimpiai aranyérmeket, megdögönyöztem a tíz hónapos lányom, kiültem a ház elé a padra és nem voltam boldogtalan.

A ló ...

Csikász István

Gélyi János levele

Meghagyva teljes eredetiben, csupán csak egynéhány gyarló hibát kijavítva, pontokat, vesszőt elhelyezve és nagybetűt a képzelt mondat elejére kanyarítva úgy, hogy egynémely helyeken a szólás, tájmodor szerinti írást nem változtatva.

Első ízben közzé téve 1997-ben, Mikszáth Kálmán születése 150. évfordulója alkalmából – a lajstromozó levéltáros által.

(Mikszáth Irattár: 1909./47.sz. november 11.)

Tekintetes Uram!

Már én magam igen nagy tisztelettel kérek bocsánatot, hogyha netalán megzavarnám otthoni békéjében az Urat e levelemmel, de nem bírja a sok súlyokat hordozni sem az a megbolondult szívem, sem az a háborodott elmém, mert hogy igen régen történt az, ami történt.

Azóta itt vagyok nyomorékon, kolduskenyéren, meg félszemre megvakultam, azzal is vérágassan, mert hogy az az egyik látó szemem is csak annak a Vér Klárának veres haját látja minduntalan.

Most sem is én írok, hiszen a tentaceruzát a félig béna kezem se foghatja a három maradék ujjaimmal. Hanem is mondom tollba volt katona cimborámnak, idős Bacsó Bence vadkerti molnárnak ezeket a nehéz szavakat.

Mert én vagyok az a Gélyi János, akit az Úrnak meg tetszett írni a szegedi könyvébe, mit is a falunkban kézzől kézre adtak, s az eset miatt engöm zaklattak vele, nekem mondta mindenki, hogy hát az író úr téged irt meg Jani, meg még a Klári neve is ki van nyomtatva a könyvbe. Unszoltak, olvasnám mán el. De hát nehezen olvasok. Azokat az apró bötüket nem is fogja az az én egyik szemem.

Meg nem is akartam tudni, mi az. Meg aztán féltem is tőle. Mert azt gondultam, hogy megin megtörténik az az eset, amire egész nyomorult életemnek teljes nehezzével köll gondolni nekem állandóan. Amit is nem akarok. Amitül odzkolódom is, oszt mégis csak az lük-tet az emléközetömbö. Mire aztán ráadtam magam, hogy a szomszéd iskoláslyánka, a Bede Erzsi mégis fölolvasta neköm négy évre a könyv után az írott történetet – mellyik aztán csonkán rútol abba van hagyva –, hát akkor megin fölszakadt bennem az egész. Mert azt lehet gondolni, hogy ott vesztünk mindahányan.

Pedig nem úgy volt, mint ezt jelen levelem is tanusítja.

Azért azóta fontolgattam, megírom-e ezt a replikát a Tekintetes Mikszáth író úrnak Horpácsra az uradalomba, de mivel már hogy öreg ember vagyok, 67 éves, oszt készülök az Úristen ítélőszéke elé elszámolásra, ősz fejjel, meghajlottan, féltérden s bottal járva bizony, hát üzentem a Bacsó komámnak, gyűjjön az ágyam széldeszakájára, fogjon kockás papírt a kalendáriombul, s mit mondok, írja meg az Úrnak mégis csak. Mert azt muszáj.

Ha válasz se jön, az se baj.

Csak ami megtörtént, derüljön föl az igazság az utolsó kenet előtt legalább.

Mikor beszakadt velünk a szekér a mélységbe, egy igen nagy sziklán megpördülve, s oldalt fordult a levegőbe, én kitártam a karomat, mintha már-a halált magát akartam volna átölelni, s hiába ráncigáltam volna a Klárit magamval, az csak görcsösen kapaszkodott a baloldali első löcsbe, én meg röpültem is, mint a szárnyas angyal, vagy a lőtt madár. Oszt másra nem emlékszek, hogy mi ért. Csak arra, hogy pályinkát érzek, nyomkodják a számba. Mennyi idő teltett, mennyi se, én nem tudhatom. Hangokat, meg kijabálásokat hallottam, s csak észre vöttem, hogy veszem a lélekzetet – de nem érzek semmimet. Nyittam volna szemem, amellyik is nem volt – amellyik meg volt a világra nyilott, az meg bár ne nyilott volna. Mert az arcomba nézett annak az asszonyt csábító, cifraszűrös juhászbojtárnak, a Csipke Sándornak a kék világító szeme, ki miatt mindezen rettenetes dolog mivelünk történt.

Zsibogni kezdett volna bennem az élet, de azt gondultam, hogy már tán a másvilágon vagyok, testem nincsen is. Mit hamarost éreztem, van mégis, mert szakító fájás, egymerő nyilallások ébresztettek világra beszéd nélkül, mert csak a vér, meg a Vér Klára neve bugyogott a számba. Az a Csipke Sándor meg csak nézett-nézett a kékítő szemeivel, s egyszer csak ezt kezdte mondani nekem:

– Nyakára szegett annak a szekérlöcs két ága, s földbe gyürte ottan, ahol leszakadott rá a nagy szekered, Jani...

Mondta nekem ezt, és a szeméből kék könnyek csurogtak lefelé.

Aztán így folytatta:

– De hát... nekem is van olyan fájdalmas, mint neked, mert a tied már legalább volt... az enyim meg csak lehetett volna. Ezt így megmondom őszintén, mielőtt a Szent Mihály lovára tennének, mer nem úgy nézem, hogy megmaradsz. Ezt meg köll tudnod, hogy az én szívemet se nyomja egy életem át a bánat, a furdalás, meg a szégyen, se a falubeliek előtt, se előtted, se az Úristen előtt, mert ezt kívánja a böcsület. A Klári meg... szörnyet halt a szegény nyomba, s nem szenvedett semmit, mert hozzá rohantam le a sziklákon legelébb. Magam is széjjelverve magamot. Mivel meg már úgyis meghótt... mink meg békülünk ki

egymással... te se bünnel kocogtass a Szent Pétör kapuján! Még szerencse, hogy utánatok rohantam, mivel elkaptam egy szemed villámát ott az útszélen véletlenbe, hát sejtettem, nem jó lesz. Hallottam a lónyeringést, a sziklák között verődő szereket, a recsegést, ropogást, s itt fölkiabáltam a favágókat, meg azt a két vadászt, hát... itt vagyunk, dicsértessék a Jézus Krisztus... – ezeket mondta nekem az a Csipke Sándor.

Mire én két lövést hallottam. Ezek voltak a Tündér, meg a Báró, ahogy később elmondták nekem, mert a Bokros a nyakát szegte, a Villámot meg szügyön bökte a kocsirúd. Én mégse éreztem fájdalmat a szívemben miattuk, ezt nem értettem meg soha. Csak az az édes illat volt mellettem a levegőben, ami a Klára hajáról maradt rajtam, meg a vérem íze a dagadott nyelvemen, törött állkapcsomban. S osztán a favágók gallyakból meg lombokból csinált hordágyon elvittek engem, összetörött embert, de én erről mit se tudtam, mert elvesztettem az eszméletemet. Így kerültem a gyarmati ispotályba, ahol is eppenhogy kijavítottak valahogyan, ahogyan tudtak, de hát megmaradtam. Bár ne maradtam volna.

Térdben bénult, rövidebb lábam lett aztán, így büntetett az Úristen, mert hogy akkor azon az éjszakán ezzel a jobb lábbal léptem át a Vér Klára küszöbét a malomnál, az őrlés végeztével – mikor is visszafele folyt a Bány pataka énmiattam... A törött állkapcsom el van ferdülve alul meg, hiába-bújtattam nagy titkoló bajusz alá, s hiába növeltem rá sűrű hosszú szakállat is. A falatot felire harapom csak, mert már fogam meg az nincsen – tizen-négy kiment a szakadékba s a földet kaparja, harapja csak a Klári szétterült veres haja körül. És hát a kacsingató jobb szemem világa...? Az is a mélységben lobog, mint egy lánglidérc, ott maradt, s ottan keresgéli a Klárit végestelen végig a bokrok, cserjék meg a nagy kövek között, amíg világ a világ. Mert az elmondásból tudtam meg, hogy kiverte a bodzafa ága, ami megfogott a leszakadáskor, mert aztán onnan estem arra a rengeteg kukoricaszárra, mit is az a gondatlan meg részeges Striho Jano bedobált a Csucsá hegy szakadékába, ami a kenderáztató fölött, a tető fele van. Az az eset megtörtént. Így maradván meg én az életnek, mit is a Tekintetes Úr meg nem írott, mert ha utóbb meg is tudta a sok pletykák által, már talán röstellette, de inkább nem is akarta, az az én gyanusításom, bár azér nincs befejezve ez a mink esztünk...

Aztán három hónapra rá jöttek ám a csendőrök, s vittek mindjárt a kékkői szolgabíróhoz, a Mauks Mátyás Úrhoz engem gyilkosság miatt az ügyész elé. Kivántam is: csak akasszanak föl, mint a Sisa Pistát, mert a Vér Klára, meg a négy paripám nélkül mit se, krajcárt se ér az én életem. Hát mégse így lett.

Kimondta a Mauks Főszolgabíró Úr, hogy át van minősítve balesetre a gyilkosság. Az a Csipke Sándor is tanú volt a tárgyaláson, s az is mindig csak azt vallotta, hogy megbokrosodtak a lovak, s elragadták a szekeret, szentül esküszik a Szűzmáriára, mert ő mindent látott. Mit látott, mit látott, azt ő mondhatja, még a Gondviselő se vonhatja érte felelősségre, hanem mink ketten tudjuk a valóságos igazságot. Aztán fölmentettek engem, azon a szón, ahogyan ő vallott. Az egyetlen szemtanú.

De nekem az élet nagyobb halál lett, mint az akasztás.

Itt is én a pokolban vagyok, a másvilágon.

Mert bizony én az ápoló priccsről írom ezt a levelet, amelyen is mindenféle csigákra fölakasztgatva fetrengettem. Mert bizony én abból a rettenetesen tátongó, mély szakadékból

írom ezt a levelet. A kimúlt, gőzölgő lovaim hátáról, a széttört szekérből, meg a bodzafa kuszált lombjaiból, az azott rengeteg kukoricaszárral írom a Tekintetes Úrnak ezt a levelet.

A Vér Klára gyönyörűszip vörös hajaszálának tentájával írom ezt a levelet. A magam vérivel, az már semmi. Ami a legnehezebb az, hogy nem tudom feledni az emlékezetemmel, ezért az én egész nyomorék életemmel írom ezt a leveletemet.

Mert asszony nekem soha át nem lépte a küszöböt többet, és nem jött a házhoz. Kis családok nem futkosnak mellettem, fiúcskák s lánykák se. Magamban vagyok, s negyvenkét éve hordom azt a szekérvágtát, mindennap evilágról, mindennap a túlvilágra, meg az én üres lelkem meg szívem az maga az a szakadék.

Ritkán nyikordul meg a kiskapu. Egy-egy gyerek, ha jön. Ezt-meg-azt küldött az anyja. Kóstolót disznótorból, aratós lángost, karácsonyi buktát. Aztán ez a békés Csipke Sándor, ki miatt történt minden akkor, ez is csak öreglegény maradt. Hoz ide bort nekem néhány napján, jó nyéki bort az elvadult udvaromba. Mert itt lovak többet nem kapartak indulhatnékra, az istállót gaz verte föl. Csak pár tyúk, s egy kecske unatkozik a napon. Olyan ez az én házam, ahol pokol tüzét gyújtja a nyár, ahol temetőbe csalogat engemet az ősz, ahol a kemence is félálomban szuszogja végig a telet, ahol könnyes harmatot harmatoz a tavaszi zsibavirág, ahol ki van írva a mályvarózsa bokra, ahol egy ágy van, mert a másikat szétvertem baltával meg cséphadaróval.

De minek írt meg engem a Tekintetes Úr?

Mert azóta minden vasárnap, ha a miséről hazabattyogok féllábasan a botommal, s kiülök az orgonabokor alá, mit a Klári palántált oda, a kispadra mellém ül egy iskolásgyerek, mikor melyik, s föl köll olvasni nekem a Tekintetes Úr történetit.

Ami meg nem az én történetem.

Hanem a Tekintetes Úré.

Mert hogy nem féltem a vágtába, meg a halálba indulva, azt jól megírta.

Mert ebből az gvön ki, hogy bezzeg a szercelem nagyobb úr, mint a halálfélcelem.

Hát ez így jól is volna.

De én meg azt üzenem Horpácsra, hogy az életben hagyás nagyobb büntetés az akasztófánál.

Én csak tudom.

Hát ezért haragszok magára, Tekintetes Úr.

Mert ezt írja meg a könyvében, ha tudja.

Hát ez az igazság a két mályvarózásával, meg a lovaimmel.

De leginkább csak a Vér Klárával, meg énvelem.

Most meg, hogy ezt a levelet írtam magának, talán meg is könnyebbültem egy kicsinyég. Mert az adósságot le köll róni.

Évvel zárom soraimat, én

G. J.

Gélyi János

Onagy Zoltán

M.K. összemarkolja az igeneket és a nemeket

(Titkos napló 1882 első félévéből)

Csillaga fénylik.

Pulzálás nélkül, rendületlenül növekvő fénnnyel.

Meglehet, rövidesen valami kisebb tér gázlámpája helyett funkcionálok - mondja morózusan egy szürke reggelen. Bajuszán hársfatea. Fáj a gyomra, a torka. Soha nem fájt, most meg itt van-e. Nem is érti az egészszet. Kapkodja a fejét. Erre azért nem számított, hogy ilyen tempóban, ilyen egyértelmű és eszelős sebességgel történnek a dolgok Szegedről visszatérve.

Jól van - mondja.

Három napot nem vagyok itthon.

Kedvetlenül, bizonytalanul, néha-néha megakadva elkészíti, megkonstruálja a titkosírást, amelyet majd az összegző napló íráshoz használ. Először, bemelegítésül, fazonkeresésül a magánhangzókat:

☉ • ↑ • ♃ • ↑ • ✕ • ↙ • □ • ⇄
a,   á,   e,   é,   i,   í,   o,   ó,

◆ • ◻ • ✓ • ✕
u,   ú,   ü,   û.

Unja, de rákap az izére. Élvezi. Mulat munka közben.

Ne legyen túl egyszerű, mert nem örülne annak, ha minden egyéb szándok ellenére valami fortélyos regényírásba kezdene a célirányos betűkkel. Nem, ha

elregényesitené az összegző, önnyuftató és önnigazoló naplót. A regények moco-rognak már, de ha mozdulnak is, ha kilencedik hónap is, szükségelletik ide egymás. Előkészíteni a babakelengyét, a fürdőkádat, bölcső is kölletik, fertőtlenítő szobameszelés. Nem eshet és nem is esik bele egyik napból a másik napba. Össze köll azt rakni, mondja.

Ilonkánál halmozódtak fel a gondok.

Akarom. Nem akarom. Mit tegyek. Mi legyen. Honnan indítsam. (A fészkes fekete francba! - alliterál.)

Szíve, gerjedelmei szerint választana a közelben rajzó más nembeliek közül. Ha tizzel fiatalabban kényszerül választani, nem okoz gondot, de ma már tudja, Szeged bűnös város, Pest még bűnösebb. Nem látható, ami hamis. Szép, közben kiderül, kenőcs szépíti. Közelébe érve, lepucolva arcáról a vakolatot, látni a hamisítást. Nem tudni, miért takarja, nem mi van odalent, de éppen elég, ha bizonytalanná teszi a nézőt, a reményteli birtokost.

Harmincöt vagyok - mondja 1882 januárjában. (Azután ezt élete során néhány-szor megváltoztatja.)

Az Andrássy úton ropog a hó. Fagyott veréb pördül le az akácról, puhán eltűnik a hóbuckában. Gyepmesterpár fut a Rózsadomb bokrai közül, Német-völgy ösvényein, a Lánchídon Pestre átódalgot éhes rókapár után, szájukból fehér gomolyokban dől a pára.

Nem akarok meglepetést, izgalmakat, nem akarok égig érő, felhőket kaszaboló szenvedélyt. Semmit nem akarok. Nyugalmat, munkát.

De mégis, hogyan? - teszi fel a kérdést

"A szerelem gyakran változik át becsvágygá, de becsvágyból a szerelemben nincs átjárás, nincs visszaút." - írja a titkosított napló mottójául. De hát akarom-e?

Erre keresi a választ, ezt fordítja le elsőként:

A szerelem gyakran változik át becsvágygá, de becsvágyból a szerelemben nincs átjárás, nincs visszaút.

☉ •⌘⌘□⌘•⌘○ ♀☐☉☉☐☉■ ❖↑•◆□⌘⌘⌘⌘ ⌘↑◆
 ♀⌘⌘•❖↑♀♀☐↑, ♂⌘ ♀⌘⌘•❖↑♀☐♀ ☐↔•☉ ☉•⌘⌘☐
 □⌘•⌘○♀⌘ ■⌘■⌘• ↑◆☐↑□↑, ■⌘■⌘• ❖⌘•⌘☉◆.

Így néz ki.

M.K. verzált nem használ, szívesen bonyolítja ugyan, de azért annyira mégsem akarja bonyolítani, hogy a végén kedve is elmenjen nagy bonyolultságában. Csak szolidan, és csak annyira legyen vastag, telt, olvasha-

tatlan és rejtélyes, hogy még őt elszórakoztassa, szórakozását titokban tartsa, de közben elevenen maradjon a szándék, a lendület. Régen megtanulta, a lendület vesztével kipukkad az anyag. Nincs nehezebb pillanat, mint amikor letagadhatatlan állapotá válik: kikopott szeretetteli gyerekcsináló derű a kézből. Az óvó, a símitó. Egy jó anyag kevéske titkolt türelmetséget, ingerült félretaszajtást, szomorú reggeli tekintetet is megérez. Visszarúg. Ha te velem így, akkor én is úgy.

Megtanulta, közeledni hozzá olyan irányból kötelező, ahonnan roppant csabos, és ahonnan pillanatnyi rossz formája nagytóval sem látható. (Pl: hat remek sor.) Olyan fényviszonyokat kell választani, amely fényviszonyok közepette egy csípőficam megléte sem egyértelmű, de ha mégis egyértelmű, sexepil az, nem hátrány .

Ó egek, mondja, miután elkészül az MK-ABC-vel, nem vagyok kerek. Egy kerek erdő. Ennyi erővel, munkával, egy csordát megkereshettem volna!

(Előszónak tekintendő előszó; O.Z.)

DIÁRIUM

Lassan menjünk bele, aki elbízta magát, könnyen megszegyenül. Abból pedig jutott idejebő – köszönöm.

Ha szabad választani, ma inkább megtartóztatnám ennem magam.

Ami egynek elesése, másnak fölkelése.

Ami egynek fölkelése, másnak elesése.

Csak szép nyugodtan. Átgondolva.

Cifra asszon nem kell. Cigányasszonba' szép a cifra. Cifra nincs nyomorúság nélkül.

Lett-e Ilonka cifra asszon azon hét nehéz esztendő közepette? Ha lett volna, izgalmas volna; ha lehetett volna a súlyos depondációk mellett, az bizony csudákkal volna határos. Akkor mégis meg köllene nézmem, mert csuda asszonra szükség vala. Aki odapislant homlokomra, a benti rongyos, kacsakezű elaborátumra, s az kettőt pördülve táncos lábú Scherezádévá válik.

Színes szalagok lengik körül százszor.

Mit akarok belőle, ha akarok valamit? Mondják, akkor a legnehezebb elválni, ha nem szeretjük egymást. Hét éve nem láttam, és mi még nem szakítottunk. A szerelem nem az idő boldolja, bár romlás rabja arc és rózsaajk; szerelmet nem merít ki hét vagy óra, ítéletnapig szilárdan kitart.

Majd én most - hiszem - másképpen közeltek.

Mondhatnám, de nem teszem:

Esküszöm, szép Lilla, hidd el,

Hogy mióta kellemiddel

Megkötöttél engemet,

Már azóta semmi szűznek,

Semmi nyílnak, semmi tűznek

Nem nyitom meg szívemet.

Most már nem leszek, nem lehetek anektálva.

A Róza-asszony-féle (Jókai-Laborfalvi-Róza - O.Z.) dramaturgiát, históriát be se vezetjük. Maximum ügyes epigrammák, hetyke és helyeske parabolaszöszök, halkán eldúdolt serenád. Kedves csízió. Semmi hangos. Semmi zajos. Semmi tányércsapkodás.

Magyarán: úgy kell ötet idehoznom, hogy ne érezze magát azonnal régi királynői köntösében. Vagy úgy, hogy azonnal régi királynői köntösében érezze magát. Egyik reggel így, másikon úgy. Soha ne beleszigorodva egyikbe vagy másikba.

Hosszú út nyög mögöttünk.

Hosszú utak nyögik a nehéz járást.

Tudom, Maga beckzeválja majd rajtam a régi rossz időket.

Bach-világ jön Maga által.

De nekem ez már szükség.

Kalandvág, szabadság óhajtása és a függetlenség utáni futás az ifjú inak ipara. Vén csont nem repeszt a vak tájba. Megvárja, míg kiviláglik.

Maga nekem a karbunkulus derékövbe varrva, nadragulya a nadrágszárba. Elővehettem, ha akartam. Itt járt velem mindig.

Most már azt kérem, legyen velem a pótok helyett.

(*Jó ez így, ehe? Jól lesz ilyenfurmán? Nem több, avagy, nem sokval több így a kellenél?!*)

Hogyan mondhat le valaki személyes szabadságáról?

Töreki birtokon, Szent Péter egyháza mellett, nyilvánosság előtt, jeles-nemes Sz. geróf jelenlétében, én X.Y. szabad elhatározásomból, kényszer és csalárdság nélkül, akaratom szabad birtokában, az igát nyakamba véve, a római jog szerint M.I. kezébe adtam magamat, ki a szabad ember személyes állapotát jobbra vagy rosszabbra egyaránt változtathatja.

E naptól kezdve Te és örököseid azt tesztet velem, amit akartok. Jogotok lesz engem birtokolni, eladni, elajándékozni, pokolra tenni, onnan jó szókkal kivenni, vagy szabaddá tenni.

Ha akár magam, akár gonosz emberek tanácsára szolgálatodból ki akarnám vonni magamat, fogságba vethetsz engem és megbüntethetsz, mint minden más szolgát, ki szolga állapotába született.

A KÖVETKEZŐKET ÍROM NEKI:

KEDVES ILONKÁMKÁM!

AKÁMILYEN VÉN AZ ASSZON, HA FÉRJHEZ MEGY, CSAK MENYASSZON!

SZARV LETÖRVE RÖGTÖN.

SZIKLASZILÁRD MOHORAI GŐG AZONNAL ODAHAGYVA MOHORÁRA.

EZTÁN PEDIG A KÖVETKEZŐKET:

IGAZI LAKADALMAT NEM CSINÁLTAM NEKED, AMIKOR ANNAK IDEJE LETT. IGAZI LAKADALOM MOST SE JUT, BÍZTATLAK MINDKÖZBEN NEM TUDOM, MIVEL BÍZTASSALAK.

LÁTOM MAGAM ELŐTT, AHOGYAN A KÉT NÁSZNÉP ÜNNEPLŐ FEKETÉBEN ÖSSZETALÁLKOZIK, KEZÜKBEN FÉNYES-PIROS BOROSFLASKÁK, KIÁLTVA KÖSZÖNTIK EGYMÁST, IZGALOMMAL HALLGATJÁK A VŐFÉLYEK VETEKEDÉSÉT, KI MOND ELMÉSEBBET ELMÚLT HÉT ESZTENÓNKRÓL, MELYIK HOGYAN VEZETI ELŐ AZ ÚJ NÁSZÉJSZAKÁT.

NEVETNEK. KÖNNYÜK CSOROG.

A NAP CSODÁLKOZVA TEKINTGET, A KUTYÁK TORRA KÉSZÜLVE KÍSÉRIK A LAKADALMAS SOKASÁGOT. MINDEN VOLNA. ÁGYVETŐ ASSZONYOK, NÁSZNAGY, BOCSKORPÉNZ, BÚS APA ÉS BÚS ANYA, BÁR BÚS ATYA NEMIGEN, VOLNA CSIGAVŐFÉLY-LYÁNKA, AKI KÖRBEJÁRJA MOHORÁT, JÖJJENEK AZ ASSZONYOK CSIGATÉSZTÁT KÉSZÍTENI;

A LEVESBEN HALUSKA. VOLNA GYÍÓS KENDŐ. TERAJTAD GYÖNGYÖSI KOSZORÚ. VOLNA RÉG NEM LÁTOTT KOMPÉROS LEPÉNY MAZSOLÁS TÚRÓVAL. VOLNA NEKÜNK ÁLMENYASSZONY, MASKARÁS PACURKA, ELUGRANÉK, EL ÉN, ODAMENEKÜLNÉK HOZZÁD. VOLNA TYÚKVE-RÓTÁNC, A HAJNALI, MI MEG ÜLNÉNK CSAK, NÉZNÉNK A JÓKEDVET, A DÖNGÖLÉST, VÁLL ÖSSZEÉRINTVE.

ÉS VOLNA ELHÁLÁS. HÁTUNKBAN A SZEMEK. VOLNA SZÉGYENKEZÉS IS. BOLDOGSÁG IS, BOLDOGTALANSÁG IS.

VOLNÁNK VÉGRE MI MAGUNK IS.

ITT KAPNÉK ÉSZBE E HOSSZÚ LEVÉL VÉGÉN: DE KÉREM, EZ NEM ÉPPEN A TERV SZERINT ALAKULT. ELVITTEK ÉNGEMET A DERŰBE HAJJÓLÓ

GONDOLATOK.

(EXTRA MUROS:) A FALAKON KÍVÜL BÁTORNAK MUTATKOZNI.

KÉTSÉGET, KÉTELYT, ODABENT MUTATKOZÓ KESERŰ SZEMREHÁNYÁSOKAT MEGTARTANI.

CSAK RITKÁN MONDANI, CSAK KÖZELI BARÁTRA NÉZNI A BAJJAL: UGYAN MILYEN? MENNYIT VÁLTOZOTT? ÚGY TARTJA-E A KEZÉT, MINT TÍZ ÉVE AZ IPOLYNÁL?

Nekem most jókedvűnek kellene lennem - formáliter. Vagyok is. Hahaha.

Bármilyen lesz is, semmi olyan nem történhetik, ami első, ami meg ne esett volna ezen a szép gömbölgő Földön..

Kanut, dán király, szüntelenül pusztított a szlávok földjén. Azok pedig ellenállásra készültek. Megszállták a gázlókat, mindkét oldalon megerősítették kis

várakkal, amelyekből a dánok hajóit el lehetett süllyeszteni. Az utakat vasláncokkal zárták el. Mint mindenki, akit támadás fenyeget, aki érzi a leigázás füstölgő fekete szelét, gyöttrött aggyal kigondolták a trükköket, amelyeket hasznosnak vélték, amelyekkel gyengíthetik az ellent, azokat megcsinálták.

Ám az óriási erőfeszítéssel, a hatalmas munkával nem mentek semmire. A dánok megérkeztek, mint szoktak, az erődítéseket áttörték, s úgy ellepték az egész földet, mint a sáskák. A szlávok, támadni nem mervén, váraikba húzódtak. A dánok pedig felélték azok tartományát, felfalták a föld terményét, leölték az erdő vadjait, kiürítették halastavaikat, majd dolguk végeztével visszatértek hazájukba.

A szlávok pedig nekiláttak a helyreállításnak, és bánták, de igen-igen bánták, hogy a dánok nem ezen a földön élnek, mert ha itt élnének velük, mellettük, szövetségben és barátságban, a rombolás megszűnnék, és nem csak megszűnnék, hanem egy harcos, szigorú rablónemzetnek volna egy szorgalmas, a barátságot igen megbecsülő testvérepe.

A szlávok igen nagyon vágytak a békére. A békeszerető szlávok. Közben vonzotta őket az erő. Mindkettőre igen nagyon vágytak

egyszerre.

Mit ígér az esztendő?

Mit mondanak a tegnapi, tegnapelőtti 882-k?

Jó év egy magyar írónak, aki élete meghatározó cselekedete előtt áll? Lássuk:

Kr.u. 682-től virágozik a második türk birodalom Mongóliában. Valamelyik kagán szépapám rovásírással üzenget ide, haza, nekem. Mi kellene még a kiválóhoz? Nagyapó is, írás is, Ázsia is.

Kr.u. 882. Az aktuális magyar törzsfő királyian megvendégeli a morvák közt hitet hintő Metódot. Cirill nem jár erre, a Tátrában fordítja a Bibliát, megoldva körötte a hó. Nem rossz. A szláv írásbeliség születése, + vendéglátás.

Kr. u. 982. (+- 1 év) II. Ottó német-római császár - szerencsére - nekíront Dél-Itáliának, de a bicsak beletör, a szicíliai arabok szétszedik. Mi pedig, jó és

bölcs apáink, építkezhetnek, terülhetnek, alkudhatnak, apríthatnak. Ez a jó szünet. Az ellen máshol kavar. Az ellen gyengül, én meg erősödhetek.

Kr.u. 1082. *Szent László király a róla elnevezett visegrádi toronyba záratja a besenyőkkel kokettáló Salamont, a trónfosztottat. Ahoj! Addig mutass erőt, amíg van mit mutatni.*

Kr.u. 1182. III. Béla megkoronáztatja idősebb fiát, Imre herceget, majd ráhajtja a rovókat a jövedelemrovancsra. Van neki. Vagyon. Fiai is. Antiochiai Anna, az első asszonka elhal, megsiratja, eltemetteti. Francia asszont, Capet Margitot hozza a házhoz. III. Béla ráöregedvén megkedveli a farancia technológiát. Remek. Az enyém nem halott, csak szünetel; a vagyon még nem összeírható, de immár vastagodásban, osztand nem titkolom azt sem, a farancia technológia sincs ellenemre. Bárki némben megerősítheti.

Kr. u. 1282. *Kézai nekilát a Vesta Hungarórumnak, előhossa dicső legendák ködéből Hunort, a tanácsadó bátyót. Így-e. Jó jel. A legendák éltető hivatkozási alap. A mondák alig kérnek enni.*

Kr.u. 1382. *Meghal I. Lajos, a lovagkirály, aki mindig mindent karddal és karddal (sőt + kar-dal). Ha nem csinált háborút, kutyául érezte magát. Felesége - Erzsébet, aki 11 éves lánya helyett intézi az ügyeket - nem képes bezárni a kaput. Őt éven át cirkusz, merények, gyilkosság, pártütés. Hát ilyen nálunk nem lesz, nem lehet, minthogy fizionímiára nem vagyok lovagkirály.*

Kr.u. 1482. *Mátyás udvarában egész évben könyvkötőműhely üzemel. Nyáron Temesvár mezején Kinizsi Pál három törökkel táncol. Egyik a foga közt, egy-egy a kezében. Halottak. Ez az. Erő, s velő (a fejben)!*

Kr.u. 1582. *Gergely pápa naptára, hogy mi, utódok, tudjuk, mi mennyi, mettől meddig, honnantól hová. No. Kölletik ennél jobb helyzetismertető szimbóleum? Sapienti sat.*

Kr.u. 1682. *Thököly özvegyet (I.Rákóczi Ferencét) vesz feleségül, a hős Zrinyi Ilonát. Azután pénzt veret. Tehát így is, ezzel együtt is, ha madárlátta, ha némileg hadjárta is. Pénzről szót se ejtve. (Andung.)*

Kr.u. 1782. *A Kalapos király megreformálna mindent. Nyomatja rendeleteit, mint a meszes. Elhajtja a pápát is amikor a szerzeteseket valagon durrantja, mondván, aki nem dolgoz, nem gyógyít, nem okít, csak él, zabál, induljon Afrikába téríteni, ahol szájba hullik a banana. De nincs ideje. Nem csinálja végig. Fiat lux: csak annyi reformot, amennyit kibír a mai és a holnapi nap, holnapután szerkesztünk újakat.*

Jó tapasztalat. Jó év a 82. Az újrakezdés esztendeje ezerkétszáz évre visszamenőleg.

AKKOR TEHÁT - EGY HÉT UTÁN - A KÖVETKEZŐ AGNOSZKÁCIÓK SOROLHATÓK KEDVVEL AVAGY KEDVTELENÜL.

ODA KELL MENNI.

NINCS - SZÁNDOK ELLENÉRE SINCS - OLY VISI REPERTUM, AKI BIZONYOSSÁG DOLGÁBAN SZEMEM ÉS EGYEB ÉRZÉKSZERVEIM FÖLÉ NÓLHETNE. RECEPTORIZÁCIÓM MESSZE MAGA MÖGÖTT HAGYJA A JÓSLATOKAT.

NEM IS ÉRTEM MAGAM. A MAI NAPIG ELTARTOTTAM FEJEMTŐL - LEGALÁBB KÖNYÖKNYIRE - AZ EZOTÉRIÁT.

NA, GYERÜNK.

ELŐKÉSZÍTENI A TEREPET.

SZOKTATNI A SZÍVET A RÉGI ATHLETICARA.

(M. K. ráalszik a helyét kitaposni látszó tervre.

Ilonkát már nem abba a nyomorba hozza a hintó, ahonnan elvitte. Akadémiai tagság - ami még nincs, csak odamondja – kötetecskék, karácsonyi kiadvány, Tót atyafiak, Jó palócok, stb.

Ráalszik egyet, mert fontos számára a csillagtan, a számmisztika, ha magának is tagadja, *(vár egy éjszakát a levéllel, mert Halley csillagászprof. éppen kétszáz éve február tizenhatodikán küldi meg greenwichi helyettesének Napóleon Szent Ilona szigetéről a visszatérő üstökös paramétereit, és mert kétszáz, és mert Szent Ilona, és mert a pályaelemek gondos kalkulációval kiszámíthatók.)*

Tehát: ez van.

Reggel iszik némi gyarmotról rendelt savanyúvizet (Gieshübli) orvosi javallatra, szélképzőül. Osztand forrázott tavali hársfalevet (theát) mandulafermentálására. Nehezen teltek az utolsó éjszakai órák.

Elhatározza, ha már egyszer elhatározta magát: egyszerűen, ahogy mindig is. Őszintén, ahogy mindig is. Szeretettel és fenntartással, ahogy mindig is. Medvés szelídséggel, ahogy mindig is. Meg nem tagadva a róka-természet írói furfangját, az alányúlás lehetőségeit: *"ha jól hallottam, maga már férjhez ment, vagy férjhez készül menni."*

Az eredményt visszafogott fényvel, de büszkén, ahogy mindig is.

Nyomatja a hajnali fényekben. Feladat.

"Kedves Ilonka!

Mikor ezelőtt sok évvel elváltunk, egyrészt az is rúgó indok volt, hogy anyagilag ziláltan állottam, s nem tudtam, hol fog kellenem megállani a süllyedés lejtőjén. Jól esett (habár szerettem is), ha sorsa elszakadt az enyémtől.

De föltettem magamban már akkor, hogy ha vinni tudom valamire, s ha lehetséges lesz még, hibámat jóvá fogom tenni. Isten meghagyta érni, hogy egykori fényes álmaimat megvalósítva lássam.(...)

Ha ön elfogulva ellenem haragtól, gyűlölettől, nem fogja (talán joggal) méltányolni-e kérésemet, az irodalomtörténet figyelembe veszi ezen őszinte határozatomat, s amikor jellemem ferdeségeiről írni fog, odateszi súlynak a másik mérlegbe.

Azon magaslát, melyre kortársaim emeltek kötelességemmé teszi, múltamból is helyre hozni azt, amit lehet.

Ezért hát arra kérem, Ilonka, hogy ne határozzon ebben a dologban könnyelműen, maga nem olvas újságokat, nem ösmeri a viszonyokat, szerezzen hát magának előbb alapos tudomást azon fényes helyről, mely magára vár a magyar társadalomban. Nem akarom ezzel rábeszélni, mert hisz magának volt bátorsága hozzámenni a "semmihez" is, bizonyára kell, hogy bátorsága legyen visszautasítani engem, még ha miniszter volnék is. Hanem a szívét és hajlamát kérdezze meg, s akként határozzon, s ha igenlő a válasza írja meg nekem lehetőleg egy hónap leforgása alatt. (...)

Egyebekben maradtam minden körülmények között tisztelője

Mikszáth Kálmán"

Ül, megkönnyezi milyen szép, milyen bölcs, távolságtartó, férfias érzelemmel teli. Ám közben gyengéd szeretet járja át, mint aki pontosan tudja, honnan kell indulnia a célzott szövegnek, minő kanyarok szükségesek haladtában, lapul, siklik, mint a jó mozambiki vadász, homlokát, arcát, dárdáját sárral keni.

Ilonka másnap.

Kész válasz a kezében, várta rég a hűtlen levelét. De nyolc napig nem! Pihenteti, párolódjon saját büszke levében. Ha komolyan újra csábít, szenvedje ezredét annak, amit ő. Ha nem gondolta komolyan, álroham ez, tudja csak meg, nem sikerült egyetlen lövéssel lerombolnia a kapukat. Ahhoz még az ő hatalmas, rendíthetetlen önbizalma is keves.

Ilonka is gyönyörűen indít.

Szívhez szóló brácsa, vagy gordonkahang. Szomorú, belenyugvó. Őszi mogyoróbozótton át lengedez, nem tudni pontosan, hol áll a hegedűs.

"Kedves Kálmán!

Hálás szívvel köszönöm hozzád intézett levelét, mely szívemet régen nem érzett örömmel és békével töltötte el. A múltakért már régen megbocsátottam, most pedig már boldog vagyok abban a tudatban, hogy egy nemesszívű embert szerettem, és azért a forró, lángoló szeretetért, amivel egykor maga iránt viseltem, immár nem kell szégyenkeznem. Maga is nyugodt lehet, mert olyan elégtétellel szolgált nekem, amelyért minden igazán érző ember elismerését kiérdemelte. Ha kis fiunk élne, elfogadnám a felém nyújtott kezét, de így most már ennek semmi célja nincsen. Maga a sors kerekén felül került (hála Istennek), valószínű belekevert az élet forgatagába, mindig is szerette a társaságot. Én alája kerültem. Micsoda szomorú figura lennék elmaradott vidéki asszony létemre, maga mellett. Én hét évig olyan küzdelmes életet éltem, amely duplán számít, és ez nagy idő egy nő életében.

Hanem az az egy mégis fáj, hogy maga oly rosszul ismer engem. Hogy tehette azt fel rólam, hogy én valakihez férjhez mentem, vagy megyek? Hiszen én magához esküdtem az oltár előtt. Felmenthetett-e az alól engem törvény? Nem adok én arra semmit, nagyobb úr az én lelkiismeretem, az pedig nem ismeri a visszaesküvést.

Most már megvallhatom, hogy szeretném megegyeszer látni magát. Mindig is vágytam erre. Kérni azonban most sem fogom. Ki tudja, micsoda rossz érzéseket váltana ki mindkettőnkél a viszontlátás? Jobb lesz, ha csak így távolból gondolunk vissza a múltakra, mint egy szép, de elmúlt tavaszi álmra.

Őszinte barátsággal maradtam

Mauks Ilona"

Utószónak tekintendő utószó:

A húzd meg, ereszd meg klasszikus példája.

Tánc, sikoly, elmozdul, visszaaraszol, "ha kis fiunk élne", meg "csak egyszer akarom látni az életben", azelőtt: tisztán vártalak, Kálmán, pedig nem volt könnyű, édes szívem, tudod, mily nehéz odabújás és gyengédség nélkül élni egy asszonynak, akinek része volt benne? "Hogy én valakihez férjhez mentem, vagy megyek?!"

Mennék én hozzád azonnal, pedig tudom, micsoda szomorú figura lennék, édesem.

Egy teljes éven át tart.

M. K. belebetegszik, mert sikerületlennek érzi életének ezt a fontos terepét, miközben sikerekkel tömve a tarisznya. Alig viseli – különben egészen jól viseli a sikert –, de hát kinek legyen ez az egész?

Ilonka szigorúan végigjárja az évet. Igenek is, nemek is. Sértődés is és jó szavak is. Közben – pontosan tudván a holnaputánt –, harc a mamával. (Kálmán,

ha akar, a következő etapban képviselő lesz, mama. Maga, mama, nem ismeri Kálmánt, maga csak lássa! Akkor meg nagyon kérem, ne beszéljen annyi ostobát!) A némileg lökött Mauks familiában a képviselői hely a mindenek teteje.

Ilona kemény asszony. Csak júniusban rogy meg. Heveny háromnapos hidegrázás kapja el, amikor meglátja Mikszáthot leszállni a hintóról. Huszonkilenc esztendő (sz. 1853.) nőnél nem különleges, főként nem orvosi eset. Hét éve él szerelme tárgya nélkül, aki keserűen mosolyogva megjelenik, pedig nem így tervezte, s ha akarata ellenére így alakult, rohadjon, húzta volna az időt.

Pofákat vág. Terhes számára a szegényes, alacsony természetű Mohora, ahol ma is a koldus redaktort látják benne, nem az Európa híró író.

Ilona karcsú, magabiztos férfit lát. Mindig ilyenről álmodott.

De még nem tartunk itt.

Mikszáth megírta közelítő levelét. Ilona megkönnyezi.

Ilona megírta táncos levelét. Ez Mikszáthot érzékenyíti el. Újraélik a szerelmet, az izgalmakat, a leányszöktetést, a titkos házasság bonyodalmain, a pesti adóssághegyet, a nyomort, a szerelmes veszekedéseket, a szerelmes

békét.

1882. február huszonhatodika. Reggel. Ragyogó, csak hideg februári reggelekre jellemző ragyogó, tiszta napsütés.

Mindketten a levél fölé hajolnak. Szipognak, szemüket törölgetik, lábuk fázik és tudják, a világ, ha még nem is egyenes, de érzékelhetően kiegyenesedőfélben.

(Grafika: Cseh Kriszta)

'96. máj. – okt. eszter-ben,
a robbantások nyarán

Tóth Sándor

A KARANCSON

Mikszáth emlékének

1.   ő

múlt jövő jelen gyűrt
faleveleken az idő-szer-
kezet jelez őszből télbe
téli bedobott serlegébe

gyűlik adoma mese
képzelet-faragta botján
cifrázatát maga írja sorba
félmúlt időben a törekeny
pillanatképek poézis
szárnyon röpve csöndesednek

emlék-valóként lépnek
tovább ajtót se lelve
csak rétet kúpját a hegynek
kapuját erdőnek hol
álom-fivérek jönnek illúziók
az ország szélmalomharcában

Don Quijote: győztes

2. hangok

fent és lent csak egyetlen az ének
fény morzsolódik nyírfa táncol
csöndesedve küzd a távol
kősípok hegykaréj
kinyitja zsilipjét az éj
nehéz cseppjét végtelenből
tölti poharakba

amíg vigyáz fáradt madarakra
az éhség is Éhségre vált
mennyi éhség hangokért kiált

megmaradt falak kövek sóhaja
fejszéktől roncsolt orgona
fölötte szél jár hárfákra telepszik
világtáj-fák ágain melegszik
világkosármnyi szív az éjben
arcok csillagfürt virága miközben
új szentélye nyílik
elkopott szavaknak
csontok kép-regiszterének

fent és lent csak egyetlen az ének

3. éjszaka

csillaghurkok szerte éjféli kulcsjelek
erdőket fésülget gyöngyutak leánya
szarvasok énekét gyűjtögeti össze
fenyőkön kocsikáz elhajt magas tájra

ahol türemkedik holdcsúcsok erődje
ködselyem léghajón közelébe úszik
tölgykapuk szárnyait másolja ezüsttel
barlang-öböl martján dúdolván mosakszik

rózsa-ablakokban táncol egyesülyöz
bokrokat tupíroz borzakat és rókát
rézszín mozsártörőn lógatja a hajnalt
végül berregőre állítja az órát

1997. március

Romhányi Gyula

ILONÁNAK

Gyémánt vagy Te.
Hűséged aranyából metszett
gyűrűm foglya.

UTAZÁS

Horpács, Pest, Szeged ...
A remény reménykedik:
Oda érhetünk.

AZ UTOLSÓ FEKHELYEN

Az arca békés, nyugodt.
Szerethették, mert szeretni tudott.

KÖZHELY II.

Szű perceg éji csendben.
Feledni kénc, hogy nem feledtem.

FAGGATOM

A patvarci út kövein járva,
nyomát kérdem. Hiába.

JANUÁR 16.

Száz fáklya emlékezik.
A sötétség vár és erősödik.

MARI

Arca feldereng a füstben.
Csókízű bort tölt poharamba.

FERIK

Hiába múlt a kor.
Itt kószálnak közöttünk.
Egyre többen.

KÖZHELY I.

A rossz ellen erősítsd magad.
Tükre légy a tiszta szónak.

ÜNNEP ELŐTT

A rongy serénykedik.
Fénylik a könyvek gerince.
De meddig?

Szepesi Attila

Nagy Iván, Benczúr és a Macskák

Az ember sosem tudhatja, mikor ér Palócországba. A határait nem jelöli a térkép. Csak sejtethető, hogy északon a Mátra ormai, délen az alföldi róna keríti. E kettő közé szorult be, de hogy pontosan hogyan, az nem tudható.

Közeledsz hozzá és hirtelen ott vagy. Abszurd helyzet. Nem érzed, hogy odaértél és máris ott kószálsz a közepében.

A könyvekben hiába is keresed a körvonalait. Ahány krónikás, annyi vélemény. Egyik így tudja, a másik úgy. És ami a földet illeti, hagyján. Mert a föld népe is éppoly nehezen megfogható, mint a birodalom maga.

Háromféle elmélet próbálja körülírni. Romantikus, sanda és bölcs. Az első szerint a palócok a kunok vagy épp a kabarok leszármazottai. Ez az a fajta ködbe-vesző elmélkedés-típus, melyre *Füst Milán* ezt a kifejezést használta: lehet mondani. Sok mindent lehet mondani, de minck. Mert ezt a kun-polovec-kabar genezist lehet hinni vagy nem hinni, csak épp se cáfolni, se bizonyítani nem sikerült még senkinek. A sanda és napi politika sugallta elmélet szerint: a palócok elmagyarosodott szlávok (szlovákok). Kétségtelen, hogy vannak szláv emléknymok közöttük, ám egyebek is akadnak. Ezért tán mégis a harmadik elmélet-féleség a megszívlelendő, mely szerint: sokféle náció és hagyomány, arc és szokás keveredett itt össze és lett jellegzetesen egyféle. Tehát: palóc...

Ez a birodalom benső, titkos tagozódása szerint kétféle: Hegy- és Dombország. És legnagyobb fia, Mikszáth Kálmán életútja is – ha kezdő és végpontját nézzük – egyetlen kacskaringós utazás e két imaginárius pont között: a babonáságok földjéről, szklabonyai Hegyországból a fogyatkozó titkok és fakuló misztériumok világáig, Horpácsig.

A véletlen úgy hozta, hogy az utóbbi faluban gyakran megfordultam az elmúlt években. Nem a Nagy Palóc emléknymait kerestem, csak egy barátomat látogattam, aki itt vásárolt magának hétvégi házat – épp szemközt a Mikszáth-portával –, tehát afféle "vasárnapi horpácsi" lett ...

Kellett némi oknyomozás ahhoz, hogy valamit megsejtssek, ne mondjam: megértsek a falu karakteréből. Mert a gyanútlanul báméskodónak nem sokat árul el magáról. Ha az

ember itt csak a szemérc hagyatkozik, csalatkozni fog. Vigasztalan, Isten háta mögötti, félig-élő falu ma Horpács. Ne orroljon meg érte, aki másképp szeretné látni. Fogyatkozó, porlepert település. A fontosabb utak elkerülik. Ennek persze előnye is lehetne, nevezetesen az, hogy ami itt eredeti és megőrzendő, az nem romlik el a modern hemzsegéstől. Csak épp az a bökkenő, hogy nemigen található már itt semmi, amit óvni érdemes volna. Igaz, a dombok eső után kizöldülnek, a patakban is megcsordul némi életadó víz, messziről pedig ide kéklenek a "drégeli rom" emlékei, csak épp romantikus lélek nem akad - romantikátlan se sok -, aki mindennek örülni tudna. Mert akik itt laknak, napi keserves szorításában kinlődnak.

Gyanítom, hogy sok palóc romantika már akkor sem lehetett itt, amikor Mikszáth Kálmán a nevezetes Szontagh-birtokot megvásárolta. Tudni kell, hogy látatlanban tette. Ahogy mondani szokás: hirtelen felindulásból. Úgy dönthetett: elég a haragszom-rádból. Három évtizede pátyolgatta már lelkében a hazulról hozott sebeket. Három évtizede tartotta magát jól-rosszul a fogadalmához, hogy Palócföldre ugyan a lábát többé be nem teszi. Igaz, olyasmiket is állítottak róla hajdan, hogy a Borgiák orgyilkos mérgéből keveri a tintát, amellyel a szülőföldjét ábrázolja. Akkor kesergett ezen, később csak mosolygott. Lassan beforrhatott a "Nagy-Iván-sebe" is, az nevezetesen, hogy *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* kötet sorozatba nem vele íratnak Nógrádról, hanem – az egyébként érdemdús – akadémikussal.

Akárhogy volt is, eldöntötte, hogy hazatér. Óvatosan, nem hebecurgya módon. És erre Horpács épp megfelelt. Ha akarom, Palóccország, ha nem, nem. Annak mindenképp a széle. És mivel ezek a széltek megfoghatatlanok, képzeljen róla ki-ki azt, amit akar.

Kétség ahhoz sem férhet, hogy Mikszáth a palóc világot magában hordta, bárhova magával vihette. Igazabb volt az a külső hasonmásánál. Tehát ha úgy döntött, itt akarja maga köré idézni, megtchette. A díszletek adva voltak. Fák és vadvizek, dombok és vadvirágok. Kellett neki több? Ha talált esetleg – kétlelem, bár nem tudom – valami képzeletét megmozgató "palócosat" errefelé, azt ráadásnak, a sors külön ajándékának tekinthette.

Mindenesetre megvetette itt a lábát. Építkezett, figyelt. Főképp persze ücsörgött és pipázott. A fiai nyüzsgöttek, ő bámészkodott. Nézte a "drégeli romot", a felhőket. Meg a Szontagh Pál kutyáit. Az alkonyi mezsgyén csetlő-botló figurákat, akikről nem tudta, nem is akarta eldönteni, mennyire valódiak és mennyire a képzeletéből kipattantak. És írt. Mert ez a tevékenység volt az élete. Hasadt lélekként tette, mint minden tollforgató, nem a szó klinikai, inkább szociológiai értelmében. Egy öreg faun, akinek a fákhöz, a mohos kövekhez, a vadvizekhez meg a kószáló felhőkhöz van csak igazán köze. Mégis robotol, mint egy tollához láncolt rabszolga, akinck – mint egyik szellemutóda, *Móra* mondta – sokszor vér helyett már tinta csordogál az ereiben.

Talán szerette, de mindenképp szeretni akarta Horpácsot. Ám azt sem bánta volna, ha egy-egy barátja itt van a közelében. Ezért aztán amikor meghallotta, hogy *Benczúr Gyula*, a festő falura tart, "megkínálta" Horpáccsal. Benczúr nem kapott rá vakon az ötletre. Ideutazott, körülnézett. És – úgy tűnt – nincs ellenére a falu. Megtetszett neki az a hatalmas birtok, közepén a faóriásokkal, mely épp szembe néz a Mikszáth-portával. Csakhogy volt itt némi bökkenő.

A nevezetes földdarab – hogy hogynem – épp az említett tudós Nagy Iváné volt. És ez a volt okozta a bajt. Mert az akadémikus a közelmúltban túladott a földjén, s azt három idevalósi gazda vásárolta meg ...

És itt fordítsuk jelen idejűre a történetet. Mint említettem, a barátom hétvégi házikója épp szemközt áll a Mikszáth-kúriával. Ez a – mára sokfelé szertesabdalt – birtok lehetett hát, melyre Benczúr Gyula szemet vetett. S melyre alkudni kezdett, hiába. Mert – tudni kell – az egyik helyi gazduram, Macska János nevű, sehogysem akart a földjétől megválni. Benczúr is, Mikszáth is hiába gyözködte. Nem és nem. A Macskák szívósak, ha kis, ha nagybetűvel írják őket. És ez a Macska-gazda megmakacsolta magát. Minél jobban kapacitáltak, annál jobban ellenállt. Végül bedühödött. És sorra kivágta azokat a szépséges ősfákat, melyek Benczúr Gyulának megtetszettek.

Galád tett volt, kétség nem férhet hozzá. És – messzire elható. Mert komolyabb fa, ahogy elnézem, ma schol sem nyújtózkodik égre azon a domboldalon. Csimplaszokdik néhány cserje, erőlködik néhány gyümölcsfa. Amúgy hol kukoricát, hol gabonát terem. Ahol meg épp semmit, ott a birkák tiporják.

A festőnek kedvét szegte az incidens. Megvonta a vállát. Nem is lett horpácsi gazda. Talált egy másik falut magának öreg éveire, oda települt. Mikszáth pedig ücsöröggetett a maga portáján, kesereggetett a fák – és mesék – pusztulásán, mert bár sok köze nem volt a modernizálódó világhoz, látnia kellett, mi történik világszerte. Pontosan az, ami a nyakas Macska-gazda dombján, szemközt...

És itt abba is kéne hagynom az eset föllevenítését, ám kínálkozik záradécul némi utóirat. Történt ugyanis, hogy egy alkalommal, amikor barátom háza körül tettünk-vettünk-bogarásztunk, feltűnt a szomszéd portán egy roskatag öregember.

- Bemutatlak János bácsinak - mondta barátom.

Paroláztunk a drótkerítés felett.

- Macska János - mondta az öregúr.

Meghökkenem. Valami mesébeli szél támadt hirtelen. Számolgattam magamban. Ez a bácsi öreg is, Macska is, János is. Ám az a nevezetes fanyűvő mégsem lehet. Annak tán a fia? Unokája? Nem tudom.

Néztem a görbült öregot, aki egyedül őrzött meg a személyében valamit abból a régvolt esetből. Mert mára se Mikszáthok, se Benczúrok nem élnek erre felé. Még öreg fák is alig. A patakban megsordul ugyan némi víz. A domb kizöldül. A drégelyi várrom ma is idelátszik, mint hajdan. De sem az élet, sem annak helyszíne nem az már, ami lehetett.

Csak a Macskák szívósak és makacsok, mint említettem. Ha kis, ha nagy betűvel írják is őket.

Simor András

Mikszáth elfeledett anekdoták tükrében

A költőnek sem jelentéktelen *Szabó Endrét*, aki előbb főmunkatársként, majd felelős szerkesztőként, végül 1882-től tulajdonos-szerkesztőként szerkesztette és adta ki az *Üstökös*t, íróként és műfordítóként teljesen méltatlanul felejtették el, hiszen orosz fordításaival a századvég új, realista prózairodalmának kialakulását is siettetett. *Füst Milán* 1921-ben így ír róla a *Nyugat*-ban:

"Sokat olvastam orosz írókat német fordításban, egyszer próbát tettem, s egy angol fordítást olvastam el – s mindenkor az volt az érzésem: – nem tudjátok ti, kik az oroszok, mert nincs Szabó Endrétek."

"Valami olyat tudott a magyar nyelv titkaiból, amit azóta a legtöbben elfelejtettek" – mondta nekem egyszer *Illés Endre*, s hozzátette, hogy Szabó Endre anekdotáskönyvét sokszor és élvezettel olvagatta.

Talán ez az anekdotáskönyv legmaradandóbb prózai alkotása. 1920-ban jelent meg *Cigányvilág, anekdoták magyar írók és művészek életéből* címmel. Azóta számos motívuma felbukkan közkinccsé lett anekdotáinkban, ám az eredeti, sokszor szinte tárcsaclbeszéléssé váló anekdotákat ritkán emlegetik.

Érdeemes felidézni Szabó Endre Mikszáthról szóló anekdotáit. Az első *Évődések* címmel jelent meg. Szabó Endre eszerint megkérte Mikszáthot, írjon valamit az *Üstökös*-nek, mert neki, Szabó Endrének semmi kedve az íráshoz. Az anekdota szerint Mikszáth azt felelte, hogy ő maga is "tinta-iszony"-ban szenved, de szívesen elmond egy történetet a tincyei jegyzőről, és felhatalmazza Szabó Endrét annak megírására. A történet így folytatódik:

"... amint a következő alkalommal találkozunk, azt mondja Kálmán:

- Nagyon jól meg van írva a tincyei jegyző; még jobban, mint ahogy én megírtam.
- Te? Hát te azt már megírtad?
- Hogyne, még a »Szegeci Napló«-ban.

No, megállj.

Úgy vettem, mintha egy cseppet sem bántana a beugratás. Vagy egy hónap múlva Sipos Antal meghítt bennünket vacsorára. A vacsora utáni kedélyeskedés közben azt mondom Kálmánnak:

- Volna egy neked való témám; én rest is vagyok megírni, meg nem is tudnám úgy megcselekedni, mint te.

És elmondám neki a Dosztojevszkij »Krokodilus« című satirikus elbeszélésének a tartalmát. Mikszáth már a következő héten elkezdte közölni azt a »Pesti Hírlap«-ban.

Tartott az vagy négy-öt számon át. Akkor én szó nélkül lefordítottam a Dosztojevszkij elbeszélését, és ugyancsak több számon át közöltem az »Üstökös«-ben.

Találkozom aztán Mikszáthtal. Látom, nem valami jókedvvel közeledik felém.

- Kutya vagy - mondja - becsaptál.

- Egyikünk kutya, másikunk eb - válaszoltam én.

- Hogy-hogy?

- Hát a tinyci jegyző?

- Vagy úgy? - nevetett már Mikszáth is - igazad van; a tromf jól sikerült."

Mikszáth írása a *Pesti Hírlap* 1888. november 9-i számában jelent meg *Hivatalos észjárás* címmel, eredeti tárcaként ugyan, ám nyilvánvaló óvatosságból névaláírás nélkül. Indítása közvetlenül is utal Szabó Endrére: "Egy jó barátom, aki nemrég Oroszországban utazott, egy jóízű satírárt mondott el nekem, mely az orosz hivatalnokok ellen van komponálva, de mely a magyarokra is ráillenék."

A folytatás is azt jelzi, hogy Mikszáth gyanakodott, hiszen jól ismerte barátját:

"Valószínűleg barátom is mástól hallotta, az a más egy harmadiktól, a harmadik egy negyedikről; alkalmasint olyan is akadt, aki megírta s mindenik toldott hozzá valamit. Ha utána szaladhatnék a hiteles szövegnek, azt közölném önökkel, hogy nevensenek egyet az oroszokon, a saját hivatalnokaikra gondolva. De mert nincs meg a szöveg, elkövetem a plágiumot és megírom magyar történetnek."

Mikszáth hivatalnoka, Kelemen Ferenc miniszteri számtiszt is egy ideig élve marad a krokodil gyomrában, akárcsak Dosztojevszkijé, mi több, a bonyolult ügy a t. Ház elé kerül, ahol Polonyi Géza, a későbbi igazságügyminiszter is felszólal a krokodil felvágásáról és a miniszteri számtiszt kimentéséről kerekedett vita során.

Csakhogy Mikszáth számára hamarosan nyilvánvaló lett, hogy az ő eredeti tárcája egyáltalán nem eredeti - igaz, ő maga mondta ki először a *plágium* szót -, és ami még nagyobb baj, súlyában nem is hasonlítható Dosztojevszkij művéhez, amely *A krokodil* címmel jelent meg Szabó Endre fordításában az *Üstökös* 1889. május 12-i, május 19-i, június 21-i és június 2-i számaiban.

Fontosabb adalék található a második anekdotában. Szabó Endre nemcsak *Reviczky*, de Mikszáth figyelmét is felhívta *Turgenyev*, *Gogol*, *Dosztojevszkij*, *Tolsztoj* munkáira. 1893-ban fordítja le Tolsztoj remekművét, s jelenteti meg *Iljics Iván halála* címmel, majd "rádiktálja" Mikszáthra. Idézzük a folytatást:

"Kedves járatlansággal beszélte el aztán, hogy miután egy éjjel végére jutott az olvasásnak, s már a gyertyát is elfújta, annyira érdeklődött a mű iránt, hogy újra gyertyát gyújtott, megnézni, ki is írta. Hát hogy Tolsztoj.

- No és mit szólna hozzá?

- Hm! barátom: most látom csak, hogy mink - semmit sem tudunk."

A mikszáthi mondathoz Szabó Endre a következőt teszi hozzá:

"Persze: Krupicska Aladár elbeszélőnk ilyet *nem merne* mondani..."

Laczkó András

Mikszáth Kálmán és a fiatalok

Éppen szivarra szeretett volna gyújtani, mert a dohány és a füst közös illata serkentette gondolkodását. A szivar már a bal kezében volt és nyúlt a tűzszerszámért, amikor erős kopogtatást hallott. Előbb szépen elrendezett mindent az asztalon, s csak azután szólt:

– Szabad!

Az ajtó mögül úgy lépett be a vendég, hogy fejét le kellett hajtani, pedig a kalap már nem volt rajta. Öltözete mindjárt elárulta, hogy vidékről érkezett. Nehezen szólalt meg.

– Mikszáth Kálmán tekintetes képviselő urat keresem.

– Én vagyok.

– Bemutatkozok; nevem Nagyfay Péter. Gondolom, nem találja el a képviselő úr, hogy miért kerestem föl ...

– A találgatást nem szeretem – húzta el szája szélét az író –, de úgy vélem könyvet kíván kiadni és valami előszót vár hozzá.

– Erről nincsen szó. Igaz, néhány bevezetőjét már olvastam a képviselő úrnak, tetszetősök, éppen ezért bátorkodtam ide.

– Mondtam én előre.

A vendég elhárító mozdulatot tett:

– Egyáltalán nincs szükségem semmiféle előszóra, ám a köztünk lévő kollegalitás...

– Jól hallom, ön szintén író?

– Hivatalomnál fogva csupán községi jegyző vagyok G-ben. Most némi bajba keveredtem.

– Ösmerek néhány jó ügyvédet.

– Nem ügyvéd kell már nekem – ingatta a fejét Nagyfay Péter –, hiszen a kúria már elítélt. Ide most protekcióért jöttem, hogy a képviselő úr kegyeskedjen pártolni kegyelmi kérvényemet a miniszter úrnál.

– Mi a bűne?

– Csupán annyi, amennyi az öné. Csakhogy én nem voltam olyan szerencsés, mint a képviselő úr, rajta vesztettem.

– Mondja már – emelte föl a hangját Mikszáth –, mit követett el!

– Hamis pakszusokat gyártottam.

– Hamis pakszusokat? – pattant föl a karosszékből az író. – Hogyan merté ön azt mondani, micsoda hallatlan vakmerőséggel, hogy én ugyanezeket cselekedtem.

– Mondám - nézett rá szelíden Nagyfay Péter -, hogy kollégák vagyunk. A különbség csupán annyi, hogy a tekintetes képviselő úr a könyvekhez írja a hamis pakszusokat, de ezért nemhogy elítélnék, hanem "tehetséges íróársunknak" nevezik. Én a jószágokhoz írtam hamis pakszusokat, amiért elítéltek és imposztornak neveztek. *Miért nem lehet egyforma az osztó igazság?*

– Ön még ifjú – legalábbis hozzám képest –, de annyit megtanulhatott volna a jegyzőségben, hogy *többféle igazság* van. S minthogy fiatal, elmondok egy történetet. Ha most nem is, valamikor talán hasznára lesz. L. városka közelében az egyik vadász lőtt egy nyulat. Vállára vette és indult a városba, hogy eladja. Az úton ügyvéd jött véle szemben. "Hogy a nyúl, öreg?" – kérdezte. "Ez bizony öt forint". "Akkor itt van az öt forint, de ezért vigye is el a Kossuth utca 15. számú házba, adja át a szakácsnénak, hogy ebédre készítsen belőle jó paprikást. Vendéget hívok rá." A vadász bólintott és ment tovább. Hanem találkozott egy másik ügyvéddel. "Hogy a nyúl, öreg?" – állította meg ez is. "Olcsó, csupán öt forint". "Annyiért megveszem. Itt van a pénz, de vigye el érte a Kossuth utca 10. számú házba és ott mondja meg a feleségemnek, hogy süsse meg vacsorára. Jön majd vendég is." A vadász bólintott és vigan lépdelt tovább. Ismét jön egy úr. Kérdezi a vadászt, kifizeti a nyulat és mindjárt el is vitte. Közben az irodában találkozott a két ügyvéd. "Kolléga úr – szól az első –, az imént vettem egy nyulat, s meghívlak téged és a feleségedet ebédre!" A másik örömmel vette: "Fél órája én szintén vettem egyet, te pedig estére gyere át hozzánk sültre!" Délben hazamegy a nőlen ügyvéd. A szakácsnő nem tudott semmiféle nyúlról. A kolléga és a felesége pedig jöttek: "Hozzánk sem hozta el a vadász a nyulat. Bepereeljük mert becsapott." Két hó múltán beidéztek a vadászt a bíróságra – most figyeljen igazán Nagyfay úr. A folyosón egy ügyvédbojtárnak elmondta az esetét, s ajánlott öt forintot, ha kihúzza a bajból. "Tegye azt, amit mondok és megnyerjük az ügyet. Amikor behívják tegye a mutatóját a szája elé, süvöltse ki a levegőt és mutassa, hogy elszalad. Akármit kérdeznek, maga csak süvölt és mutat." A hajdú szólt, hogy menjen be. A járásbíró kérdezte: "Hogy hívják?" A válasz fütty és játék. "Hová való?" A felelet ugyanaz. A többi kérdésre szintúgy. "Ez az ember meg van zavarodva – summázta a bíró –, nincs ezen mit behajtani. Hajdú! Kísérje ki, s engedje el békében."

– Előbb kellett volna ismernem a történetét a képviselő úrnak - nézett szomorúan Nagyfay Péter.

– Még nincs vége, de az is tanulságos. Az ügyvédbojtár már várta az utcán a vadászt. "Megnyertük a pert, kérem az öt forintot!" A vadász csak rápillantott, aztán füttyentett egyet és mutatott. Majd otthagya az elképedt ügyvédbojtárt.

* * *

– Kálmán *bácsi* - nyomta meg a második szót a vendéglői asztal mellett Göndör Ferenc –, lapunk, a Nagyváradai Napló - miként a többi - sokat foglalkozik a magyar konyhával. Szeretnénk tudni, hogy az ön véleménye szerint mennyire nehéz a magyar koszi?

– A fiatal hölgyek és gyenge gyomrú ifiurak között nagy divat manapság öcsém, hogy nehéznék nevezik a magyar étkezést. Néha még doktorok is visszhangozzák ezt, s tanácsolják együnk úgy miként a franciák.

– Sok zöldséget, könnyű felfújtakat - vetette közbe Göndör.

– Kicsinyt várjál öcsém – intett mutatójával Mikszáth –, ha a dolog ily egyszerű lenne, a világ franciás kosztot élne. Nálunk a múlt század elején már volt törekvés erre. Ott van a híres "szilvási gróf", Keglevich esete. Előtte fiatal korában sokat dicsérték Bécsben a francia követ szakácsát: "Úgy főz a fickó, hogy még Ferenc császár is szereti megtörülni a száját a követ asztalánál. Több sem kellett Keglevichnek, elhatározta, megszerzi szakácsának. Járt a nyomában, üzengetett neki. S az eredmény: szerződtette kétszer annyi bérért a szakácsot.

– Egészségesebben is élt azután - bólogatott Göndör.

– Még mindig várjál öcsém, legalább a történet végéig. Azt nem tudom, hogy Keglevich gróf egészségesebben élt-e, de azt igen, hogy az ügyből diplomáciai botrány lett. A követ a császártól kért elégtételt. Ófelsége a nádort utasította, a főherceg pedig Barkóczy Ferencet küldte Szilváásra, hogy vigye vissza a szakácsot Bécsbe. Barkóczy jó modorú magyar úr volt, de semmit sem sietett el. Úgy gondolta, ebéd után kérdezi meg a gróft. Első fogás: tyúklevest csigatésztával. "Ez nem a francia konyha" – gondolta magában. S mi következett: babfőzelék füstölt oldalassal. "Jó helyre jöttem én?" – kérdezte önmagát a vendég. Vége még nem volt, mert az inas ropogós malacsültet hozott, azután – hogy valami könnyű is legyen – kapos túrós metélt következett. Barkóczy nem értett semmit, ezért megjegyezte:

"Igazán jó szakácsa van méltóságodnak!"

"Ugyan, most egy közönséges béresasszony főz nálam."

"Talán beteg a francia szakács?" – kérde Barkóczy.

"Nem beteg az a pimasz – ugrott föl a gróf –, csak főzni nem tud, pedig Bécsből hoztam drága pénzen."

"Egy szakács nem tud főzni?"

"Jó, jó, tud. Csak mindig olyan ebédeket készített, hogy egy óra múltán éhes voltam."

Barkóczy csak bólogatott, s együttérzéséről biztosította a gróft.

"Ez az asszony érti – dicsekedett Keglevich –, hogy miként kell kiadósan főzni."

"A francia szakácsot – kérde a vendég – elcsapta méltóságod?"

"Elcsapnám én szívesen, de nem óhajt menni. Addig nem, amíg a szerződése köti. Így kénytelen vagyok itt eltűnni. Igaz, most kukoricát kapál a többi béressel együtt." Érted ezt, öcsém?

– Igen – válaszolt Göndör –, magyar gyomor és francia konyha nehezen jön össze.

– Újra rossz a kombinációd. A magyar megeheti a francia kosztot, de a párizsi megené-e a budapestit? Hanem mostmár nézzük meg, hogy mit ebédelünk?

– Én egy kevés száraz főtt marhahúst céklával - vágta rá az ifjú újságíró.

– Te választottad. Csakhogy, tudod-e hogy mitől fosztottad meg ezzel a holnapi, a harmad- és negyednapi vendégeket? Elmondom neked. Ha előbb kortyolunk ebből a jó soproni borból. Ifjú kollégám, úgy van az, hogy a főtt marhahús első nap céklával pompázik a tálban és az étlapon egyaránt. De általában marad belőle. Ha holnap jönnél, akkor a már gőzön sült rostélyost látnád fölírva. Mi az? Főtt marhahús, cékla helyett tormával. Ez sem fogyhat el mind. Így harmadnap

már vadász szeletként szerepel a piacon. Némi tejfölös szósz és galuska is jár hozzá. Ezt is kevesen eszik meg. Ekkor jön a legnagyobb átváltozás. A tömény hús és köret levessé alakul. A gyenge gyomrúaknak pürélevesként hirdetik. S akkor fogy igazán. Pedig épp a gyenge gyomor ellensége a négy napig tárolt hús!

– Most aztán mit egyek? – tekintett kérdőn Mikszáthra Göndör. – Kálmán bácsi lebeszélte a céklás marhahúsról.

– Most edd meg igazán, hiszen nemrég érkezéél Salzburg városából haza.

– Meghallgatom ezt a tanácsot is - jegyezte meg Göndör -, ha velem tart az én nagytiszteletű kollégám.

– Örömetst megtenném, csak hogy tudnod kell, pürélevesét én pontosan 1890-ben kóstoltam utoljára. Akkor sem ízlett.

– Nekem viszont igen Afritzban a sonka sárgadinnyével.

– Szóval te is megkóstoltad – derült föl Mikszáth arca. – Amikor külföldre utazok, magam is ezt teszem. De az igazi nagy öröm, amikor hazaérkezek. Akkor kitör rajtam is a "Furor hungaricus", a rettenetes nagy étvágy. Azt szeretem a legjobban, ha megérezem a paprikás pörkölt illatát. Nektek, gyenge gyomú ifjaknak ezt még meg kell tanulnotok.

* * *

– Olvastam a lapunkban, öcsém – szólt a gyakornokhoz pipagyújtás közben Mikszáth –, hogy Tarascon városát üresen találta Alphonse Daudet. Kérdésére csak annyi választ kapott, mindenki elment Tartarin úr vezetésével gyarmatosítani. Tudod-e, hová mentek?

– Nem én, nagyságos úr.

– Akkor elárulom, Magyarországra jöttek. S nem is akárhová, most Besztercebányán vannak.

– Tényleg? Nem is hallottam róla – álmélkodott a gyakornok.

– Ti ifjak soha nem olvastok pontosan vagy meg sem jegyzitek, amit láttatok. A tarasconiak pedig ott vannak Besztercebányán. Szervezték az irodalmi kör alakítását. Azt eredetileg Kazinczy Ferencről nevezték volna el. Már ameddig Tarascon szelleme oda nem ért. Akkor viszont kitalálták, hogy a virtuóz balkezes zongoraművész, gróf Zichy Géza nevét vegyék föl. Képzeld el, az addig csöndes Garam parti városban nézetek ütköznek, pro és kontra érvek röpködnek.

Így:

"Éljen Zichy Géza!" Mire a másik tábor: "Éljen Kazinczy!" Jön a replika: "Az élők tartanak az élőkkel". S a legfőbb argumentum: "Zichy Géza még tehet értünk valamit, de a Kazinczy már nem. Zichy adhat forintokat, ami a Kazinczynak nem volt." Ez még mind semmi. A választmány a Zichy Géza mellett szavazott, azzal az indoklással, hogy a kör nem csupán az irodalmat pártfogolja, hanem a zenét és az éneklést is. Ezekben járatlan volt Kazinczy, Zichy Géza viszont világhírű zongorista. Azt persze elfeledték a tisztelt urak – mosolyodott el az író –, hogy Zichy gróf énekelni egyáltalán nem tud.

– Az elnöki tisztet elfogadta? – érdeklődött az ifjú.

– Nem. Viszont azt hallottam, hogy egy másik bányavárosban történelmi kör alakul, s szeretnék Savoyai Jenő nevét fölvenni. Igen, de a tarasconiak már oda is benyomultak, és zászlót bontottak azért, hogy jó lesz nekik Zichy Jenő...

– Nagyságos úr, most kaptunk egy levelet Besztercéről. Érdekes fejleménnyel zárult az ügy. Felolvasom: "Megjárta izgága természetével a helybeli cukrászunk is. Ez a vakmerő férfiú a kirakatába elhelyezett cukorkákra azt merete ráírni: Tarasconi cukorkák. Bevették az ablakait s most tönkre kell mennie, mert jellemtelen hazafi az, aki ilyen szégyen után még nála merné elkölteni a véres verejétkkel szerzett garasait. S írja meg minden halandó a végrendeletét, ha Besztercén azt a gyűlölt szót akarja kimondani: Tarascon". Emlegetnek még egy bizonyos Scarront is, aki jegyzetével a pártütést előidézte. Csak tudnám, ki lehet?

– Látszik, öcsém – nevetett Mikszáth –, hogy igazán új ember vagy itt. Elárulom neked, Scarron álnév alatt Mikszáth Kálmán írogat.

* * *

Az író-képviselő programja nem ért véget a díszebéddel. Az alsószuhaiak mind arra bíztatták, hogy nézze meg Matusik János portáját. Igaz, a gazda már hónapok óta a székhez van kötve (lábának izületeit nem képes meggyógyítani egyetlen doktor sem), de a felesége és a fiúk rendben tart mindent.

A Matusik-porta kiskapujában ott állt a feketébe öltözött asszony, s szíves szóval köszöntötte a nagyhírű vendéget. A gazda a tornácon fogadta székében ülve.

– Örvendek, hogy írótl és képviselőtl egyszerre fogadhatok házamban. A nagyságos úr talán nem veszi rossznéven, ha egy kis itallal megkínáljuk.

– Nem veszem rossznéven – mosolyodott el Mikszáth – Csak nem szeretném a gazdát és háznépét anyagi romlásba juttatni.

– Ittak itt már sokan – legyintett Matusik úr –, de eddig senki nem kérdezte, mivel tartozik.

– Legyen végre egy kivétel, mondja gazduram, mennyibe kerül itt a pohár ital?

– A tisztelt vendégnek semmibe. Már akkor, ha teljesíti egyetlen kérésemet.

– Mi lenne az?

– Semmiség. Régóta a székhez vagyok kötve, s csak olvasással múlatom az időt. Szépen kérem a nagyságos urat, adjon egyet a könyveiből, amit elolvashatok.

– Szerencséje van, Matusik úr, éppen van nálam egy kötet a Beszterce ostromából Örömmel önnek adom.

A gazda sugárzó arccal vette át. Tudta ugyan, hogy udvariatlanság, de azonnal olvasni kezdte. A mosoly eltűnt az arcáról, tekintete egyre komorabb lett. Végül összecsapta a könyvet.

– Viccel velem a nagyságos úr!

– Meg nem merném tenni – lepődött meg Mikszáth. – Mi a baj?

– Baj semmi nincsen – emelte fel jobb kezét Matusik úr –, csupán a könyv nem tetszik. Hol van benne az irodalom? Ilyet magam is tudnék írni.

– Jól hallottam, azt mondta, maga is képes volna ilyet írni?

– Igen!

– Köszönöm Önnek Matusik úr, ennél nagyobb dicséretet nem kaphattam volna. Azt azért még árulja el, milyen történetet tudna megírni.

– Milyet, milyet? Van itt rengeteg Alsószuhán. Kezdjük a pálinkások esetével. Két koma Zádorban fizette ki pálinkáját. Éppen negyven liter lett. Négy tizliteres kannába töltötték.

Közben persze kóstolgatták is, mert meg kellett tudniuk, elég erős-e. Hazaindultak az úton a két-két kannával. Utolérte őket egy bricska. Kiabáltak a bakon ülőnek, vinné el őket a szomszéd faluig, mert nehezek a kannák. Ha felülhetnek, adnak egy kis pálinkát érte. "Jól van, emberek, tegyék fel a kannákat. S mert épp emelkedőben vagyunk, segítsenek kicsit a lónak, tolják meg hátulról a kocsit." A két koma erőlködött, ám egyszer csak pattant az ostor, a ló nekiiramodott, s a bricska két perc alatt eltűnt a szemük elől. Szídták egymást, hogy miért kellett egy "győttmentet" megállítani. A negyven liter szilvórium soha nem lett meg.

- Az eset érdekes – jegyezte meg az író –, s úgy vélem, az egyik kárvallott mondta el.
- Ezt eltalálta a nagyságos úr. Erre innunk kell a következő évben kifőzött szilvóriumból.

* * *

Várta már a tavaszt különösen az ifjúság hónapját. Az olvadó bőlé áztatta föld a nyugalmat jelentette neki, s az erőt a megújuláshoz. Komisz hidegek után, nehezen érkezett el 1909 márciusa. Amikor csak tehetett, a napfényben fürdette arcát. Hiszen a doktorok rendre intették: "A képviselő úr erősen sápadt."

Éppen végzett az erkélyen immár rendszeressé vált délutáni napfürdőjével, amikor felesége vendégek érkezését jelentette. Fiatalokét és nőket, akik tiszteletüket kívánták tenni A jó palócok szerzője előtt. Elsőnek egy öszülő úrihölgy lépett a dolgozószozába.

– Özvegy felsőlucki Nagy Pálné tanítónő vagyok. Tanítványaimmal jöttem – tizennyolcan vagyunk –, hogy némi ajándékot átadjunk az írónak. Bemutatom az ifjú hölgyeket. Sorolta a tizenhét nevet, majd így szólt:

- Obkoth Honka adja át a csomagot.

A feketehajú kisasszony kézmosó nagyságú porcelántálat hozott, s letette a dohányzóasztalra.

– Szíves ajándékunk A jó palócok kötet szerzőjének, kérjük fogadja el tőlünk, az Országos Nőképző Egyesület Főzöiskolájának hallgatóitól konyhánk szerény termékét.

– Az oklevelet – szólalt meg újra a tanítónő – Bernauer Nána készítette, rajzolta és színezte a muskátlit, a faágakat, s mindannyiunk aláírásával ő adja át.

A magas, szőke ifjú hölgy pukedlivel nyújtotta át az iratot. Mikszáth szemében könny csillogott, amikor elolvasta.

– Ifjú hölgyek, eddig betegnek tudtam magamat. Ez óra azonban meggyógyított: Így talán ehetek disznótoros ajándékukból. Annál fontosabb nekem oklevelük, mert bizonyítja, a fiatalok továbbviszik eszméimet. Mindnyájuknak köszönet érte.

* * *

– Ej, ej barátom Tuboly, te sarokba akarsz szorítani engem azzal, hogy keveset tudok. A legifjabb írói nemzedék törekvéseiről. Nem engedem magam. Sőt, előre megvallom, nem tudok arról, hogy van-e ilyen irodalmi mozgalom. Így nyilatkoznom róla szinte lehetetlen.

– Kálmán bátyám, te is tudod, ha az ember arról kíván tájékozódni, hogy mit főztek Budán, azt Bécsben illő megkérdeznie. Ezért fordulok hozzád, hiszen a fiatalokról szeretnék

megtudni valamit. Miért akarnak ők új irányt, új levegőt, új művészetet, szóval valami mást az eddigieknél.

– Őcsém, azt okosan teszik. Mert az egész világ egyetért velük. Mindenki valami mást akar. Más ruhát, más élvezeteket, más könyveket, más formákat, más kormányt. Ki van, ki lehet megelégedve a világgal? Egy kivétel azért van, a másvilágra senki nem akar menni.

– Bátyámuram,, az ifjak mindent le akarnak rombolni.

– Ez igen jó, jó! – emelte föl jobb kezét Mikszáth –, mert kire az Úr ráérte az alkotás vágyát, adott neki erőt a romboláshoz is. Aki tökéleteset óhajt, annak ki kell szorítania a tökéletlent.

– Úgy hallottam – provokált tovább Zuboly –, hogy Arany Jánost a sutba dobják, Petőfit voltaként idézik, Jókait átadják az egereknek.

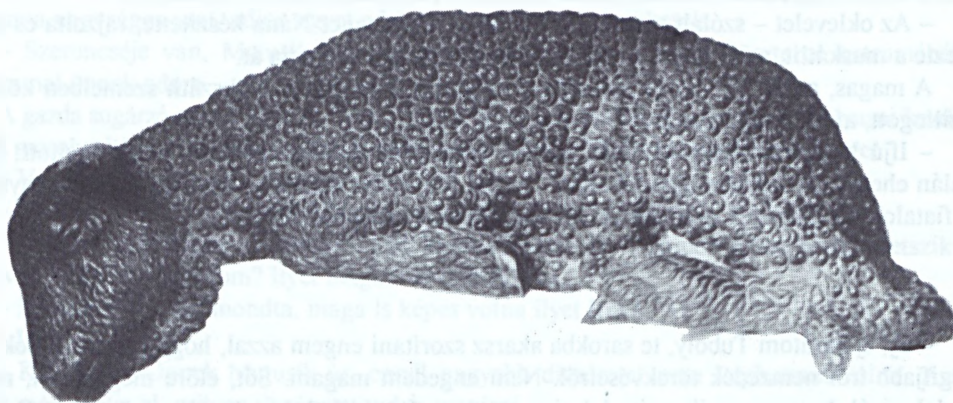
– Mindettől nem kell tartani. Miért? Figyelj: a gyertya kiszorította a mécsest, a gyertyát a gáz, az utóbbit a villany, de a napgolyó még tartja magát. Pedig az a legkevésbé modern világító szerszám.

– Az ifjak mindent fölforgatnak.

– Hiszen bátrak és egészségesek. Nem kell mindjárt a véscsengőhöz nyúlni. Sokszor hallom magam is az egyik szüle szájából: "Csinálj rendet, mert mindjárt fölfordítják a házat!" Hallom már fél évszázada és sok eleven gyereket esmértem, de felfordított házat egyet se láttam.

– Ledöntik az idősek (trón)székét!

– Kinek van oka félni? I. Lajos királyunk országlása idején a budai polgárok elhatározták, hogy leteszik (trón)székéről a római pápát. Mi lett az eredmény? A Szentatya tovább ült a Vatikánban, s adta iratait urbi et orbi. A budai polgárok pedig megtanulták, a pápát Rómában lehet letenni, nem Budán. Megtanultam én is a füst és a láng különbségét. Várok arra az ifjúra, aki másról óhajt meggyőzni.

Néhai bárány

Nagy Pál

Tzara-díj Mikszáthért Interjú Járfás Ágnessel

Nagy Pál: Most kapta meg a Tristan Tzara fordítói díjat. Mondjon valamit erről a díjról!

Járfás Ágnes: A díjat 1986-ban alapította a Francia és a Magyar Írószövetség. Mindkét országban kétévente ítéli oda a francia illetve a magyar zsüri. Egyik évben a franciák a legsikerültebb magyarról franciára fordított műért, a másik évben a magyarok a legjobb franciáról magyarra fordítottért. Tehát afféle koprodukcióról van szó a két írószövetség között, ami páratlan eset a francia irodalmi díjak történetében, pedig szép számmal vannak. Az irodalmi díjkalauz – mert ilyen is van – nem kevesebb mint ezeröttszázat sorol fel!

A francia zsüri tehát csupa francia íróból áll?

Igen, írók és költők alkotják. A Francia Írószövetség elnöke, tőitkára és több vezetőségi tagja mellett helyet kap benne a Francia Fordítók Szövetségének egy képviselője is. A legnagyobb szava persze a két nyelven értő zsüritagoknak van. Elsősorban a költő és műfordító Lean-Luc Moreau-nak, aki egyúttal a Sorbonne finnugor tanszékének tanszékvezető professzora. A zsüritagok között meg kell még említenem *Jean Rousselot-t* is, aki Palócföld másik nagy szülöttjének, *Madáchnak* a művét ültette át franciára, harminc évvel ezelőtt. (Nógrád megye Madách-díjjal ismerte el J.R. érdemeit – a szerk.)

Hogyan történik a művek kiválasztása?

A zsüritagok figyelemmel kísérik a fordításban megjelenő magyar irodalmat, esetleg a kiadókhöz fordulnak egy-egy példányért, és felterjesztik a szerintük legjobbnak tartott könyveket. Aztán mindannyian elolvassák az induló műveket, majd összeülnek és megvitatják a fordítások értékeit és hibáit. Meg kell jegyezni, hogy a fordító maga nem javasolhatja a saját munkáját. Én például az egészről semmit sem sejtettem mindaddig, amíg december 23-án föl nem hívtak az Írószövetség titkára, hogy közölje velem az örömhírt.

Minden tekintetben karácsonyi meglepetés volt tehát. Annyira, hogy meg is kellett kérdezniem: melyik fordításomért ítélik nekem a díjat? Mivel Tristan Tzara a dadaizmus egyik alapítója, hirtelen azt gondoltam, hogy egy húszadik századvégi regényre, tehát az egyik Esterházy-fordításomért kapom.

Csakugyan, áruljuk el végre az olvasóknak, milyen műért is kapta a díjat.

Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője* című regényének franciára fordításáért. Egyébként a zsüri mit sem tudott a Mikszáth-évfordulóról, tehát nem a magyar aktualitás vezérelte a tagjait. Még Lean-Luc Moreau is csak a szavazás után, egy budapesti útja alkalmával értesült a Mikszáth ünnepegekről. Így aztán számomra annál nagyobb az őszintesége ennek a gesztusnak és még jobban örülhettem az elismerésnek.

A díjat január 13-án adták át Önnek a Francia Írószövetség székházában, melyre Jean-Luc Moreau igen megható beszédet írt. * Mi érintette a legmélyebben?

Talán az, hogy szerinte a fordításomban reveláció erejével hat Mikszáth regénye. Megjegyzni, hogy bár a fordításom értékeiért kaptam a díjat, nem árt, ha az eredeti remekmű – amit egy közepes fordítás elrontott volna.

Miért éppen Mikszáth? Véletlen? Vagy mélyebb vonzódás?

Édesapám nagy Jókai-rajongó volt, és talán a serdülő szüleivel szembeni ellenállásának egyik megnyilatkozása volt részemről, hogy én Mikszáthra szavaztam. Tizenegy évesen olvastam először a *Szent Péter esernyőjét*, azután sorban a többi regényt és kisregényt. Megragadott a huncut bája – bár akkor még a huncutságok felét sem érthettem –, a lendületes stílusban megírt, fordulatokban bővelkedő cselekmény. Értékeltem, hogy nincsenek "felesleges" leírások (mert bizony egy gimnazistának minden leírás felesleges), hogy nem kellett oldalakat átugrani, mint *Balzac* olvasásakor. No és azt is, hogy a világ nála nem jókra és gonoszokra van felosztva. Egyáltalán semmire sincs felosztva, hiszen az ő figuráiba mindkettőből szorul egy kevés, és mégis gyöngéden tudja szeretni őket. Ez az ítélkezésektől mentes alapállás számomra azóta is vonzó. Felnőttként újraolvasva a legnagyobb élvezetet a nyelvezete gazdagsága szerzi. Ahány szereplő, annyi stílus. A fordító számára ez nagy kihívást jelent, de legalább akkora élvezetet is.

---

* "1985-ben a Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises kollokviumán Járfás Ágnes hozzászólását Kosztolányi - Magyarországon gyakran idézett - mondásával zárta: "Műfordítani annyi, mint gúzsbakötöttlen táncolni". Előadása elején viszont Buffon idézte: 'Le style n'est que l'ordre et le mouvement qu'on met dans ses pensées'. (A stílus nem más, mint gondolatmenetünk harmóniája, lendülete.) Arra akart figyelmeztetni, hogy e kettős kívánalom közé ékelődve a fordítás ne legyen se fordítás, se az örökség méltatlan bekebelezése, hanem igazi beleélési gyakorlat. Azóta is mindig próbára teszi magát, írástudását, stílusát, nyelvét - nyelveit - művészetét. Mert írónként végzi fordítói munkáját."

(Részlet Jean-Luc Moreau professzor üdvözlőbeszédéből)

Fordított már más Mikszáth-művet is?

Indirekt módon igen, ugyanis Esterházy Péter több passzust emelt be a *Sipsiricából* és a *Tisztelt Házból a Termelési regénybe*, amit tíz évvel ezelőtt fordítottam. Egyébként dédelgetett vágyam éppen a *Sipsirica* és a *Gavallérok* átültetése franciára. Lassanként majd szeretnék minden Mikszáth-regényt lefordítani.

Hogyan fogadta a regényt a francia olvasóközönség?

A hivatalos olvasók, azaz a kritikusok elismeréssel. A *Figaro* egy teljes oldalas cikket szentelt a könyvnek, ami egyedülálló eseménynek számít magyar író művével kapcsolatban. A recenzius örömet fejezte ki afölött, hogy végre bepillantást kaphatnak a francia olvasók a múlt századi magyar irodalomba. Az ugyanis eddig fehér folt volt. Azért is lelkesedett hogy, ha közvetve is, megismerkedhetnek népünk történelmével, a monarchia levegőjével. Az átlagolvasók is így gondolhatták, ugyanis csaknem kétezer példány kelt el a regényből, ami itt rendkívülinek számít magyar műről lévén szó.

Mondjon valamit saját magáról is!

Budapesten érettségiztem, a II. Rákóczi Ferenc Gimnáziumban, angol tagozaton. Franciául csak az érettségi után kezdtem tanulni. Háromszor sikertelenül jelentkeztem az egyetem angol-magyar szakára, akkoriban ugyanis még legfőként az érdekelte a felvételizetőket, hogy szüleim a munkásmozgalom mártírjai-e, illetve hogy én miért nem vagyok KISZ-tag. Ezután 1978-ban jöttem ki Franciaországba, ahol kitűnő eredménnyel szereztem meg diplomáimat a Sorbonne francia irodalmi tanszékén. Idegen nyelvként a magyart vettem fel, de zavart volna, hogy anyanyelvem alapszintű ismereteiből vizsgázzam. Túl könnyűnek tűnt. Ezért kérem Jean-Luc Moreau-t, jelöljön ki nekem fordítani valót. Kedvesen mondta, hogy nem fognak nekem külön követelményeket állítani, de megkérdezte, mit választanék, ha tethetném. Gondolkodás nélkül válaszoltam. *Kosztolányit*. Így indult be a tanszék fordítói műhelye, aminek keretében francia-magyar páros csoportokban lefordítottuk a *Tollrajzok* novellafüzérét. Ez a közös munkánk nyomtatásban is megjelent és megkapta az első Tristan Tzara díjat, 1986-ban. Mivel abban tízenként novellafordítással vettem részt, mondhatjuk, hogy az idén másodszer kaptam meg ezt a díjat. Ezt követően kértek fel Esterházy Péter *Termelési regényének*, majd a *Szív segédigéinek* a lefordítására. A *Lettre Internationale*-ban éveken keresztül jelentettem meg Esterházy, Nádas, Lengyel Péter, Grendel Lajos írásokat.

Mik a további tervei?

Szeretnék a hazai Mikszáth Társasággal szorosabb kapcsolatba kerülni és valamilyen módon bekapcsolódnai az otthoni rendezvényekbe – ha még lesznek. Kislányom születése miatt csak lélekben vehettem részt a január 16-i ünnepségeken. A Mikszáth Társaság elnökével dr. Praznovszky Mihállyal közösen terveink ez év őszén egy est a párizsi Magyar Intézetben.

Addigra nagyon szeretnék *Korda Sándor* első, néma filmjének a nyomára bukkanni valamelyik európai vagy amerikai filmarchívumban. Ez nem más, mint a *Szent Péter esernyőjének* első adaptációja. A filmet 1917 októberében mutatták Budapesten, de érthető okok miatt nem volt visszhangja. Ezen a párizsi Mikszáth-esten már majd a *Fekete város* most készülő fordításából is olvashatunk fel részleteket. Ezzel el is árultam, hogy jelenleg ezen dolgozom. Nagy és felemelő feladat, egyik álmom megvalósulása.

Párizs, 1997. február

Mikszáth tárgyi hagyatékából

Gyenes Erzsébet

Szent Péter varázslata

Beszélgetés Ablonczy Lászlóval, a Nemzeti Színház igazgatójával

Milyen koncepció szerint válogatta a Nemzeti Színház az elmúlt évad darabjait?*

A.L.: Öt esztendővel ezelőtt, a kinevezésemet követő hónapokban, *Páskándi Gézával*, aki irodalmi tanácsosként kapcsolódott be a Nemzeti Színház munkájába, áttekintettük fél évszázad repertoárját. Feledhetetlen barátunk részletes statisztikát is összeállított: klasszikus magyar és egyetemes írók, kortárs hazai szerzők és huszadik századi nyugati modernnek és műfordítók milyen arányban, hányszor szerepeltek a Nemzeti Színházban. Sok fontos mű és előadás mellett megdöbbentő hiányokat fedeztünk fel. S úgy véltük *Sik Ferenc* főrendezővel, hogy miközben a színház öröklött és folytonos kötelezettségeit vállalja, *Az ember tragédiáját*, a *Bánk bánt*, *Shakespeare* műveit felújítja és műsoron tartja, hozzákezdünk mulasztásaink pótlásához is. Került, hogy a XX. századi magyar drámairodalom olyan kiválóságai nem szerepeltek a Nemzetiben, mint *Lengyel Menyhért*, *Hunyadi Sándor*, *Helai Jenő*, *Székegy János*, s egyetemes huszadik századi szerzők sorában pedig *R. Rollandtól* és *Th. Wildertől* *Becketten* át *Gombrowiczig* hosszú a repertoár.

Kérdésre tehát azt válaszolhatom, minthogy a Nemzeti Színház a szellemi, művészi erők összefogó intézménye óhajt lenni, hosszú évekre körvonalazódtak tennivalóink. Természetesen a bartóki és *Németh László*i értelemben kelet-közép-európai létünkéből adódó program kialakításába is kezdtünk. Így mutattuk be a kiváló szerb író, *Kovacevič A profi* című darabját, A. Wajda rendezésében a krakkói színház s e történelmi, földrajzi, szellemi táj nagy korszakát is idézve ősbemutatóként állítottuk színre *Wispiansky Menyegzőjét*. Most pedig a horvát irodalom klasszikusának, *Krležának Agónia* című darabjára készülünk. S az említett törekvések jegyében nemcsak a határon kívüli magyar színházakkal, hanem más népek (a román, szerb, horváth, szlovák) Nemzeti Színházaival is folyamatos és

---

* Az interjú 1996-ban készült – a szerk.

jó kapcsolatot alakítottunk ki. S persze, nem feledkeztünk meg a legfontosabbról, a Nemzeti Színház feladata az új magyar művek életrehozása. Marosvásárhelytől Budapesten át Amerikáig számos magyar szerző új, nekünk írott munkáját mutattuk be. S ebben az évben pedig elkezdjük az 1994-ben meghirdetett drámapályázat legjobb műveinek előadását. *Sütő András Balkáni gerléjével*; majd, vélhetően, *Hubay Miklós Nizsinszkije* következik. S az ünnepi alkalmak szellemi feladatokat is jelentenek. Olyanképpen például, hogy Bella István-Rossa László és Novák Ferenc elkészítette *A Csodaszarvas* című szertartásjátékot, tisztelegvén a millecenáriumi előtt. *Sarkadi Imre Oszlopos Simeonját*, a szerző 75. születésnapjára is emlékezve, felújítjuk a Magyar Dráma Napján, s előtte *Spiró György* ünnepi gondolatai hangzanak el.

Láthatja tehát mennyi szempontot kell figyelembe venni egy repertoár összeállításánál. S annyi másról nem is beszéltem, hiszen gondolni kell a művészekre; milyen szerepek következhetnek *Béres Ilona*, *Sinkovits Imre*, *Agárdy Gábor* művészi életében, s a munkát szinte követelő tehetséges fiataloknak, *Varga Máriának*, *Őze Aronnak*, *Tóth Sándornak*, *Végh Péternek* – és a többieknek.

Hogyan fér meg ezek között egy Mikszáth-darab?

A.L.: Az imént említett, Páskándi Gézával folytatott dramaturgiai vizsgálódásaink során derült ki, hogy *Mikszáth Kálmán* is hiányzik a Nemzeti repertoárjából. Természetesen őt nem mint drámaíró hiányoltuk, hanem az ő szellemiségét; azt a bölcs ironikus szemléletet, amellyel magyarul voltunkat írta meg prózai munkájában.

A Nemzeti Színház nem darabok és előadások összességét jelenti számunkra. A román irodalomban megtalálhatjuk Mikszáth kortársát, azt a szenvedélyes közéleti ihletettségu író, aki színpadi szerzőként vált klasszikussá, neve – *L. Caragiale*. S ez a szarkasztikus, szatirikus hang magyar színpadon sajnos nem született meg a múlt század végén, a század elején. Mikszáth Kálmán azt írja: a magyar szereti keresni az igazságot, de nem szereti megtalálni. Úgy vélem, hogy Mikszáth Kálmán olyan szerző, aki emberi és igazságkereső igényünkben, az igazság feltárásában nagy vezetőnk, bármennyire is fájdalmas és keserves végeredményre jut is sok esetben.

Az igazságkereső Mikszáth Kálmánra tehát nagy szükségünk van a Nemzeti Színházban, s ennek első igazolásaként vettük elő *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című darabjának *Karinthy Ferenc* és *Benedek András* által dramatizált változatát, mely az ötvenes évek elején született. 1992 nyarán mutattuk be, s az utolsó előadást 1996-ban tartottuk. Mint a két évszámából is láthatja, nagy sikersorozatot ért meg. Természetesen, némely, a korból áttetsző politikai fordulatától megtisztítottuk az egyébként sikeres adaptációt.

Ami pedig a *Szent Péter esernyőjét* és a jubileumot illeti: nem az ünnepre tekintettünk, hanem az író-génuszra. 1995 tavaszán úgy érzékeltek, hogy a *Noszty* utolsó évadjához érkezik; sürgetően merül fel bennünk, hogy új Mikszáth előadást készítsünk elő. Több, már színpadi sikereket megért műve felmerült. De tán a lehetetlen kísértése bátorított bennünket arra, hogy egyik legnépszerűbb, színpadon eddig sikert nem aratott művét próbáljuk meg életre kelteni.

S ahogy most kérdéscén töprengök: azért még valamit, talán túlzottan személyes érvet is említhetek. Atyai mivoltomban olykor felháborodottan néztem, hogy Borbála lányom milyen kényszeredetten veszi kezébe a kötelező olvasmányokat. Az ember persze a maga fensőbbégi tudatában szeret felejteni. Én is például; hogy egykori iskolásként, a feladott *Hamletet* csak félig elolvastván, magyar óra előtt a vécében féltérden állva körmöltem valamiféle dolgozatot a drámáról. Majd *Gábor Miklós* alakítása nyomán emelkedett életem át kísérő nagy és lenyűgöző művé. Látván lányom nyüglődését a *Szent Péter esernyője* fölött, amit még a Matúra kiadványa sem enyhített, tréfásan megkérdeztem tőle; színházban szívesen megnéznéd? Igen – vágta rá azonnal. S hogy e kérdés kicsi elméjében forgolódhattott, talán az sejteti, hogy mikor tovább fűztem: és ki játszhatná a Wibra Gyurit, azonnal rávágta: *Rékasi Károly*. Hogy aztán *Rékasi Károlyra* osztottuk a szerepet, az persze *Iglódi István* főrendező, *Beke Sándor* rendező és *Szakonyi Károly* közös óhajta volt, s nem a direktor-anya döntése. A színház "nagy" kérdései és az esendő személyes mindennapok, láthatja, mily titokzatos áramkörökben találkoznak, gyöngítük vagy éppen erősítük fel egymást.

Ami bizonyos: nem az évforduló ébresztett elsősorban, hanem ennél több: Mikszáth Kálmán eleven jelenidejűsége nem hagy bennünket nyugton.

Közismert Mikszáth húzódozása Tháliától, s főként pedig a színpadi adaptációktól.

1907-es Almanach-előszavában így zsörtölődik a színműgyártókra: "A méhek előtt nyitva a világ. Mért kérdeznék, hogy melyik virág kié? Hiszen szíjakot fel amit a rétek, az erdők és a kertek virágaiból lehet, de ne gyűjtsetek a mézes bödönökből: Mert azzal nem lesz több méz a háztartásban, csak több sonkoly." (M.K. Ars poeticája Bp. 1960., 179.o.)

Ön szerint miért ez a keserű hang, s mekkora ilyen riasztó nyilatkozatok után az adaptáló merészsége?

A. L.: Azt hiszem, nem a keserűség mondatja az imént idézett szavakat, mely egy kis metaforikus befejezést adja *A regényírók és színműírók* című írásának. S ebben egy pontosan végiggondolt és igaz megállapítás olvasható arról, hogy "A civilizált városi embernek immár életszükségei közé tartozik reggel az új krágli, este egy új szindarab." Vagyis egy polgárosodó-fogyasztói világ igényeit érzékeli Mikszáth. S minthogy még számát tekintve vékony a színházba járó közönség, sok új bemutató szükséges. Ennyi darab pedig nem születik. Mese pedig kell, tehát a színműíró "regényt vagy novellát átcsinál szindarabnak" – írja Mikszáth a Maga által is idézett cikkében. De ez a vélekedés nem az élete vége felé közeledő író melankóliája, s keserves hiányérzete, hogy színházi sikereket nem élhetett meg. Évtizedekkel korábban is hasonlóan vélekedett.

Gondoljon csak *A drámairók hazája* című "csevegésé"-re! Milyen ironikusan szól a "sikerült darabok" értékéről; aztán Szana Tamás otthonát idézi fel, amelyben "két karos-székhez tornyosodik a népszínházi száz aranyos pályázat eredményének harmadrésze". S aztán: *Pulszky Ferenc* is drámát írt!...

A Maga által idézett írás 1907-ben keletkezett, *A drámairók hazája* a *Pesti Hírlap* 1881 december 4-i számában jelent meg!

Amit kérdésben fölvet, színházi ember számára rendkívül izgalmas, s talán beszélgetésünk legfontosabb kérdése. Ha jól értem, így szól: Mikszáth Kálmán miért nem kellett a magyar színházi életnek? Intézményszerűen pedig: a Nemzeti Színháznak? Alapos, filológiai tanulmányt igényel, hogy részletesen feltárjuk és tisztázzuk a kérdést, most azért engedjen meg egy-két gondolatfutatot.

A jelzett 1881-es évből egy másik cikket is olvassunk el. Címe: *Paulay-bankett*, mely tudósításnak tekintendő. November 23-án jelent meg a Pesti Hírlapban abból az alkalomból, hogy a király rendjelet adományozott a Nemzeti Színház drámai igazgatójának. Mint *Bisztray Gyulától* tudjuk, a teljes társulat, írók, kollégák, tisztelők ünnepelték a Hungária dísztermében. Mikszáth tudósítóként jelent meg. Még a bankett befejezése előtt visszasietett a szerkesztőségbe, mert lapzártá volt. Tárgyilagos és tényszerű felsorolás, ahogyan a résztvevőket, a francia nyelvű étlapot, s a beszédek ismerteti – de egyben gyilkos és kérlelhetetlen ünnepprontás is. Ilyen mozdulat például "A peccenyénél fölkel Podmaniczky báró és poharát emelte a királyi családra". S ez így folytatódik *Gyulai Pál*, *Győry Vilmos Szász Károly* és a többiek tószájának leírásával. Azt – a *Paulay-bankett* mellett – más írások is igazolják, hogy a kitüntetések nem becsülte Mikszáth, még az általa oly nagyon tisztelt *Jókai Mór* díját sem szenvedhette.

De az ünnepi tudósítás mögött többet is érzünk: Mikszáth röhögött is magában e kotornusos és magasztos gyülekezeten. Kívülről nézte a bankettező társaságot, mely előbb "Vin de Neszmély"-t fogyasztott. Paulay ezt az évadot (1881-82) *Bessenyei György A filozófus* és *Szentjóni Szabó László Mátyás királyával* kezdte; műsora, *Kisfaludyval*, *Scribebel*, *Racine-nal* (igaz *Gombos Imrével* és *Balázs Sándorral* is) folytatódott. Nem sokkal az ünnepség előtt október 28-án a magyar színműirodalom egyik klasszikus művének ősbemutatóját *Csiky Gergely Cifra-nyomorúságának* ősbemutatóját tartották.

Képzeljük el a pillanatot: ott ül az ünnepi asztalnál a szerző Csiky Gergely is, a drámai tagozat vezetője pedig a kitüntetett. Mikszáthnak szava sincs a Nemzeti munkájáról, ám a tudósítás második mondatában arra emlékeztet Paulayval kapcsolatban: "a Ferenc József-renddel való kitüntetéséről már ismételtelen volt alkalmunk megemlékezni."

Mikszáthból egyetlen elismerő szó vagy tény nem futotta Paulayra. Könnyű lett volna Paulay kezét keresnie (ha nem ekkor, később, amikor Paulay főigazgató /1884-99/, Csiky Gergely pedig művészi titkárként a Nemzeti nagy korszakát jelenti), de sorozatban mutatnak be azonnal kimúló magyar szerzőket és műveket is. S épp az 1881-ben *A tót atyafiakat* és *Jó palócokat* közreadó író nemigen mutatta azt a barátságosságot, amely Paulayt is együttműködésre bátorította volna. A színháznak, a színháziaknak persze erőszakosabbnak kellett volna lenni. De Paulay halála után, amikor igazán megszülettek a nagy Mikszáth-művek, regények, igazi formátumok nem dolgoztak a színháznál. Nem mutatkozott alkalmas színházi ember, aki a *Két választás Magyarországon* az *Új Zrinyiász* vagy a *Különös házasság* szerzőjét a Nemzeti drámaírójává is hívta, erőszakolta(?) volna.

S ez már a Millencum-kori Nemzeti időszakát, a korszerűség kérdését is jelzi: ma már nevükben sem ismerős szerzők *Bosnyák Zoltán*, *Ujvári Béla*, *Berczik Árpád* jelentették az új magyar drámát – Mikszáth Kálmán világa talán túl soknak mutatkozott volna egy idilli magyarságot inkább láttató színházban.

Önök számára már adott volt egy aránylag széles körű Mikszáth-adaptációs repertoár: színdarabok, néma- és hangosfilm-feldolgozások, hangjátékok. Milyen tapasztalatokat vonhattak le ezekből?

A.L.: Amint Harsányi Zsolt Noszty-dramatizációját ma már túl szelídeként éreztük, a *Szent Péter...* esetében is úgy véltük, a Martos Ferenc-féle variációval nincs mit kezdenünk. (Érdekességként: a színház, az egykori Magyar Színház, ahol most a Nemzeti Színház játszik, állandó prózai színházként Beöthy László vezetésével, épp a *Szent Péter esernyőjével* kezdte meg működését 1907 őszén. Ez az a nevezetes előadás, amelyet Mikszáth nem nézett meg.) Úgy véltük: Szakonyi Károly színpadi ismerete, írói érzékenysége a legalkalmasabb arra, hogy Mikszáth Kálmán regényéből elkészítsen egy korszerű színpadi játékot. Semmiféle megkötéssel nem éltünk, Szakonyi Károlyra bíztuk a megvalósítást; ő néhányszor konzultált Beke Sándor rendezővel, s aztán 1995 szeptemberében átadta a darabot a színháznak, majd hozzákezdünk a bemutató előkészületeihez.

Szent Péter esernyője (Nemzeti Színház)

Az adaptálási problémáknál maradvá – az írói életmű mely epikus darabjait tartja a leginkább dramatizálhatónak, s miért?

A.L.: Talán helyettem válaszolnak azok a tények, amelyek az eddigi dramatizációkra emlékeztetnek. Az elmúlt évtizedekben a *Különös házasság*, a *Beszterce ostroma*, a *Körtvélyesi csíny* színpadra került, s nem is oly régen *Szentmihályi Szabó Péter az Új Zrínyiász* adaptációját készítette el *Victor Máté* zenéjére. Színházi tapasztalattal azt mondhatom, hogy minden irodalmi anyagból születhet sikeres és bukott előadás is.

A láttatás, a meglevenítés formája és ereje döntő: Mikszáth epikus-mesés természetét hogyan tudjuk színpadi képekké – színházi gondolattá transformálni.

Választásuk végül a Szent Péter esernyőjére esett. Legtöbbünk gyermekként olvasta először a regényt. Bája, derűje, ami miatt annyiszor újraolvassuk. Elegendő-e a mesék örök joga a XX. század végén egy színpadra állításhoz, vagy van valami speciális aktuális oka is a választásnak?

A.L.: Az előbbiekből következik, hogy a szereplők sorsa, a történet erkölcsi-emberi sugárzása, érvényessége meggyőző színpadi érvényességben kell, hogy megmutatkozzon. Jelen esetben az évezred végén, Trianon és két világháború keserves összeomlottságának tapasztalatával a lelkünkben a *Szent Péter esernyője* talán azt a közös édeni sóvárgásunkat nyitja meg, amikor még remények éltek tennünk egy magyar és emberi élet megteremtésénk esélyéről. Mert Bartók még a békés hodákiak körében gyűjthette népdalait, akiknek felbérelt és lerészegített unokái megcsonkították Sütő Andrást. Bartók Béla Pozsonyban élő édesanyjának a Széplak u. 53. helyett Bratislava/Shöndorfer-ulica/cisho 53/ Tschecho-Slovakie címre kellett postáznia leveleit. (Az első Regensburgból, 1920 február 26-án címzett lapon az országcímet Bartók háromszor aláhúzta, s újtárol a beszámolóit Duna medence polgára – a cenzor megnyugtatóra – szlovákul írta – nyílt lapon.) Talán nem távolodtam el kérdésének lényegétől: tragikus vesztéseink emberiség-utáni óhajításunk kultikus erővel működik bennünk – közösségi méreteken.

Mert ma ott tartunk, hogy a Duna medence és a huszadik század hőse Gavrilo Princip...

A Nemzeti Színház lapjában, a Szín-Világ-ban kapott helyet a Mikszáth Kálmán Társaság időszaki közlönyének legutóbbi száma. A Társasági Lapok "rendkívüli kiadásában" a PIM igazgatója, Praznovszky Mihály e darabról szólva hangsúlyozza, hogy Mikszáth esetében a legfontosabb tényező adaptáláskor: a kicsoda.

Ön szerint ez mennyiben igaz, s ennek megfelelően mennyire döntötte el a darab sikerét egy "Kicsoda", Szakonyi Károly felkérése?

A.L.: Értem a kérdését. Több, divatos alapítványokkal folyamatosan díjazott alkotó is bizonyára vállalta volna, hogy Mikszáth művét kifordítsa. Főként úgy, hogy idióta magyarok karneváloznak, s vélhetően egy néma-játékban igen korszerű színpadi ötlet született volna arra nézve,

hogy az eltűnt Veronkát a mezőn megerősokolják. S egymásra találásuk erkölcsi silányítását jól szolgálhatta volna például, ha Wibra Gyurit Sztolarik János közjegyző csábította volna el...

De ne folytassuk e modernségnek nevezett agyszüleményeket, melyek oly jól ismertek színpadról és képernyőről. Mert ez a sekélyes másságos ízlésterror befedte életünket. És törpésít, és megsemmisít szellemi-emberi mivoltunkban.

Szakonyi Károly személye színházunknak biztosíték volt arra nézve, hogy alázattal s nagy írói érzékenységgel Mikszáth Kálmán világát idézi fel. Hősei emberi nagyságban és esendőségben, költészettel áthatva jelennek meg. Valójában a regény árnyalatai, tehát maga *az élet bomlik ki*. Szeretet hatja át Szakonyi Károly dramatizálását s ez vezette a társulatot is, amikor a mű bemutatójára készült, s ez talán sugárzik az előadásból, amelyet a közönség is megérez.

Szakonyi Károly szövegkönyve "nem titkolja el" a gondolatokat. Milyen eszmei alaptétel(ek)re épül fel a színre vitt darab?

A.L.: Egyetlen tételre alapozott Szakonyi Károly: arra törekedett, hogy a mű teljes világa nyíljon ki az előadásban. Ha egy vagy több, ám ideológiai (eszmei) szempont vezeti ambícióját, akkor szűkül és tételessé válik az adaptáció. Nem így cselkedett, hanem Mikszáth színes világát és mesemondó kedélyét őrizte meg.

Furcsa fogadtatása volt annak idején a regénynek. Páratlan külföldi siker, tizenhárom nyelvre fordítás csak az I. Világháborúig, Rooseveltnél tisztelegő kézfogása - egyfelől. Szakmai érdektelenség, naivság vádja másfelől...

A.L.: A regény fogadtatásával kapcsolatban írta Mikszáth: "Sokat mulattam a jámbor emberek puritán természetű ágaskodásain".

Voltaképp az ágaskodások folyama zajlik előttünk, miközben egy szerelmi történetet is elbeszél, mulattatván bennünket, olvasókat.

Szakonyi átírata gondosan ügyel a hogyan-ra, vagyis Mikszáth nyelvezetére. Műpedig e mű esetében a beszédmód döntő fontosságú. Nagy Péter egyik "újraolvasásakor" fogalmazott úgy, hogy ez a regény az "első tudatos esztétikai élvezet" hordozója, "amikor észrevettük, hogy nemcsak a mesét élvezzük, hanem azt is, hogyan mondják el nekünk." Anekdotázva, szellemesen, közvetlenül. Hogy is van ez a hogyan a Szakonyi-darabban? Hogyan tud Mikszáth-nyelven szólni a dráma?

A.L.: Igen, Mikszáth nyelvének megőrzése is Szakonyi hűségét igazolja. Mindenckelőtt azzal teszi, hogy a narrátor, Sinkovits Imre jóvoltából is, az előadás élteti a mese, a táj, az élet ízeit. Az előadásokon nagyokat nyel a közönség és a beszéd végén felcsattan a taps, amikor például Sinkovits az étkezés fogásait és inyes-élményeit részletezi.

De ami ennél is fontosabb: most, amikor a szlovákiai magyarság nyelvmegmaradási küzdelmét vívja a szlovák nacionalista megsemmisítő politika ellen, már az is sorsjelentéssé emelkedik, amikor elhangzik: *Bábaszék*.

Mert ma egy-egy magyar nyelvű helységnev tábláért is a Duna-medencében visszhang küzdelmet kell folytatni. Itt tartunk ma, amikor alapszerződési komédiákat kell játszani a nagyhatalmak rossz lelkiismeretének megnyugtatása végett.

Szakonyi a vígjátéki attitűdöt nyomatékostítja azzal, hogy egyrészt kiaknázza a regényben is adott helyzetkomikus lehetőségeket (pl. a napsütéses temetésen is az esernyővel kell állni a papnak), másrészt pedig nyelvi- és jellemkomikumná formál egyszerű párbeszédet ismétlődő mondatok beiktatásával. (Pl. Bélyi János spéttel mondott "de minek"-jei a nyitó jelenetben).

Őn hogyan határozná meg a színlapon megadott műfajt, a "színpadi játékot"? Milyen színészi-előadói, s milyen nézői-befogadói elvárásokkal kell számolni egy ilyen műfajú darab műsorra tűzésekor?

A.L.: Szakonyi Károly nehéz feladat elé állította a társulatot, hiszen egymás után peregnek a jelenetek. A *Nosztiban* például mód volt az építkezésre, a színészek formálhatták a szerepet; itt villanásnyi jelenetben kell sorsot megmutatni. Izgalmas ezt összehasonlítani a kulisszák mögött is. Amikor a *Noszt* ment esténként, az éppen színen nem lévő szereplők jókedvűen beszélgettek a társalgóban. Most hihetetlen koncentrációban, gyorsöltözések, feszült várakozások, szerepváltások lázában dolgoznak; s ez a tempó és sűrítettség is az előadás erejét szolgálja.

Puha Péter: Mikszáth (Balassagyarmat)

Az oknyomozó és villanásokból építkező dramaturgia a nézőt is jobban dolgoztatja. Jobban kell figyelnie, rakosgatnia kell a mozaikokat, hogy a történet kiteljesedjen és összeálljon. Műfaji meghatározásra irányuló kérdésre pedig azt válaszolhatom: *színpadi játék a Szent Péter esernyője*. Játék a színésznek és játék a nézőnek is, s e közös kedélyben születik meg Mikszáth Kálmán világa és története. Az az írói varázslat, melyről *Szabó Zoltán* írt a *Cifra nyomorúságban*: "...Az, hogy valamiből lehet öröm és lehet tragédia és nem az emberen múlik, hogy melyik lesz belőle. Mert nem csodák nélkül való ez a vidék... A lényeg egészen másutt van, mint ahol keresni szokták; mint héjban a mag, úgy rejtőzik a « csacska énekekben », a táj hangulataiban és az emberek életében."

Mikszáth, a Palóccember megírta a Felvidék regényeit. A színpadi átírat is őrzi a felvidékiség élményét, részben szűkítve a teret (ahogy Mravucsán, Bábaszék polgármestere mondja a darabban, itt ökör van ló helyett, "itt nem lehet parádézni, galoppozni, ficáncolni, hányni-vetni a fejét, ez komoly vidék") másrészt pedig tágítva, azzal a helymegjelöléssel, hogy "a hegyek között".

Mennyiben felvidékies és mennyiben egyetemes a színpadi játék közege a megtalált rendező személye és a zenei átkötések megkomponálására felkért együttes által?

Ami a sajátos és egyetemes emberi mivoltunk természetét illeti, talán érdemes felidézni Roosewelt elnök lelkesültségét a regény iránt. S az már az időnek soha vissza nem térő édeni állapota, hogy egy amerikai elnök közép- és kelet-európai országokról még nem titkosszolgálati és külügyeseinek jelentéséből tájékozódik, hanem a népek lelkét, vagyis irodalmát akarja megismerni. A *Tolsztojt* és *Gogolt*, *Sienkiewiczet* és Mikszáth Kálmán műveit becsülő Roosewelt a "Zólyom-megyei alakok" rajzán mulatott leginkább. Feltételezhetjük tehát, hogy a "bábaszéki intelligencia" bármennyire is provinciális; emberi kicsinyiségük más kontinens olvasóját is derűre hangolta. Igaz, némi filológiai pontatlanságot is felfedezhetünk Mikszáth 1907-es beszámolójában, amikor az amerikai elnökkel való találkozását felidézi. Mert a bábaszéki vacsora leírásában az erdész Wladin alakja az igazi mulatság tárgya, melyből az elnök "a tanító rajzát nem bírja felejteni" – írja Mikszáth, igaz, hogy olyan részleteket idézett, "hogy azokra már magam sem emlékeztem".

De ne áltassuk magunkat, ennek a színpadi játéknak a mitológiája azért a Duna-medencében él igazán.

Igen, a rendező személye, Beke Sándor is kötődik a Felvidékhez, szülői-, lét- és művészi küzdelmeinek földje is ez a táj. S a jelenidejű megsemmisítő hadműveletek tényként kellett értesülnie arról, hogy az általa 1969-ben alapított Kassai Thália Színház önállóságát megszüntették.

1996 nyarán hasonló sorsra jutott a Beke Sándor által korábban igazgatott Révkomáromi Jókai Színház is.

Beke Sándor hívta a Ghymes Együttest, hogy a darab atmoszféráját-ízait zenével erősítsék. Növelve Mikszáth világának és a színpadi játék kultikus erejét. Ebben a törekvésben talán az a mikszáthi gondolat is működött, miszerint "a legszebb gondolatok, melyek a közmondásokban és a népdalokban vannak lerakva, nem a nagy emberek alkotásai, hanem az együgyű sokaságból nőttek ki."

A sok Ancsura, Bohuska, a mladi pan megszólítás, no meg a "szlávok kedvenc fájának" emlegetése arra ébreszti a nézőt, hogy ezek a Mikszáth-hősök bizony már nem "a jó palócok", hanem inkább a "tóth atyafiak".

Megdöbbentő a szembesülés, még ha mindig tudtuk is... az Őn számára mit jelent a darab "szlovákolása"?

A.L.: Épp így hiteles a játék, hogy a "csillámló Bjela Voda" folyik Glogova határán. Száz év múltán, hogy ily hisztérikus központi-állami gyűlölet fényében világlik ki Mikszáth világának hitele és ereje. Hogy hegyek, folyók, völgyek és városok és emberek, magyar és szlovák nevek természetesen otthoniassággal keverednek.

A színlap szerint a darab olyan időkből játszódik, amikor még magyar, tót és zsidó békességben megfert egymással. Már Mikszáth idejében is polemikusnak számított, hogy művében egy kisváros saját zsidót vásárol magának...

Mi Münczék szerepe a darabban?

A.L.: Erre Mikszáth Kálmán vallomásával válaszolhatok: a bábaszékzi zsidó történetét úgy akarta megírni, hogy "mindenki felmelegedjék". Úgy vélem, Szakonyi Károly átültetését is ez vezette, s Varga Marika és Végh Péter esténkénti tapsos alakítása azt igazolja, hogy a közösség szeretete kíséri Münczék sorsát.

Minden adaptálásánál gondot okozott, hogy a regénynek csak a második felében tűnnek fel a tényleges főszereplők, Wibra Gyuri és Bélyi Veronka. Hogyan oldja fel ezt a problémát a szöveggönyv, s hogyan a rendezői koncepció? Milyen szcenikai megoldásokat alkalmaz Beke Sándor rendezése?

A.L.: Már Riedl Frigyes utalt a *Szent Péter esernyőjének* a detektív-regény elemeit felidéző írói megoldásaira, s a darab is a nyomozás dramaturgiai játékszabálya szerint bomlik ki. Így a Veronka-szál már az első jelenetben feltűnik: a lakodalom elől megszökött. Mi történt, hová lett Veronka, nem esett-e baja? – s ezt felfejtendő indul a történet. Szakonyi Károly megoldása így mindjárt feszültséget teremt az előadásban és a nézőben, s bár az első rész jobbra Wibra Gyuri és az esernyő sorsát kíséri nyomon, de végig ott lebeg fölötte a "Veronka-ügy".

Fontos szerepet kap a darabban az énekszó, a népi éneklés. Mintha az archaikus népi imádságok forrásvidékén járnánk, mikor tanúi vagyunk a Szent Esernyő Congregatio kórusformáció előadásának.

Kritika ez, vagy pusztu játékötlet?

A.L.: Amint arra utaltam már, a dal, a zene, a színpadi játék rituális hangulatát van hivatva erősíteni. Az áhítat az élet része – esendő mosolyra-fakasztó mivoltában is. Gondoljon *A mi kis városunk*-ra, milyen lelkesen s odaadóan énekelnek az emberek, s egy részeges kántor hadonászik előttünk. *Praznovszky Mihály* remek kis Mikszáth aforizma gyűjteményében olvassuk: "...inkább akármilyen más szeretek lenni, csak nevetséges ember nem." Az embert áthatja az áhítat, ám ő benne él egy szituációban, amely nevetséges, s így akarata ellenére a helyzetben, a helyzettel mosolyt vált ki. Az énekes ünnepséget komolyan szervezik, ám maga a "szentté" avatás kicsinyíti a szituációt és mosolyogtatja meg a nézőt.

A darab egyik "kiszólásának" tartom a Bélyi Jánossal készített "riportot".

Mi a véleménye erről? *

A.L.: Igen, a nyüzsgő, érzéketlen, a szenzációért loholó üres fejű zsurnaliszta faggatózásának különösen mai időszerűséget ad a gyűlölettől és hecckampányokkal felfűtött köz- és médiaélet, amelyben élni kényszerülünk.

Kiszólást említve elérkeztünk az előadás egyik kuriózumához, ahhoz a csodához, hogy Mikszáth jelenik meg színpadon, ő mesél. Sinkovits Imre a Szín-Világban, a bemutatóról nyilatkozva elárulja a külső hasonlóság trükkjeit, de én úgy gondolom, nem is ez a lényeg...

Mitől lesz igazán mikszáthi a figura?

A.L.: Közelről figyelhettem: Sinkovits Imre mennyit küzdött Mikszáth, vagyis a mesélő figurájával. Színészi játékának zseniális szituáció-érzékenységgel itt nem élhetett, komédiás kedvét sem működtetheti. De az ő kivételes művészete abban áll, hogy felismerte: itt a fegyelem, a szerep lényegét jelenti. Elő-előbukkan, kommentálja az eseményeket, de "színket" nem teremthet. Páratlan nyelvi-, beszédkultúrája itt meghatározóan működik, s az előadás vivőerejét jelenti, ahogyan Béres Ilona egy rádióműsorban oly szépen beszélt Sinkovits Imre Mikszáthjáról. Tapintatos belépés, egy szemöldökráncolás, egy finom gesztus, mosoly, tünődés, a nézőkre való kacsintás, olykor a játék menetébe szólva – Sinkovits így emeli főszereppé a figurát.

Milyen lehetőségeket, s milyen kihívásokat adott az egyes szereplőknek a Mikszáth-darab? (Gondolok itt a Veronka-figura primadonna-attitűdjére, a "bonviván" Wibra Gyurira s többen játszottak kettős szerepet is...)

A.L.: Ha a szerelmesek egymáséi lesznek, akkor "primadonna-bonviván" attitűd merül fel a nézőben, ha tragikus a vég, akkor a Rómeó és Júlia-típológia tűnik elő az elemzőben. A művészet két arché-változata.

S hogy többen játszanak kettős, sőt hármas szerepet? Azt akartuk, hogy mindenki kedvvel vegyen részt az előadásban. A darabban sok az epizód. Ha valaki a második felvonás elején jelenik meg, irigyli azt, aki az elsőben végzett és szentséggel, hogy miért kell az előadás végét megvárni. Aki az első felvonás elején van, az irigyli azt, akinek elég nyolcra bejönni – sose lehet eléggé a színész kedvére tenni – a színház örök tapasztalata ez. Úgy véltük, több s különböző feladat erősíti a színészek játékkedvét és senki nem tekinti szívességnek, hogy egy epizódot alakít az előadásban. Elgondolásunk bevált, így sok kitűnő alakítás emeli az előadás értékét: Végh Péter, aki Szent Péter, Müncz Jónás és Móricz, és Gregorics Pál szerepét is alakítja, Béres Ilona alakítását pedig Wibra Anna lírai, szép pillanatai után frenetikus nevetéshullám és taps kíséri, ahogyan Wladin nevű férjét idomítja.

Nagy komikai bravúr Béres Ilonáé - s megvallom féltünk és bizonytalankodtunk; merjük-e ráosztani a szerepet? Nagy művészi teljesítmény, ahogyan Ilona karaktert vált és a vacsora-jelenet főszereplőjévé emelkedik.

Szakonyi Károly jól ismert írói módszere (alkalmazza pl. a Honkongi parókában, az Adáshibában is), hogy ügyelők, színpadi munkások is szerepet kapnak a darabban. Vagyis főszerepet kap a színház "nem-valóság" - természete.

Szeretném, ha végül összefoglalná, miért jelent többletet, hogy ezúttal Mikszáth az, aki még az ügyelőknek is dirigál.

Mintha a mi fejünk fölé is odatartaná valaki jóságosan a piros esernyőt...

A. L.: Olyan szépen megfogalmazta, ezután mit is lehetne összefoglalni? Erre az esernyőre bizony szükségünk van. Vértivataros időköt élünk, hogy Mikszáth Kálmán késői, klasszikus utódjának, *Örkény István Pistijének* sorsára is utaljak: "Nagy dolog az, mikor az egész nemzet reménykedik, vár valamit" – mondja Mikszáth.

S bizony várakozunk. Csecsemő létünkben jövőbe vetett reménységgel várakozunk. Viharos szélben ömlik az eső, és várakozunk.

És nincs fölöttünk a piros esernyő...

Köszönöm a beszélgetést.

Szent Péter esernyője (Nemzeti Színház)

Hegedüs Erzsébet

Mikszáth, a nagy palóc

*"Egy írót kitüntetni nem lehet sem diadalkapuvál,
sem koszorúkkal, úgy mint azzal, ha őt műveiben megismerik:
ez a legnagyobb jutalma."
(Mikszáth Kálmán)*

Az idei évet Mikszáth Kálmán születésének 150. évfordulója alkalmából a jeles író évének nyilvánította az Országos Mikszáth Emlékbizottság. De vajon mennyire ismeri a ma embere Mikszáthot? Ma már tudjuk, hogy a korabeli irodalomtörténet évtizedeken át hamis, torzító képet festett róla: kedélyes, baráti vacsorákon nagyokat evő-ivó, anekdotázó, pöfcékelő és csipkelődve mókázó írónak mutatta be, aki minden-nél többre becsüli jól szelelő szivarját, és munka helyett szívesebben lustálkodik. Ám ha valaki végiglapozza műveit, akaratlanul is arra gondol: mennyi megfigyelés, gyűjtögetés, alakítgatás, mekkora képzelőerő, akarat és munkahév eredménye ez az életmű. Egyértelmű mindenki számára, hogy a közéleti külsőségekből kialakított vonások egyáltalán nem jellemzik a magyar valóságábrázoló próza mesterének benső életét és egyéniségét. Azt is tudjuk, hogy nemcsak

a hírlapírás szerez népszerűséget nevének, hanem kortársairól, a "tisztelt ház"-ról készült karcolataiban kifejlődött valóság-látása is. Élete utolsó évtizedében valóságábrázolása élesen bíráló jelleget ölt, már nem szeliden fricskázó humorral, hanem maró gúnnyal állítja pellengérré a sötétség konok küzdelmét a világosság ellen. Évtizedeken át a kormánypárt képviselője volt, jól ismerte tehát a politika kiskirályait. Könyveit elolvasták, de komoly mondanivalója felett még akkor is elsiklottak, amikor műveiben kiélezte a társadalmi összeütközéseket.

De vajon kellőképpen becsüljük-e ma Mikszáth emlékét, írói munkásságát? Az kétségtelen tény, hogy a szűkebb pátria, Nógrád megye ragaszkodik hozzá, amelyet jól bizonyít az is, hogy Magyarországon az idei évig a pásztói kéttannyelvű gimnázium az egyetlen, amely Mikszáth nevét viseli, pedig Pásztónak alig van kötődése az író-

hoz. Egyáltalán szükség van-e arra, hogy egy-egy évet valamelyik író, költő, zeneszerző évének nyilvánítsunk? Hogyan fogadják a ma emberei regényeit, novelláit, karcolatait, milyen képet alakítanak ki a nagy palócról?

– Véleményem szerint az a szomorú realitás, hogy a könyv – így Mikszáth Kálmán – olvasótábora is folyamatosan szűkülően van – mondja *Majdán Béla* balasgagyarmati várostörténész. – Az olvasás időt, türelmet, odafigyelést igényel. Az idő, a türelem és az odafigyelés azonban éppen jelenkorunk rohamosan fogyó értékei közé tartoznak. Egyik oldalról a modern kommunikáció gyors és diadalittas térnyerése, másíkról a tömegek emberi létükért folytatott harca morzsolja föl a könyvolvasók táborát. Egy-egy ilyen esztendő, mint az ideai Mikszáth-év, visszacsempészhet valamit a klasszikus kommunikáció – így a könyvolvasás presztízséből. Túl ezen, mostanában gyakran eszembe jutott közéletünk harsogó agresszivitását látva, hogy vajon hová tűntek a szellemes és igényes társadalomkritikák? Úgy gondolom, Mikszáth Kálmán ezen a területen is olyat alkotott, amely példaértékű, és újraolvasása erőt adhat a mai közélet "túlélésére". Mind emellett annak a reménynek a jegyében telik számomra ez az év, hogy talán mégis csak újra eljön a magyarság szellemes és termékeny véleménycseréinck ideje, és növekszik azoknak a táborra, akik újra szívesen olvassák a "nagy palóc" emberformáló történeteit.

– Mint könyvtárosnak, az a hitvallásom, hogy az évfordulók ne egyszeri alkalmak legyenek, hanem egy folyamatba ágyazott tevékenység – mondja *Gerhát Gyuláné*, a Telcki László Városi Könyvtár vezetője. – Egy könyvtár számára a megemlékezés

legkitüntetőbb formája az lehet, hogy még szélesebb körben, még alaposabban megismertesse Mikszáth korát és műveit. Már tavaly októberben meghirdettük középiskolások és felső tagozatos diákok számára a Mikszáth olvasónapló pályázatot, amely kétfordulós volt.

A fogadtatás rendkívül jónak bizonyult: bár a kiírás elsősorban a középiskolásoknak szólt, az általános iskolások körében is nagy érdeklődésre talált. Pásztón már évtizedek óta hagyományosan megrendezik minden évben az író születésnapján, január 16-án a Mikszáth napokat. Ennek szinte meghatározott protokollja van, amelybe nagyszerűen beillesztették az idén a záró vetélkedőt. A kiküldött ötven olvasónaplóból harminckilenc kitöltve, feldolgozva érkezett vissza. Az olvasónapló pályázatok a könyvtár preferált eszközei: szükséges a kitöltéshez, hogy a gyerek bemenjen a könyvtárba, a megjelölt – vagy meg sem jelölt – irodalomból böngésszen, olyan dolgokra is rá kell bukkannia, amelyet az iskolai tananyagok révén nem ismerhet meg. Egy ilyen pályázat összcállítása, elkészítése egyaránt komoly feladatot jelent a kiíró és a pályázó számára is.

– Mikszáthnak középiskolában is van egy bizonyos tananyaga – folytatta a könyvtár vezetője. De a könyvtár mindig is arra törekedett, hogy a kötelező tananyagon túl is adjon ismereteket, ezt tükrözi a pályázati anyag is: nem a kötelező irodalomból állítottuk össze a feladatokat.

– *Mint magánember, hogyan vélekedik Mikszáthról?*

– Én akkor jártam gimnáziumba, amikor az felvette Mikszáth nevét. A magyart mindig nagyon szerettem, és nagyon jó tanárim voltak. Tóth András tanár úr szinte egyetem szintű órákat tartott, és nem

csak a tankönyvből tanultunk. Adyt és Mikszáthot valami hihetetlen intenzitással plántálta belénk, azóta is ebből építkezem. Annak idején is büszke voltam rá, hogy a "nagy palóc" a mi szülöttünk, kicsit talán családtagnak is tekintette az ember. Imádom Mikszáthot: a humorát, a picit csipkelődő, joviális stílusát... nagyon szeretem. Sok kedvenc olvasmányom van művei között, de az egyik legcsodálatosabb számomra a *Szent Péter esernyője*. Ebben minden olyan egyszerű módon jelenik meg. Talán ezért is van az, hogy nem a korszakos nagy regényei a kedvenceim. A figurák, az ügyvéd nagybácsijai... Nagyon sok régi nagybácsim van, akik ugyan nem akkor éltek, de valahogy ehhez a korhoz és körhöz társítom őket. Például édesanyám keresztapja egy mikszáthi figura lehetett volna... vagy a nagyapám, aki vízimolnár volt, és a saját erejéből teremtett gőzmalmot. Ráadásul tót is, mert felvidéki származású, igaz, később magyarosította nevét. Most, hogy a Mikszáth rendezvényekre készülődve újra olvastam a *Szent Péter esernyőjét*, most tudatosult bennem is, hogy milyen sok hasonló figurát fedezhettek fel a saját családomban is.

Nógrád megyében, de még az országban is a Pásztói Gimnázium és Postaforgalmi Szakközépiskola volt az első olyan intézmény, amely 1959-ben felvette az író nevét.

- Valóban, és ezt a tényt házi rendezvényünkön, január 16-án ki is emeltem – kezdi *Bottyán Zoltán*, az intézmény igazgatója. – Ez vonatkozik a szellemi értékeinkre is: vannak a hűségnek olyan gesztusai, amelyek esetleg nem is tudatosak, de valahogy úgy jelennek meg, hogy valakinek azt is fel kell vállalnia. Úgy nézett ki, hogy Mikszáth nem esett bele a nagy forradalmárirók akkori értékrend szerinti rangsorá-

ba, és nem is lett divatos író. De hogy Nógrád megyében Pásztó, ahová a legkevesebb kötődése volt, ezt felvállalta, az jelzésértékű: talán az egész megye nevében vállalta fel. A hűségnek egy-egy ilyen pillanat elég. Ennek a labirintusnak persze voltak útvesztői is, de erről igazán azok tudnának beszélni, akik aktív részesei voltak akkoriban a történeteknek. Csak üdvözölni tudom azt a tényt, hogy 1996-ban Balassagyarmaton, ahová sokkal több szállal kötődött az író, egy új középiskola szintén Mikszáth nevét vette fel.

Az iskolában jó értelemben vett Mikszáth-kultusz van jelen, a hagyományokat őrzik és ápolják. Egyrészt az iskolanap minden évben Mikszáth születésnapján van, amelyet évről évre megtartanak. Ebben az évben azonban ez másképpen alakult: mivel az országos nagy rendezvények máshol történnek, így az idén áprilisban lesz az intézmény rendezvénye. El kellett kerülni, hogy Balassagyarmattal rivalizáljanak ebben a kérdésben. Nyilvánvaló, hogy annyi felesleges dolgon megy egyébként is a presztízs-csata, hogy az egyfajta "húzd meg, ereszd meg" Mikszáth jegyében végképpen az író tollára való lenne. A másik dolog, amit szintén nem árt szem előtt tartani, az, hogy az sem jó, ha egy Mikszáthról elnevezett intézményben a "vízcsepéből is" Mikszáth csepeg, hiszen az élet – vagy éppen a magyar irodalom – nem csak belőle áll. Az egész diákságnak nagy cselekvési lehetőséget adó fórumokról gondoskodik a tantestület, mint például a szakági dolgozatok bemutatója, ahol a legjobb munkákat jutalmazták, de kötődnek hozzá sportrendezvények is. De említhetnénk akár az *Utazás Palóccországban* című kiadványt is, amelyben Mikszáth palócföldre jellemző írásrészleteit gyűjtötték össze az iskola magyar fakultációban résztvevő *diákjai Pintér Nándor*

középkispolai tanár koordinálásával, ennek második kiadása is folyamatban van. Rendszeresen olyan vendégek jönnek ezekre a rendezvényekre, akik emlékezetessé tudják tenni: a Mikszáth család tagjai, *Bánffy György* színművész, vagy éppenséggel *Praznovszky Mihály*, aki a tavalyi Mikszáth nap díszvendége volt. Az író könyvei az iskola könyvtárában elkülönített helyet kaptak, a Nógrád megyében Mikszáthról megjelent publikációkkal együtt. A gyűjtemény alapja Mikszáth összes műveinek század eleji díszkiadása, amelyet a gimnázium földrajztanára, *dr. Katona Sándor* ajándékozott az intézménynek.

– Kevésbé van jó véleményem a "kinevezett" évekről, legyen az bármelyik író, zeneszerző vagy éppen a tolerancia éve, de lehetne még tovább sorolni – folytatja Botyán Zoltán. – Szerintem elsősorban propagandisztikus célokat szolgál. Úgy gondolom, ezzel nemigen lehet erősíteni azoknak az értékeknek a jelentőségét, amelyekre hivatkoznak. Az évfordulóknak más a szerepük, azok valóban a hagyományok ápolásának körébe tartoznak. A hagyományokról viszont véleményem szerint ma többet beszélünk, mint ápoljuk őket. Az évfordulók részei a halandó életnek, hozzá tartoznak. Az, hogy egy évfordulót olyan fontosnak tartunk, hogy arról az egész nemzet megemlékezik, az a nemzeti hagyományok része. Ilyen értelemben nagyon aktuális dolog, hogy Mikszáth is bekerüljön ebbe az egész nemzet által megünnepelt tradícióba. Mikszáth olyan értéket jelent, amire méltán hívják fel az egész ország figyelmét.

Mikszáth eléggé ironikusan és önironikusan viszonyult az ő akkori évfordulójához, írói jubileumához. Érződik minden sorából, hogy pontosan tudta: mennyire fontos ez a dolog, és hogy mit jelent igazá-

ból. Nem is annyira az ünneplés, hanem a tettek a fontosak, amelyek a kultusz részéhez tartoznak. Elgondolkodhatunk azon, hogy ebből a szempontból jelent-e valamit mondjuk egy Mikszáth műveltségi vetélkedő... vagy hogy egy iskola valóban úgy gondolkodik-e az iskoláról, mint ahogyan Mikszáth is gondolkodott? Hiszen nem véletlen, hogy a nagy palócot nem választották névadóul az iskolák: Mikszáth miatt az iskolának szembe kell néznie önmagával.

– Szembe kell néznie azzal, hogy valóban iskola-e – tűnődik tovább a gimnázium igazgatója. – Néhány zsenihez hasonlóan Mikszáth is megbukott az iskolában, és nem biztos, hogy azok az értékek, az az oktatási rendszer jó, amelyikben ezek az emberek – mondjuk Einsteinig bezárólag, és persze a maiak is – nem tudnak megélni, hanem kibuknak. El lehet tűnődni azon is, hogy nem *József Attilának* van-e igaza akkor, amikor csúfolódva mondja: nem középkispolás fokon taní-tani... Engedjük-e, hogy az életnek az a nehéz, de szelíd bölcsessége, amely például Mikszáthnál van, és feloldó humora jelen legyen a mi munkánkban is, és így a gyerekek életre való felkészítésében is, vagy pedig az iskola megmarad annak a bürokratikus intézménynek, amilyen a régi porosz rendszerben is volt. Persze ez a negyvenéves, szocialistának mondott porosz iskolában ugyanígy megvolt. Egyáltalán a művészetet adja-e oda, az irodalmat adja-e oda az iskola, vagy pedig a felvételi teszteknek a pontszámait kell tudni a gyerekeknek... Mikszáthot azért tartom fontos írónak, mert lényeges emberi magatartást képvisel. Nem is érték egyet Adyval, amikor azt mondja: a legirodalmibb író. Szerintem a legemberibb író... Hogy mindez megjelenik-e majd az ünneplésben, ebben én egy kicsit szkeptikus vagyok...

– Hogy ez az év Mikszáth éve?! Úgy érzem, az ország is egy kicsit jobban odafigyel Mikszáthra – gondolkodik hangosan *Bálintné Hübner Judit*, a gimnázium magyartanára. – Arról persze lehet beszélni, hogy meddig segíti elő azt, hogy újból megteremtjük magunkban Mikszáthot. Én a tavalyi évben a rendezvények szervezésénél találtam olyan "előírást", amit nemcsak feleslegesnek, de nevetségesnek is ítéltam. Gondolok itt például olyanra, hogy minél több ünnepség megtartása, vagy minél több kiadvány kiadása... ennek már kicsit rossz szájíze van. Még szerencse, hogy kevés ilyen volt, mert többségében értékes előirányzatokat kaptunk. Mindenesetre úgy érzem, hogy most egy kicsit arra az íróra figyel az ország, aki a mi iskolánk nevét is adta. Nagyon vigyázunk arra, hogy az ünnepség ne csak formalitás legyen. Egy hét, amit ki tudunk tölteni tartalommal, az kell. Sokat gondolkoztam arról, hogy nekem mit jelent Mikszáth... Azt hiszem, hogy minket, felnőtteket a politikus Mikszáth fog meg leginkább. Annyira távolságtartóan tudta saját századvégének a politikáját ábrázolni, hogy ezt irigylésre méltónak találom. Legtöbben nem vagyunk bölcsek, amit magunkban is hiányolunk, az a távolságtartás, ahogy Mikszáth megítélte a korabeli eseményeket, a saját korát.

Mikszáth még ma is nagyon olvasott író, és ezt figyelmeztetőnek tartja a tanárnő. Azt jelenti ugyanis, hogy a mai írók nincsenek az első tíz író között. Ha száz évvel ezelőtt is azt olvasták az olvasók, amit ma, az nem jó jel. Viszont a közéletben élő emberek számára a politikus Mikszáth ma is nagyon aktuális.

– Az órákon még mindig a nagy novelláival, a zárt paraszti világgal foglalkozunk – folytatja Bálintné. – De már ott is van bizonyos fokú módosulás a közéleti témák irányába.

– *Hogyan fogadják Mikszáthot a mai diákok, mennyire tudják megérteni műveit?*

– A diákok részéről a befogadói magatartás nagyon megoszlik. Eleve érdekes a helyzet, mert más olvasóközönség a postaforgalmi, más az általános gimnáziumi és más a francia tagozat. Tehát iskolánkban három különböző befogadói csoport van. Úgy érzem, Mikszáth meseien egyszerű, tiszta, keserű vagy idilli paraszti tárgyú "gyöngyszemeit" a postaforgalmi tagozat olvasóközönsége – a legkevésbé iskolázott réteg fogadja a legszívesebben. A francia tagozat tanulói – persze ők egy évvel idősebbek is – szeretik Mikszáthot, de mintha a gyerekkoruk olvasmányaihoz tartozna. Ők már "tüllépnék" Mikszáthot, már nyitottabbak a modern irodalomra.

– *Sokan vannak azon a véleményen, hogy Mikszáth művei ma is aktuálisak: megtalálhatjuk a műveiben ábrázolt századvéget ebben a századvégben is. Mikszáth megítélésében is megoszlik az olvasóközönség: vannak, akik nem értik, miért kellett 150 évnek eltelnie ahhoz, hogy rájójünk: van nekünk egy Mikszáthunk is...*

– Erre még nem is gondoltam, de tényleg érdekes: 50 éve volt a 100. évforduló, amely mégis csak egy "kerekebb" évforduló. Akkor valószínűleg az a korszak messze elutasította magától ezt a dzsentril világot, vagy azt a századvéget. Más, egy velejéig hamis korszaknak tartották, ami persze nem igaz. Úri világnak tartották, úri gazemberekkel, svihákokkal, ami természetesen nem minősíthette az írókat. A korabeli irodalmi lapokban bizonyára benne lehetett...

A mai fiatalok közül kevesen olvassák akár Mikszáthot, akár más írók műveit. Egy-egy ilyen ünnepségsorozat talán arra is jó, hogy felkeltse jónéhány diák érdeklődését, aki veszi magának a fáradságot, és

elzarándokol a könyvtárba. Viszont az is igaz – még ha szomorú tény is –, hogy manapság nem sikk könyvtárba járni. Úgy tűnik, mintha negatív irányba értékelték volna át bizonyos dolgok – és sajnos nem kivétel ebből az olvasás, a könyvtár sem.

– Én szeretek olvasni – mondja *Megyes Katalin* negyedikes gimnazista. – Szeretem Mikszáth műveit is, azt hiszem, már csak az iskolából adódóan is. Nekem mindig olyan ebben az épületben, ahol a portréja is van, mintha letekintene ránk... mintha ott lenne köztünk. Novelláiban is úgy érzem, szemléli a népet, és rálát az egészre. Igaz, hogy velük él, de nem bennük. A népiessége az, ami engem megfog. Lehet, hogy azért, mert én is egy kis faluból, Farnosról származom, de a közvetlensége, ahogy kedvesen mesél – szeretem az egyszerűséget. Azt is jónak tartom, hogy ez az év Mikszáth éve. Mi benne élünk mindig, de országos szinten – mondjuk egy Kőlcsey gimnázium esetében legalább ilyenkor foglalkoznak Mikszáthtal is. Elcinte úgy voltam vele, hogy megragadtam a kötelező olvasmányoknál. De később eljutottam arra szintre, hogy túllépjek ezen. Engem jobbra a novellái érdekelnék, vagy regényeinek televíziós feldolgozása.

– *A Mikszáth év kapcsán nagyon sok rendezvény, vetélkedők, irodalmi estek, könyvkiállítás lesz. Ha időd engedi, szívesen részt veszel rajta, vagy inkább nyugnek tekintenéd?*

– Nem tekinteném nyugnek, persze függ a körülményektől, a hangulattól, vagy éppen a témától is. Például a Mikszáth héten, ami az iskola szervezésében lesz, felkerekedik az iskola. Azt nem tudom elképzelni, hogy kétszázegynéhány diák egyszerre elmegy megnézni a szülőfaluját vagy valamilyen emlékhelyet róla. Más lenne, ha

csak egy páran mennének, így szerintem nem lesz meg hozzá a hangulat...

– A baráti körben szóba kerül Mikszáth valamelyik – éppen valaki által elolvasott – műve?

– Kollégista lévén meg szoktuk beszélni, ha valaki valamilyen könyvet olvas, ami felkeltette érdeklődését. Ha vitába nem is torkollik, de mindenkinek megvan az álláspontja, aztán esetleg összegezzük.

– Az ilyen "ünnepi évek" értéke attól függ, hogy mit takar - vélekedik *Frisch Oszkár*, Nógrád Megye Közgyűlésének alelnöke. – Ha tesznek is érte valamit – például nagyon olcsón kiadják Mikszáth összes művét, akkor sokat ér, ha viszont csak beszélnek róla, akkor semmit. Pedig Mikszáth sajátos nyelvezete csodálatos: gyönyörű szépen beszélt a magyar nyelvet. A sors fintora, hogy most olyan "nagy emberek" tartanak beszédeket, akik talán semmit nem olvastak tőle. Szomorúnak tartom, hogy az olvasás élménye a mai kor emberének már nem szükséglet. Visszafelődik az absztráló képesség, és semmi sincs, ami a képzelőerő alkalmazására serkentene bárkit. Valahogy eltolódott az arány vulgáris, primitív történetek felé, amely véleményem szerint egyfajta erkölcsi válságot is okoz. A könyv más: a nyelv kifejezőkészsége, az élet azon oldala, amit a tévé soha nem tud visszaadni.

– *Szereti Mikszáthot?*

– Személyes rangsorolásomban Mikszáth toronymagasan az első mindegyik író előtt. Az összes eddig megjelent műve megtalálható díszkötésben a könyvespolcomon. Mindegyiket szeretem, de talán a felvidéki világot bemutató, a vidéki élet csendes humorát idéző műveit olvasom a legszívesebben. De parlamenti karcolatai is a kedvenceim közé tartoznak. Ha valaki jól

figyel, nyilvánvaló, hogy ugyanaz a színvonal-romlás mutatkozik ma is, de így van ez az élet más területein is. Szinte minden primitívebb, csúnyább, rosszabb lett. Nem tudom, ha ma élne Mikszáth, vajon mit írna?

Hasonlóképpen vélcnek az ünnepi rendezvényekről Bátorfyerenyén is. Bár egyetlen intézmény sem viseli Mikszáth nevét, az oktatásnál nagy figyelmet szentelnek Nógrád megye szülöttének. Az Erkel Ferenc Általános Iskolába a magyar tanárnőre várva néhány gyerektől megkérdeztem, tudják-e, ki volt Mikszáth Kálmán.

– Hogyne tudnám – válaszolt önérzetesen az egyik szőke kislány. – Bár még nem tanultunk róla, olvastam *A néhai báránnyt*, meg a tévében is szoktam nézni *A fekete várost*. Majd ha nagyobb leszek, több mindent is el szeretnék olvasni, amit ő írt, mert anyukám azt mondta, most még sok mindent nem értenék – hadarja egyszuszra, és már szalad is tovább a folyosón. Közben megérkezik *Hámoriné Babcsány Ágnes*, az iskola magyartanára és egyben megbízott igazgatója is.

– A magam részéről ünnepi év-párti vagyok – jelenti ki határozottan. – Fontosnak tartom, hogy a jelesebb évfordulókat kiemelten kezeljük. Nagyobb a közvélemény odafigyelése is, ezt pedig fontosnak tartom. Úgyis olyan háttér-helyzetben van a kultúra, az olvasás, az irodalom – bár ebben szerepet játszik a könyvek megvásárolhatósága is. Például arra is kíváncsi lennék, hogy az ünnepi év alkalmából megjelenik-e Mikszáth-sorozat... A gyerekeknek hetedikben tanítjuk Mikszáthot és műveit. Mindig felhívom a diákok figyelmét: halódóban a palóc tájszólás, a nyelvjárás, a tájszavak ismeretlenek számukra. Élményt jelent, amikor Mikszáth műveiben felfedezünk olyan kifejezéseket, tájszavakat, amit csak palócföldön használnak.

De nézhetnénk például parlamenti karcolatait is, a párttorzsalkodások, a sógor-ság-komaság kérdése akár ma is időszerű lehetne. Sokak szerint egy-egy író "fontosságára" úgy is rá szoktak kérdezni: érettségi tétel volt-e? Ott volt, mindannyian tanultunk a nagy "triászról": Mikszáth, Móricz, Jókai. Hogy megfelelő helyen becsülték-e meg, vagy milyen kör az, amelyik megfelelően tudta méltányolni, vagy éppen méltatni, ez a kérdés. Az utóbbi húsz-harminc évben sokat segített rajta is a film.

– Szeretek hinni abban, hogy a film hatására leemelik a polcra a könyvet is – gondolkodik el a tanárnő. – Ebben én derűlátó vagyok. Bár a középiskolák visszajelzéséből, szakmai összefüggéseken szerzett információkból az tűnik ki, hogy nem igazán olvassák Mikszáthot. A gyerekek hajlamosak arra, hogy azt higgyék, Mikszáth egyenlő a néhai báránnyal, mert hetedikben azt dolgoztuk fel. Én azt szoktam tenni, hogy amikor például Mikszáth életrajzot kezdünk el tanulni, akkor gyűjtőmunkaként kiadom, hogy gyűjtsenek össze legalább tíz nagy regénycímet. Annak utána kell járni, és így elkerülhető, hogy a szerzőt azzal az egy-két művel azonosítsák, amely a tankönyvben található. De a mai gyerekek sajnos nem birkóznak meg a terjedelmesebb munkákkal, nagyon elenyésző közöttük a regényolvasók száma. Ebben a folyamatban sajnos óhatatlanul áldozatul esik Mikszáth is.

– *Van-e kedvenc Mikszáth műve?*

– *A Noszty fiú esete Tóth Marival*. Valahol ott érzem azt a mélységes mély emberismeretet, azt a jellembrázolást, a kornak azt a fajta ismeretét, hogy ő a dzsentrit nem teljes egészében ítélte el, hiszen az ő családja is valahol itt tartotta magát számon. Viszont ahogy emberileg ítéletet tud mondani: nem megsemmisíteni valakit az

ítéletével, de nagyon mértéktartóan, ugyanakkor nagyon szigorúan megtenni – az emberismeret az, ami engem ebben a regényében lenyűgöz. De szeretem a *Különös házasságot* is, elbeszéléseit is, ezek különösen pihentetők számomra.

Bátonyterenyén az Ady Endre Művelődési Központban működik a felnőtt és gyermekkönyvtár. A könyvtáros hasonló tapasztalatokról számolhat be a gyerekek – de akár a felnőttek olvasási szokásait illetően.

– A gyerekek csak akkor jönnek a könyvtárba, amikor különleges évfordulók jegyében különböző "kiírt" dolgok vannak – mondja Nagybakos Istvánné könyvtáros. – Mindenben megpróbálunk segíteni, hogy ideszoktassuk a fiatalokat, így például most nagyon sok olyan anyagot gyűjtöttünk ki, ami kapcsolatos Mikszáthtal, illetve munkásságával. Hogy az oktatásban van-e a hiba? Lehet, hogy túl sok a tananyag, és a gyerekeknek nagyon kevés idő jut az olvasásra. Sajnos azt kell mondanom, hogy például Mikszáth művei közül csak a kötelező olvasmányokat keresik. Szoktunk másolni különböző irodalmi anyagokból, műzeumi évkönyvekből, hogy minél több információval tudjunk segíteni, és ezt igénybe is veszik.

Azzal senki sem vitatkozik, hogy a fiatalokat valahogyan irányítani kellene: legalább a középiskolában valami pluszt adni. Kicsit talán elkeserítő is, hogy a felnőtt olvasók között is csak néhányan keresik a régi klasszikusokat. Az is lehetséges, hogy szerepe van ebben annak is, hogy az összes Mikszáth mű nem található meg a könyvtárban, talán ha újra kiadják, lehetne pótolni. Csupa-csupa "ha", és persze a feltételes mód... De összefoglalóban annyit talán mégis elmondhatunk: a szülőföld nem lett hűtlen Mikszáthhoz, aki utolsó éveiben egyre gyakrabban vágyódott vissza a nógrádi dombok közé.

A szülőföld elválaszthatatlan Mikszáthtól: erről vallanak művei, és ezért ragaszkodik hozzá Nógrád megye is. Ne restellje hát senki sem kimondani: szeretem Mikszáthot. Ne szégyellje senki bevallani: *A jó palócok* egy-egy novellájában ráismert a Palócföld tájaira és alakjaira. Ha majd elmúlik ez az év, Mikszáth éve, akkor is menjenek el a könyvtárba, vagy éppen emeljék le a könyvespolcra bár melyik munkáját.

Mert ne felejtse el senki Móríc Zsigmond szavait: "Aki megkíván egy kis jó friss zamatos levegőt, csak üsse fel Mikszáth Kálmán könyveit. Mindegy, melyiket, mindegy, akárhol..."

Holló Barnabás: Mikszáth

Beke Albert

A Mikszáth-kép változásai

Minden író addig él, amíg vitatkoznak róla. A szentté avatás, a bebalzsamozás és mumifikálás, vagyis a klasszikusokat övező és kötelező libegő tiszteletadás: maga az örök halál. És demokrácia sincs ott, ahol a legnagyobbakról is ne lehetne a legellentétebb nézeteket hangoztatni. Mikszáthot azonban nem kell ettől féltetni, hiszen eleget vitatkoztak róla már eddig is, és bizonyára disputálni fognak róla a jövőben is.

Hiszen ha csak az 1945 utáni róla kialakult felfogásokat nézzük: 1952-ben *Király István* harcos, meg nem alkuvó kritikai realistának mutatta be¹, s *Barta János* pedig 1961-ben² romantikus realistának láttatta, akinek azonban az írói szemléletében még több a romantika, mint a realizmus. *Király István* könyve természetesen büzlük a korától, és ma már *senkinek* eszébe sem jut, hogy a harcos, kritikai realista Mikszáthot komolyan vegye. Hiszen mai szemléletünk alapján a realizmus elé biggyesztet, ámde az elmúlt évtizedekben kötelezően használt "kritikai" jelzőnek sem látjuk értelmét, mert esztétikai terminus technikusként elegendőnek tartjuk magát a "realizmus"-t is. Legfeljebb az *Arany-*

Gyulai-féle népnemzeti iskolával kapcsolatban beszélünk még *eszményítő* realizmusról, és Mikszáthról szólva *romantikus* realizmusról. Ámde kritikai, vagy éppen séggel *szocialista* realizmusról ma már senki nem beszél. Ez utóbbinak egyébként soha nem is tudtuk az értelmét ...

Mikszáth értékelése azonban nemcsak a "létező szocializmus" korában ment át lényeges változáson, hanem már a háború előtt is. *Barta János* Mikszáth-tanulmányát bírálva *Rejtő István* mutatott rá arra³, hogy 1910-ben, a *Budapesti Szemlé*ben *Négyesy László* még úgy jellemezte Mikszáthot, mint aki "egy félig kiábrándult idealista"⁴, és "világ-nézete nem rendszeres tanulmányok"-ból szűrődött le⁵, hanem "önműveltségi" eredőkre vezethető vissza, s ezért a világnézete "nem kedvezett annak, hogy az em-beriség és a kor nagy problémáival foglalkozzék."⁶ *Rejtő István* szerint "Ez a gondolatsor már az *Új Zrinyiász*, a *Különös házasság*, illetőleg a *Nosztaly fiú* szerzője ellen irányul és esztétikai-étikai formába önti a konzervatív körök kritikai fenntartásait."⁷

Kétségtől igaz, hogy a konzervatív kritika Mikszáthot meglehetősen sok fenn-

tartással fogadta. Igen jellemző például, hogy Gyulai Pál, a dualizmus korának legnagyobb kritikusa, akinek pedig Mikszáth a szeme előtt bontakozott ki és vált már életében klasszikussá, jóformán szóra sem méltatta. Illetve egyetlenegy művéről, egy valóban kevésbé jelentősről, a *Galamb a kalitkában*-ról írt, s ezt alkalmasnak találta arra, hogy Mikszáthon amúgy általánosságban elverje a port. A nagy palóc legjelentősebb regényeit szóra sem méltatta, s évtizedeken át úgy viselkedett, mintha Mikszáth nem is létezne. Miközben – e ez a legmeglepőbb! – a legmelegebb szavakkal méltatta *Pálfy Albert* regényeit. Mikszáthról viszont ezt írta: "Úgy látszik, Mikszáthnak inkább sikerülnek a humoros életképek, könnyeden oda vetett vázlatok, adomás elbeszélések, mint a bonyolultabb beszélek vagy épen regények. Mihelyt mélyebb lélektani föladatot tűz maga elébe vagy társadalmi viszonyainkat akarja rajzolni, győzi ugyan szóval, amennyiben íveken át elméskedik, de nincs elég tájékozottsága a viszonyok fölfogásában, sem elég képzelme, hogy érdekes cselekményt tudjon alkotni."⁸ S mindez Gyulai 1893-ban írta, amikor Mikszáth mögött már egész sor nagy és jelentős regény állt.

Mikszáthot Gyulai *léhának* és "komolyság nélküli"-nek⁹ tartotta, s figyelmen kívül hagyta. Külön tanulmányban lehetne boncolni Gyulai ítéletének az okait, ámde magát a tényt semmiféle oknyomozás nem változtatná meg. S Gyulai nem állt egyedül a véleményével, hiszen 1928-ban, amikor a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi közülsen emlékezett meg Mikszáthról, akkor *Herczeg Ferenc*, aki az Akadémiának igazgatósági és tiszteleti tagja volt, emlékbeszédében a következőket mondta: "Fatalizmusa időközönként patópálóssá lesz.

Midőn fölrkezett dicsőségének csúcsára, éppen csak annyit írt, amennyit a felesége, a kiadói és a jó barátok ravaszul ki tudtak belőle csikarni. ... Igaz ugyan, hogy Mikszáth a pesszimista szemével nézte az ország jövőjét, de ő és vacsorázó elvbarátai sokkal bölcsőbb emberek, semhogy a Holnap kedvéért megrontsák maguknak a Má-t, mikor a Mával együtt jár a fatálás sült, a tarokk és az Upmann szivar."¹⁰

A Herczeg Ferenc által megrajzolt Mikszáth-képet azonban nem mindenki tartotta hitelesnek. *Zsigmond Ferenc* például, a két háború közötti korszak egyik legtekintélyesebb irodalomtörténésze, 1927-ben hosszabb tanulmányban tett kísérletet egy igazabb Mikszáth-kép megrajzolására. Abból indult ki, hogy a "lelki alap a politikus és író Mikszáthban teljesen azonos"¹¹ és ennek a nagy írónak a művészetét a romantika és a realizmus örökös súrlódásaiból s folytonos kiegyezéseiből magyarázta. Zsigmond Ferenc ugyan szó-szerint nem mondja ki, de Mikszáth cinizmusát – amelyről később *Karácsony Sándor* egész könyvet írt! – elemezve tulajdonképpen arra utal, hogy a trianoni bukáshoz ez a fajta cinizmus is hozzájárult.

A Mikszáth-kép következő nagy változása *Schöpplin Aladár*hoz a Nyugat vezető kritikusához fűződik, aki először 1910-ben egy hosszabb tanulmányban foglalkozott a nagy palóc művészetével¹², majd 1941-ben pedig egy egész könyvet szentelt ugyanennek a témának. Schöpplin nézete szerint Mikszáthot csak úgy érthetjük meg igazán, ha mindenekelőtt a kiegyezés korának emberét és művészetét látjuk benne, és ha annak a kornak a társadalmi és politikai légkörébe ágyazva szemléljük: "Nem volt a maga életében a különvélemény embere, egy síkon állott kora életformáival. Vádolták is, hogy bírálja az egykorú állapotokat,

de hasznukat is veszi. Ez legfőképpen arra vonatkozott, hogy ő is csak kormánypárti képviselő volt, akinek a kormány adott mandátumot a fogarasi románok közt és hogy híve volt annak a kormánynak, amely az oly élesen bírált állapotokért felelős. Ez így is van, nem lehet tagadni. Nem volt a konzekvenciák radikális levonásának az embere. De ki volt az ebben a korban? A kor a viszonyokkal való megalkuvás, a *savoir vivre* kora volt, a hatvanhetes nagy kompromisszum a kisebb-nagyobb kompromisszumok egész rendszerét szülte az élet egész vonalán. ... Mikszáth esetében, mint sok más jó magyaréban nagy szerepet játszottak a személyi szempontok is, a *Tisza Kálmán* és később *Tisza István* iránti szeret és a bizalom abban, hogy ez a két kiváló ember csak jót akar és az a meggyőződés, hogy mások még így sem tudnák a dolgokat intézni. Hozzájárultak a Mikszáthnál fontos szerepet játszó kényelmi szempontok is, a kedvére való jó társaság, mely a kormánypárti képviselők javából köréje gyűlt. De nem volt bólogató »mameluk«, ha valami nem tetszett neki, megmondta a véleményét s írásain kívül Herczeg Ferenc emlékezései is tanúskodnak róla, hogyha jónak látta, ugyancsak odamondogatott a kormánynak is. Nem volt »frondeur« – ezt a szót sokszor használta karcolataiban – de a párfegyelmen belül megőrizte függetlenségét. Nem volt kemény, hajlíthatatlan ember ... Sokkal szkeptikusabb volt, semhogy dogmákban tudjon hinni, sokkal idegenebb volt tőle minden elmélet, semhogy fanatikus tudjon lenni elméleti programoknak, akár a politikában, akár más téren. Lényének alapvonása bizonyos józan gyakorlatiasság, amely azonban sohasem lett száraz és szintelen.¹³

Schöpfung véleményével mereven ellentétben áll Király István felfogása, amely

szerint Mikszáth világnézetét alapvetően a reformkor eszményei és a 48-49-es küzdelmek határozták meg, s ezért utasította el, legalábbis Király szerint, oly határozottan a kiegyezés korát. Király István tehát az ötvenes évek, pontosabban a Rákosi-korszak kommunista irodalompolitikai kívánalmának, sőt utasításának megfelelően Mikszáthból egy olyan harcos kritikai realista író faragott, aki a valóságban soha nem létezett. Ámde ez a hamisítás Királynak kifizetőnek bizonyult, hiszen a könyvére Kossuth-díjat kapott. De mivel átfogó Mikszáth monográfia azóta sem született, hanem csak részlettanulmányok láttak napvilágot, ezért sokan még ma is Király könyvéhez fordulnak. Pedig *Barta János* alapos és meggyőző bírálatban mutatta ki Király koncepciójának a tarthatatlanságát, és az akadémiai irodalomtörténetben, az úgynevezett "spenót"-ban Kovács Kálmán is lényegében a Barta által kidolgozott úton halad.

Mi a lényege a Király-féle koncepciónak? Ő Mikszáth írói fejlődését nagyjából a következő öt korszakra osztja:

1. Az író 1878 előtti korszakát, amely lényegében a pesti nyomor éveiből állt, *iránykeresésnek* nevezi, és úgy látja, hogy Mikszáth ekkor még nem találta meg a saját hangját, hanem csak Jókait utánozta, és ezért nem volt sikere sem.

2. Önálló írói hangját Mikszáth 1878 után, de főként a nyolcvanas évek elején találta meg, és azokon a művein, amelyeket ezekben az években írt, bizonyos naiv embericesség húzódik végig. Írói anyagát gyermekkorából és fiatalkori éveinek benyomásaiból merítette, s kiegészítette ezeket a szegedi élményeivel. Ekkori írásait bizonyos idilli romantika jellemzi, ámde úgy – s Király ebben nagy haladást lát! –, hogy közben leszámol a magyar romantika hősiességével és

patetikusságával. Király megítélése szerint Mikszáth ekkori írásait, főleg a *Tót atyafiak* és a *Jó palócok* elbeszéléseit, derű és optimizmus lengi át, és ez nem tűnik el a későbbi írásaiból sem. Tehát ez jellemzi *A lohinai fű-t* (1886), a *Beszélő köntös-t* (1889), *Az eladó birtok-ot*, a *Két koldus diák-ot* és a *Szent Péter esernyőjé-t*. De ezt a romantikus, idillikus szemléletet Király István felfedezni véli még az olyan késői, 1906-ban keletkezett műben is, mint *A vén gazember*. Ez tehát azt jelenti, hogy a realista és romantikus ábrázolás kettőssége Mikszáthnak szinte majdnem az egész életművén végig vonul.

3. Mikszáth író fejlődésének harmadik korszakát Király István úgy nevezi, hogy *"útban a realizmus felé."* Ennek a folyamatnak az elindulását a nyolcvanas évek elejétől származtatja, s a döntő pontot 1887-ben jelöli meg, vagyis abban az évben, amikor Mikszáth képviselő lett. Ezzel egyidejűleg egy új műfajt teremtett meg: a karcolatot. Országgyűlési karcolatai újdonságot jelentettek a magyar próza fejlődésében, mert egyszerre jellemezte őket a felszínes kedélyesség és a maró szatíra. (*A pénzügyminiszter reggelije*)

Király István nézete szerint Mikszáth számára döntő lökést jelentett a parlamentbe való bekerülése, amely ránézve meglehetősen kiábrándító hatással járt, hiszen ekkor döbbent rá a hatalmon lévő osztályok szellemi sivárságára. Király úgy látja, hogy Mikszáth ebben a korszakában azonban már túlnőtt a karcolatnak, ennek a miniatűr műfajnak a keretein, és szélesebb keretek után keresgélt. A Katángthy-ciklus tulajdonképpen csak közbeeső állomás volt számára, de alkalmasnak bizonyult arra, hogy bemutassa benne a léha, élősdí dzsentri képviselő típusát.

4. Mikszáth művészi kibontakozásának következő szakaszát Király *a realizmus meghódításának* nevezi, s ebbe sorolja a kisregényeket és néhány nagyobb kompozíciót. A *Beszterce ostromá-ban* (1895) a magyar úri Don Quijote ábrázolását látja, aki őszintén éli ugyan át a maga illúzióját, ámde meghibbanva. Király szerint ennek a regénynek – amelybe a valóság csak két szerelmes alakján át tör be – az a komoly mondanivalója, hogy Magyarországon még a XIX. század második felében is nagyon sok feudális maradvány van. Király úgy találja, hogy ugyanez a téma jelentkezik, csak éppen más környezetben, a *Gavallérok-ban* is: vagyis az illúzió és a valóság különbsége. Csakhogy az illúzió itt már merő hazugság, hiszen maguk a szereplők is tudják, hogy az urizálásuk pusztá öncsalás. A rangos és fényűző esküvő megjátszása Mikszáth szemében szimbolikus jelentőségű: a dzsentrik önámításának a jelképe.

Király István értelmezésében *Az új Zrinyiász* a nyomasztó, kicsinyes kor ürességét tükrözteti: Zrinyi ugyanis a maga eszmei hősiességét is magával hozza, ámde a XIX. század ennek a hősi eszmeiségnek sem talajt nem tud adni, sem új célokat nem tud eléje tűzni, tehát éppen ezért elzúllik. A regény végül is tragikomikus benyomást kelt bennünk, mert a hősiesség lealacsonyításának válunk szemtanúivá.

5. Király koncepciója szerint Mikszáthban a *nagy realista* a kilencszázas években bontakozik ki, s olyan művek bizonyítják ezt, mint a *Különös házasság* 1900-ból, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* 1908-ból, s végül *A fekete város* 1910-ből. Ezekben a regényekben két közös alap van: az egyik, hogy mindegyik valamilyen reális magból indul ki, a másik pedig, hogy a cselekménybonyolításuk is egyforma. Tudniillik

az író az alapötletből egy olyan bonyodalmat bontakoztat ki, amely családi jellegű ugyan, de mégis társadalmi erőket mozgat meg.

Király Istvánnak ez a vázlatosan bemutatott koncepciója tökéletesen kiszolgálta a Rákosi-korszak művészetpolitikáját, amelynek középpontjában a realizmus, illetve a kritikai, sőt a szocialista realizmus állt. Ezért erőszakolta Lukács György a közvéleményre az "örök realizmus" hangoztatását, s ezért kellett még Jókaiiban is a realista elemeket hajhászni, hogy belőle is egy afféle majdnem realista íróat lehessen faragni. Holott a realizmus éppolyan stílusirányzat, mint a barokk vagy a romantika: nem kevesebb és nem több azoknál, nem értéktelenebb és nem értékesebb, mint más korok művészeti stílusa. Ha örök realizmusról beszélünk, s realistának tartjuk már Homeroszt is, akkor a szónak egyszerűen nincs értelme. Mert realista elemeket ugyan már Danteban is találhatunk, de azért az *Isteni színjáték*-ot mégsem minősíthetjük realista műnek.

A realizmusnak ugyanis, mint egy jellegzetes *korstílusnak*, megvannak a maga sajátos stílusjegyei és alkotói módszerei. Ebből a szempontból tehát, ha Mikszáth realizmusáról beszélünk, igen fontos annak a szemügyre vétele, hogy – és ezt Barta János hangoztatta először! – milyen volt élményi anyagának a jellege és forrása. Ezt a szempontot Király István fel sem vetette, és pedig nyilván azért nem, mert akkor olyan eredményre jutott volna, amely eleve megkérdőjelezi Mikszáth állítólagos kritikai realizmusát.

Az esztétikában meg szoktunk különböztetni elsődrendű és másodrendű élményforrást. Az elsőt azt értjük, amit *Móricz Zsigmond* úgy fejezett ki, hogy "gyalogolni jó" – vagyis azt az élményi anyagot jelzi ez,

amelyet az író az életből a maga közvetlen tapasztalatában él át. A másodrendű élményforrás pedig olyan élményt jelöl, amely már valamilyen irodalmi szűrőn ment át. Mikszáthnál ez az utóbbi a gyakoribb, de természetesen igen nagy mennyiségben van közvetlen élményi anyagi is. Tudjuk, hogy igen jó megfigyelő volt: *Feszty Árpádné* például szinte külön rajongással ír¹⁴. Mikszáth szeméről, mintegy azt igazolva és bizonyítva, hogy a nagy palóc mi mindent meglátott. Mikszáth közvetlen élményeinek legfőbb forrása saját gyerekkora volt, amelyben aztán új forrást jelentett még Szeged. De később ez a kép is módosul, hiszen a *Tisztelt Ház*-ban, a *Club és folyosó*-ban szinte mindenki hordta neki az anyagot – amely azonban már másodrendű élményforrás volt, és nem mutatta olyan közvetlenül a valóságot, mint az ifjúkor vagy Szeged.

S itt kell szóba hoznunk Mikszáth anekdotizmusát is, amellyel kapcsolatban alapvető kérdésként merül fel: vajon előmozdította-e a magyar regény realista szemléletét? S a következő kérdés: vajon igaz-e az, amit több irodalomtörténész hangoztat¹⁵, hogy Mikszáth nagyjában az anekdotára támaszkodott?

Az anekdota kétélű fegyver: egyrészt van benne egy jó adag valóságfeltáró erő (népi látásmód, tipikus tartalom, sűrítés, olykor nemesi önbírálat is), másrészt viszont az anekdota könnyen válik pusztá felszínes szórakoztatássá. Ebben az esetben aprólkossá töredezik és mindenképpen a nagy kompozíció hiányát bizonyítja. De hozzátéhetjük a mondottakhoz azt is, hogy az anekdota sokszor kitérés a valóság elől. Feszty Árpádné írja az említett könyvében, hogy a Jókai villában elköltött vacsorákon és tarokk partikon "sok komoly dologról lett

a szó, de mindennek Mikszáth anekdota lett a vége". Tipikusan ilyen eset volt az is, amikor Mikszáthot a választói felelősségre vonták, hogy miért nem számol be nekik arról, mit intézett az érdeklükben a parlamentben, és ekkor így vágta ki magát a fogarasiak előtt: "Ugyan hol hallották, hogy a patak visszajárjon a forráshoz?"

Az anekdota legtöbbször kicsinyít, illúziót rombol, babért tép, és a szobrot lehúzza a sárba. Gondoljunk például arra, ahogyan Mátyás király megjelenik Mikszáth műveiben. S ráadásul ismerünk vándor anekdotákat is: ez azt jelenti, hogy Mikszáth képzeletébe ilyenkor idegen anyag ömlik bele, s ezzel teljesen, vagy majdnem teljesen a másodrendű forrás örvényébe kerül. Mikszáth ugyan tagadta, hogy vándor anekdotákat használt volna fel, de a kutatók igenis kimutatták¹⁶ ezeknek a meglétét is.

Az mindenképpen tény, hogy Mikszáth szűkebb élményanyagból dolgozott, mint a külföldi nagy realisták. Miután képviselő lett, attól fogva legfőbb élményforrása a T. Ház, a klub, a folyosó, a szerkesztőségek és általában képviselőtársainak a pletykái. Ilyen forrásból készült a *Beszterce ostroma*, a *Különös házasság*, a *Nosztly fiú* és megszámlálhatatlan sok elbeszélése.

S itt vetődik fel az a kérdés is, hogy kinek a tanítványa volt Mikszáth? Milyen irodalmi talajból vette az ösztönzéseket? A *Saját ábrázatomról* című művében azt írja, hogy legkedvesebb könyvei *Macaulay*, *Carlyle* és *Dosztojevszkij* (főként a *Bűn és bűnhődés*) művei váltok, no és mindenképp előtt a magyar paraszt. Ez utóbbit azért kell nyomatékosan számon tartanunk, mert Mikszáth műveiben valóban mindig erősen ott van a naiv szemlélet. Tudjuk, hogy készülő műveit előbb ő is mindig élőszóval

szerette elmondani, mint ahogy a falujabeli parasztok mesélgették a történeteiket. Ismeretes, hogy a naiv szemléletben van valami báj, csöndes gyönyörködés egyszerű szépségekben, de ugyanakkor mindig van benne bizonyos primitívség is. S ez a naiv szemlélet mélyen be van gyökerezve Mikszáth látásába is. Nem véletlen, hogy műveiben nagy szerepe van például a babonának!

Mikszáth a saját külföldi kortárs irodalomból alig-alig ismert valamit. *Tolsztojról* csak éppen hogy tudomást szerzett, s *Dosztojevszkij*től is csak a *Bűn és bűnhődés*-t olvasta, noha ennek a szerzője már 1881-ben meg is halt. Mikszáth korában nálunk *Turgenyev* imádat volt, s Gyulai realizmusról alkotott felfogása is Dickens és Thackeray alapult. *Zolát* és *Balzacot* az akkori magyar olvasók nem ismerték, lera-gadtak Dickensnél, aki pedig a század végén már túlhaladott realizmust jelentett. Mikszáth realizmusa tehát egyáltalán nem járt egy szinten az akkori nagy nyugati és orosz realistákkal, s ez már önmagában is alapos kételyt ébreszthet bennünk az ő állítólagos nagy realizmusa iránt. Persze hallani véljük a szokott mentegetőzést: "De hát így is jó!"

S milyen volt Mikszáth írói szemlélete?

Nem egyszerű és nem egyoldalú, hanem inkább egy komplex folyamatnak kell látnunk, amelyben benne van a meleg életszerűség, a naiv életszemlélet és egy bizonyos naiv érzékletesség, valamiféle szenzualitás. Ezek együttvéve adnak műveiben bizonyos játékszerűséget: sokszor a parányit játékszerűen felnagyítja - gondoljunk a *Különös házasság*-ban a kis hajó motívumra, amely egyszerre naiv és játékos, s ráadásul újszerű is, mert szerelmi postaként szerepel. Aztán arra is van nála példa, még hozzá elég sok, amikor az eseményeket egy külső naiv

szemlélőn keresztül nézi. Emlékezhetünk itt arra, hogy a *Különös házasság*-ban Buttler és Piroska távozását teljesen Tóth uram szemével látja és az ő tónusában beszéli el. *Ambrus Zoltán a Szent Péter esernyőjéről* írt bírálatában éppen ezt vetette Mikszáth szemére, mégpedig azért, mert szerintem ezt a századvégi modern olvasó már semmiképpen nem tudja elfogadni.

Idővel aztán Mikszáth a naiv szemléletnek hátat fordított, ámde anélkül, hogy teljesen szakítani tudott volna vele. Egyéniségének másik alapeleme ugyanis a babonák, hiedelmek és a kísértetek gyakori emlegetéséből táplálkozott, mégpedig azért, mert – erről ő maga vallott! – a gyermekkorában hallott mesékben is állandóan ezekről volt szó. S ezek köszönnek vissza a művei egyik-másikában is: gondoljunk a *Kisérteket Lublón-ra* vagy *A fekete fogat-ra*. Persze ugyanakkor Mikszáth modern ember is, aki éppen ezért azonnal fel is lebbenti a leplet, és átváltozik racionális, szkeptikus lényévé és megmagyarázza a babonát. Mert Mikszáthban nemcsak babonák és kísértetek iránti fogékonyság van, hanem egy nagyfokú racionalizmus és kiábrándult csúfondáros illúzió rombolás is. Észre kell vennünk benne egy bizonyos relativizmust is: a minden mindegynek a kifejezése ez, amelyet – mint már fentebb idéztünk – ő maga úgy fogalmazott meg, hogy "Dehát így is jó!"

Alapjában véve kiábrándult ember, akinek meggyőződése, hogy "A világ sokat változott, bár a karakterek bizonyos körülmények között mindig ugyanazok voltak."

Ezekből az ellentétes tényezőkből olvad össze az a bizonyos mikszáthi humor, amelynek a lényege egyfajta közönyös kedélyesség. Ez azért speciális humor, mert hiszen a humor általában ellentétet old fel, míg nála viszont ennek a fő összetevője

a derű és a mosoly. *Reviczkynél* a humor lényege a szájalom és a puha érzelmesség, Mikszáthnál pedig a kívülálló flegma fölényessége. Egyet kell értenünk *Fabri Annával*, aki úgy látja, hogy "... élete utolsó éveiben kevés dolog tűnt föl becsesnek előtte. Azok az erkölcsi kategóriák, amelyekhez mindvégig tartotta magát – mint például hűség, becsületesség, önértzet – részben relativizálódtak a szemében, részben pedig nem bírtak különösebb értékkel, inkább az élet méltó éléséhez szükséges conditio sine qua nont jelentették számára. A politika egyre kevésbé vonzotta. Igazi és sóvárgott értékke a szemében az *ifjúság* lett. Mert mindezt összefoglalta magában, amit oly nagyon hiányolnia kellett. Lelki tisztaság, nemes illúziók és eszmények, az érzelmek üdesége és az őszinteség, testi egészség – mind-mind olyan jellemzői az ő szemében az ifjúságnak, amelyek sorra kikopnak az ember életéből, helyükre lép ugyan a tapasztalás, a bölcsesség, de velük együtt jön a rezignáció és fáradtság is s a veszteségek egyre növekvő és egyre nyomasztóbb tudata.

A szeretet, amellyel az ifjúságra, ifjú hőseire tekint, talán nem is mindig az utána következő nemzedéknek szól, hanem a múltnak. Annak a régi, pesti és balassagyarmati fiatalembernek, aki fényes jövőről, meg nem alkuvásról, sikerekről ábrándozott. ... Nemcsak az ifjúság érzéki varázsa bájolta el, meglátta azt minden másban is. A természet is az érzékeire hatott elsősorban. Színekre, hangokra, illatokra egyaránt érzékeny, de mintha soha nem hagyná magát elragadtatni általuk, mintha nem ismerné a bódulatokat, csak a kellemesség szintjéig engedi magára hatni mindazt, ami gyönyörködteti, ami örömet okoz neki. Mindent az értelem átható erejé-

vel akar ellenőrizni és fegyelemmel kiegyensúlyozni.¹⁷

Mikszáthnál soha nem tudjuk eldönteni – ellentétben Arannyal! –, hogy mennyire fáj neki a valóság: lehet, hogy a pesti nyomorgó évek és a szegedi tartózkodás éppen ennek a humornak a kialakulását takarják el, hiszen akkor még komolyabban vette a dolgokat és egyáltalán nem jellemezte sem a flegmatikusság, sem a fölényesség.

Persze ennek a mikszáthi szemléletnek megvannak a maga igen erős korlátai is. Mert mi az ami ebbe a szemléletbe befér? Mindenekelőtt a szatírának egy bizonyos foka. De ez nem az a juvenalisi maró, tragikus szatíra, mint amilyenek Király István látja – s ez az ő egyik nagy tévedése! –, hanem mindig egy enyhítő és tompító szatíra. Mikszáth életszeretéből következik, hogy nem tudja ostromozni a kis dolgokat, és pedig azért nem, mert nem hisz a nagy dolgokban sem. Igaza van Fábri Annának: "A szélsőségeket – szép és rút, gonosz és jó – sem esztétikai, sem erkölcsi vonatkozásban nem vette figyelembe. Talán létezésükben sem nagyon hitt. A szépség mulandónak látszott a szemében, akkor is, ha legvirágzóbb pompájában állt előtte, a rút pedig mindig viselt magán valami megszépítő vonást, a gonoszság, akárcsak a jóság, nézőpont, szemlélet kérdése volt számára."¹⁸ Szereti a különcöket, mindenfajta élőben gyönyörködik és kedvtelve ábrázolja őket. Nincsenek gyűlölettel ábrázolt emberalakjai (Noszty Ferit sem gyűlöli igazán!), mert a nagy szenvedélyeket nem ismeri sem a szeretetben, sem a gyűlöletben. (Karakterológiai is piknikus volt, akitől mindenféle nagy szenvedély távol állt.)

Igaz, csipkelődni viszont tudott – de mégis csak belülről szatirizált. Képviselő társai közül sem azok sértődtek meg rá,

akikről karcolatokat írt, hanem akiket figyelemre sem méltatott. Szemléletével eleve nem fért össze a tragikus és az emberi lélek mélyebb ábrázolása. Jellemző, hogy a kortársi igényesebb kritika szemére is vetett bizonyos felületességet. *Péterfy Jenő* a *Beszélő köntös* kapcsán nehezményezte ezt¹⁹, s Gyulai Pál hasonló véleményét pedig már korábban idéztük.

Bizonyos komolyodás azonban ezen a téren is kimutatható az idősebb kori műveiben, ámde anélkül, hogy ugyanekkor a felszínes, zsánerszerű vonások is benne ne ragadtak volna. Hiszen Buttler lelkébe például egyáltalán nem látunk bele, mert a lélekábrázolás helyett Mikszáth ebben az esetben is a naiv szemlélet kiegészítő eszközhöz nyúl. A Király Istvántól sokat emlegetett "nagy szenvedélyek" sem fértek bele Mikszáth írói egyéniségébe, hiszen Buttlernek például minden oka meg lett volna arra, hogy gyűlölje Pyrker érseket, ámde ennek nyoma nincs benne. Mikszáthtól a valóságot soha nem a lélekrajzon keresztül látjuk, hanem mindig az élményszerűségein, vagyis a konkrét benyomásokon tapasztaljuk.

És fel kell vetnünk azt a nem henyé kérdést is: mennyi eszmeiséget bír el Mikszáth életanyaga? Jókaival összevetve azt tapasztaljuk, hogy a nagy mesemondó csak részben dolgozott hasonló életanyaggal, mert hiszen ő – bármennyire is meglepő ez nála, az ízig-vérig romantikus írónál – mélyebbre hatolt az emberismeretben, mélyebb szenvedélyeket ábrázolt, mint fiatalabb kortársa és csodálója, s a valóságot is mindig stilizálta. Mikszáth világa messzebbre esett az eszmeiségtől, mint a Jókaié, és Király István jóval mélyebb és több eszmeiséget magyaráz Mikszáth műveibe, mint amennyi azokban ténylegesen bennük van. Király teljesen másneműnek rajzolja Mikszáthnak az

egyéniségét is, mint amilyenek a műveiből kirajzolódik. Király szerint például az *Új Zrínyi* központi mondanivalója abban jelölhető meg, hogy Zrínyi végül is hozzáaljasodik a környezetéhez. Ezzel szemben az igazság az, hogy Zrínyi nem az a fenséges alak, mint amilyenek Király festi, hanem mindjárt fellépésekor egy csomó emberi gyöngét hordoz magában. És az is figyelembe veendő, hogy a két kor összehasonlításakor, vagyis Zrínyi korának és a XIX. századnak az együtt szemlélése alkalmából igen sokszor Zrínyi húzza a rövidebbet, éspedig azért, mert túlságosan gyorsan aljasul le – mintha nem is olyan nagyon fájna neki az eszményekből való alászállás.

Hiányzik a műből a szatírának az az egyoldalúsága, amely kizárólag csak a XIX. századra kellene hogy vonatkozzon: ebben az esetben ugyanis a fenséges, hősi Zrínyi átalakulása az olvasóban felháborodást keltene.

Még sokkal feltűnőbb ez a Király-féle hamisítási tendencia a *Különös házasság* tárgyalásánál. Szerinte ugyanis ez a mű az igazi hazafiság halhatatlan regénye – holott a hazafiság csak egy egészen mellékes vonal benne. S nem állja meg a helyét az sem, amit Király az egyházzal kapcsolatban állít, hiszen a papokat bemutatva Mikszáth nem azt emeli ki, hogy ők valamiféle eszmét és ideológiát képviselnének, hanem úgy festi le őket, mint akik meg akarják tartani a megszerzett hatalmukat. És Buttler sem a felvilágosodásnak az a lovagja, amilyenek Király láttatja, hiszen a cselekmény során nem az derül ki, mintha a pereskedő felek között világnézeti ellentét volna, hanem pusztán csak hatalmi harc folyik közöttük, s ezt Pyrker érsek világosan és egyértelműen meg is fogalmazza. Említés történik ugyan a regényben az ultramontanokról, a jezsuitákról és bigott mágnás asszonyokról, de

csak krónikaszerűen vannak felsorolva, és a cselekménybe nincsenek bedolgozva. Az egyetlen szereplő, aki világnézeti tartalmat hordozhatna, Medve doktor, ámde őt már a cselekmény kezdetekor meggyilkolják, tehát a hatalmi harcra semmiféle befolyása nincs.

A *Különös házasság*-ban semmiféle világnézeti harcról nincs szó, noha a téma ezt az eszmei lehetőséget nagyon is elbírná. A lehetőség tehát megvan a műben, illetve a cselekményben, de Mikszáth nem hozta ki belőle, s éppen ez az a szempont, amit egy-egy regény bírálta során Gyulai is oly sokszor emleget.

Persze a kérdést általánosságban is felvethetjük: vajon kihozta-e Mikszáth a témából azt a lehetőséget, amit ki lehetett volna hozni? Másként feltéve a kérdést: vajon tényleg azt írta-e meg, amit a maga korában látott? Ha röviden akarunk válaszolni, akkor azt kell mondanunk, hogy parlagon hagyta a tehetségét. S ezt a vádat nem Gyulai és Péterfy fogalmazta meg ilyen nyersen és kendőzetlenül, hanem az 1901-es almanach előszavában, az *Anonymus levele* című írásában önmagával szemben Mikszáth is elismerte. Saját írói lelkiismeretével vitázva bevallja, hogy a dolgok könnyebbik végét fogta meg.

Ki kell mondanunk az igazságot: Mikszáth felszínesen ábrázolta kora társadalmát, és igaza van *Babitsnak*: "Mikszáth valóban minden zsenialitása mellett is *példája a megalkuvó írónak* s majdnem minden művéből a magyar nemtörődömségnek, erők parlagon hagyásának egy egészen új formája beszél: »Tudnám én ezt komolyabban is megcsinálni, de nem érdemes!« E megalkuvások, ha tisztán művészi szempontból sajnálandók is, kétségkívül alkalmasak a nagyobb terjedésnek útját egyengetni s nagy erőnek oly nyilvánvaló jeleivel

párosulva, mint Mikszáthnál, a magyar irodalom gazdagságát némileg megsejteni is."²⁰ Babits kulturálatlanságot és egyoldalú parlagi nemzetiséget hány Mikszáth szemére, s megalkuvásának csak a művészi oldalát emeli ki.

Meg kell fogalmaznunk a gyanúkat: Mikszáth a legkomolyabb társadalmi mondánivalóját szándékosan visszatartotta. Herczeg Ferenc azt írta róla, hogy "Valamennyi politikus között Mikszáth látta legsötétebben a magyar sorsot."²¹ S a már említett írásában pedig "magyar fatalistának" nevezte. S hivatkozhatunk Feszty Árpádnéra is, aki szerint a közismert Mikszáth nem volt az igazi Mikszáth.

Felvetődik a kérdés: miért nem írta meg azt, amit látott? Miért??? Erre a súlyos kérdésre nem lehet teljes bizonyossággal felelnünk, de az az érzésünk, hogy amikor Mikszáth írni kezdett, amikor ihletbe jött, akkor éppen attól a kínzó élményétől akart szabadulni, amelyre Herczeg Ferenc és bizonyos mértékig Schöpflin Aladár is utalt. Mikszáth az egyéniségének csak az egyik felével volt író, hiszen kora és ő maga is sokkal több volt, mint ami a műveiben megmutatkozik.

Térjünk vissza ismét a realizmusához. Hogyan állunk Mikszáth műveinek a társadalmi bázisával? A regény és a realizmus európai viszonylatban a polgárság műfaja, ámde Mikszáth nem a polgárságról írt. Őt elsősorban a vidéki kisnemesség, a magyar politikai élet vezető köre, vagyis a nagybirtokos réteg, s legfeljebb a vidéki kispolgárság érdekelte. Világlátását főként az agrár jellegű nemesi szemlélet jellemzi, s innen nagyarázatok életművének romantikus elemei is. (Gondolhatunk itt a naiv, romantikus, babonás elemekre is).

Láttuk, hogy anyaggyűjtése sem a realista írókéra emlékeztet, hiszen többnyire csak anekdotákat szedgetett össze, és azokat is meglehetősen szűk körből. Király István

szerint Mikszáth a világot a dolgozó emberek szemével nézte, ami azonban egyszerűen nem igaz. Elvéve, itt-ott talán kimutatható lenne ez, de általánosságban és alapvető dolgokban egyáltalán nem. Az viszont csakugyan igaz, hogy a társadalmi típusoknak viszonylag nagy skáláját mutatja meg, és itt bizonyos fejlődésről is beszélhetünk. Hiszen gondoljuk meg: a *Nosztaly*-ban és az *Új Zrínyiász*-ban mégiscsak van egy-két alak a maga korából is. Arról azonban szó sem lehet, amit Király állít, hogy a társadalom bírálata valami kegyetlen lett volna, hiszen az a jellegzetes édeskés szirup, amely szinte minden művében jelen van, ezt eleve kilúgozza. (*Sipsiricza!*)

Dolgozatunk elején már jeleztük, hogy a realizmus elé nem látjuk indokoltnak a "kritikai" jelző kitételét. Ámde ha arra gondolunk, hogy 1952-ben, amikor Király könyve megjelent, ez a jelzős szerkezet még nagyon is virulens volt, akkor is azt kell megállapítanunk, hogy Mikszáth életműve nem felel meg azoknak az elvárásoknak, amelyeket a hajdani marxista esztétika, amelynek Király István egyik élharcosa volt, az írókkal szemben támasztott. Mikszáth alapjában véve, s ebben igaza van Barta Jánosnak, *romantikus* realista volt, s a szó igazi értelmében egyáltalán nem tekinthetjük Móricz Zsigmond előkészítőjének, illetve előfutárának.

Ha azonban szűkítjük a realizmus fogalmát, akkor Mikszáthról elismerhetjük azt, hogy mivel alakjai mögött egyre nagyobb arányokban mutatta be a társadalom igazi mozgató erőit, s mivel egyre jobban elhatalmasodott szemléletén a racionalizmus és a kételkedés, mindezért a realizmusnak azon a fokán láthatjuk, amely közelebb van Jókaihoz, mint Móricz Zsigmondhoz. Kifejlesztett egy olyan technikát, hogy a kicsiben is a társadalom egészét tudta megjeleníteni.

(Ilyen például a *Különös házasság* és a *Nosztalgia*). Saját korát azonban gyakran csak úgy tudja ábrázolni, hogy feltámasztja a múltat. (*Új Zrínyiász, Beszterce ostroma*) Ehhez képest a Nosztalgia már fejlődést jelent, mert a kort, amelyben él, önmagában ábrázolja.

Végül szólnunk kell Mikszáth politikai ingadozásáról is. Műveiből több olyan helyet idézhetnénk, amelyek azt bizonyítják, hogy lelkében hű maradt 48 eszméihez, de kiábrándult a 48-as pártból, elutasítja a forradalmat és elfogadja a kiegyezést. Egyszóval igazi *realpolitikus*: ahhoz a párthoz csatlakozik, amelytől az ország felemelkedése várható, hiszen ennek a kezében van a hatalom. És döntő módon kell figyelembe venni Tisza Kálmánnak és Istvánnak a Mikszáthra gyakorolt személyes hatását is.

Saját korában sokan úgy gondolták, hogy Mikszáth anyagi javakért alkudott meg. Ezt mi ötven százalékban tagadjuk, de ötven százalékban elfogadjuk. Vagyis nem a jólét kedvéért alkudott meg, de a jólétet elfogadta. A szívében megtartotta 48/49-es ideálját, de a gyakorlatban azt a teret kereste, ahol építeni lehet. Természetesen ő, aki fiatal korában oly sokat nyomorgott, egyáltalán nem vetette meg a kormánypártisággal együtt járó anyagi előnyöket sem. Hiszen őszintén, sőt cinikusan meg is mondta: "Szeretném én látni azt a kormányt, amellyel nem értek egyet." Ami nagyjából azt jelenti, hogy nyomorgott ő már eleget, hát mostmár egy kicsit jól is szeretne élni. S bizonyára úgy gondolta, hogy a kiegyezésnek és Tisza Kálmán politikájának az elfogadásával nem tagadta meg 48-as eszméit sem, hiszen mint Herczeg Ferenc írja "... az egész hatvanhetes politika az időnyerés politikája volt. Többé-kevésbé mind függetlenségiek voltunk, de időt akartunk nyerni, míg a nemzet annyira megerősödik, hogy kezébe

tudja venni a maga sorsát. Ez versenyfutás volt a magyar ember és a felvonuló viharfelhő között. Sajnos, a vihar gyorsabb lovon járt."²²

Nem megalkuvásból hallgatott tehát Mikszáth, hanem bizonyos tehetetlenség érzésből. Apolitikusan süllyedt bele a reménytelenségbe. Hangsúlyozzuk: nem megalkuvás volt ez részéről, hanem belesüllyedés a tehetetlenség érzetébe.

Az bizonyos, hogy komoly szakadék van a korai ellenzékiisége és a későbbi kormánypártisága között. Hosszú képviselősége alatt azonban beleundorodik a politikába, s fokozatos illuzióvesztés és kiábrándulás vesz rajta erőt. Ugyanekkor elevenen tartja a kapcsolatot az ellenzéki irodalom képviselőivel, és ezt a kapcsolatot soha nem is szakította meg. Az ellenzéki kávéházakba járt és támogatta az Akadémiát, mint a konzervativizmus jelképét. Ennek ellenére semmiféle népi ellenzékhez nem közeledett, és a századforduló mozgalmait a falusi Magyarország emberének értetlenségével nézte. Tehát ő maga is azokhoz a "kétlelkű" emberekhez tartozott, akikről Ady írta emlékezetes cikkét. Az a Mikszáth-kép tehát, amely ma bennünk él és amelyet hitelesnek tartunk, sokkal közelebb áll a Schöpflin, majd később a Barta János által megrajzoltéhoz, mint ahhoz, amelyet Király István és az őt követő marxista irodalomtörténészek akartak ránk erőszakolni. Nem szabad Mikszáthból valamiféle harcos, könyörtelen társadalom bírálót faragnunk, hiszen soha nem volt az. E nélkül is csodálatos nagy művészként áll ő előttünk: a magyar elbeszélő művészet olyan nagy alakja, akinek a művei valóban hallhatatlanok. Egyetérthetünk Barta Jánossal, aki úgy látta, hogy Mikszáth "művészete elsősorban az *elbeszélés* művészete; ő elsősorban nem ábrázoló, nem bíráló, nem szatirikus és nem nagy lírikus, hanem őserejű, páratlan technikai szintű elbeszélő."²³

JEGYZETEK

1. Király István: Mikszáth Kálmán. - Bp., 1952. Művelt Nép Kiadó
2. Barta János: Mikszáth-problémák. - Irodalomtörténeti Közlemények, 1961. 3.sz. In: B.J.: Költők és írók, Irodalmi tanulmányok. - Bp., 1966, Akad.K.
3. Rejtő István: Régi problémák új köntösben. (Megjegyzések Barta János "Mikszáth-problémák" című cikkéhez. - Magyar Tudomány, 1962. 4.sz. 249-260. old.
4. Négvesy László: Mikszáth Kálmán. - Budapesti Szemle, 1910. 142. kötet: 224. old.
5. Négvesy i.n. 225. old.
6. Négvesy i.n. 226. old.
7. Rejtő in.n. 250. old.
8. Gyulai Pál: Bírálatok 1861-1903. - Bp., 1911, M.Tud.Akad. 383. old.
9. Gyulai i.n. 387. old.
10. Herczeg Ferenc: Arcképek. Bp., 1930. Singer és Wolfner Irod.Int. R.-T. 161. old. - Herczeg Ferenc Munkái. 38.köt.
11. Zsigmond Ferenc: Mikszáth Kálmán. - Bp., 1927.
12. Schöpflin Aladár: Mikszáth Kálmán. - Nyugat, 1910, I.köt. 489-507. old. In: Sch.A.: Magyar írók. Irodalmi arcképek és tollrajzok. 2.kiad. - Bp., 1919, Nyugat Folyóirat Kiadása. 30-54. old. Ennek a tanulmánynak legújabb kiadása: Sch. A.: Válogatott tanulmányok. Vál. szerk. és bev. tanulmányt írta Komlós Aladár. - Bp., 1967, Szépirodalmi K. 218-242. old.
13. Schöpflin Aladár: Mikszáth Kálmán. - Bp., Franklin-Társulat Kiad., 147-148. old. (Magyar Írók. Szerk. Eckhardt Sándor)
14. Feszty Árpádné: Akik elmentek. - Bp., 1923, Franklin. 51. old.
15. Várdai Béla: Mikszáth Kálmán. - Bp., 1910. Franklin
Gyöngyösy László: Mikszáth Kálmán (1849(!)-1910). - Bp., 1911, Franklin.
Dr. Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán élete és művei. Az Összes Művek bibliográfiájával. - Bp., én. Révai K.
Nacsády József: Mikszáth szegedi éveit. - Bp., 1956, Művelt Nép Kiad.
A mi Mikszáthunk. Összeállította, a bev. és a magyarázó jegyzeteket írta: Nacsády József. - Szeged, 1960, Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár 3.sz.
Szalay Károly: Humor és satíra Mikszáth korában. - Bp., 1977, Magyarvető K. 332-368. old.
16. György Lajos: Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz. - Irodalomtörténeti Közlemények, 1932.
17. Fábri Anna: Mikszáth Kálmán alkotásai és vallomásai tükrében. - Bp., 1983, Szépirodalmi K. 181-182. old. "Arcok és vallomások" sorozat.
18. Fábri Anna i.m. 182. old.
19. Péterfy Jenő Magyar irodalmi bírálati. - Bp., 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 55-58. old. (Magyar Irodalmi Ritkaságok, XLI. szám. Szerk.: Vajthó László)
20. Babits Mihály: Magyar irodalom. In: Irodalmi problémák. - Bp., 1917, Nyugat Folyóirat Kiadása. 82. old.
21. Herczeg Ferenc i.n. 161. old.
22. Herczeg Ferenc i.n. 161. old.
23. Barta János: Költők és írók. 230. old.

Fábián Gyula

Mikszáth Kálmán, a hagyományőrző

Feltűnő és különös, de a történelem és a hagyomány hitelesebb, szenvedélyesebb az irodalmi művek lapjaira vésetten, mint bármilyen műgonddal és aprólékos méricskéléssel megírt, száraz adatokhoz kötött igaznak ítélt szövegek könyvek betűinek vallatása. Az író a történelmet szívével, fantáziájával, nép- és emberismeretével írja, soha nem szakmunkát alkot, hanem véleményt formál, hiszen általa színesebb a látás, gazdagabb az élmény, megszépül a múlt. Legnagyobb történelmi íróink: *Arany János*, *Jókai Mór*, *Mikszáth Kálmán*, de hozzájuk hasonló *Ady Endre*, vagy korunkhoz még közelebb időben *Illyés Gyula*, akik sejtéseiket is meg merték mutatni a világnak, az olvasóknak. Véleményük sohasem rejtett, hivatkozásaik nem száraz számadatokra támaszkodnak, hanem a lélekben munkáló látásokra. Az ő következtetéseik bátrak, merészek, sejtéseik nyomán a kutatók már számtalanszor bizonyították, hogy nekik volt igazuk, ők teljes élettel éltek meggyőződésüket, a tudomány gyakran – ha mert elég őszinte lenni – követte meggyőződésüket, de olyankor soha nem tévedett.

Dózsa György harcai, a parasztháború nyers, de nem tudományos kutatás patikamérlegén nem ilyen és olyan történelmi feljegyzések nyomán él bennünk, hanem ahogyan *Eötvös József*, *Szabó Pál*, *Illyés Gyula* megírták. Az érzelmi töltésekkel fűtött, bár sokszor csak képzelt napokat ők szinte átélték. Erről műveik vallanak hitelesen. Az 1848-49 utáni időket, az un. nagy társadalmi változások korát nem a történészek kutatásai, feljegyzései, vitái alapján vette tudomásul a magyar nemzet, hanem ahogyan arról *Jókai-Arany-Vajda* és a többiek szólottak, és betetőzése mindnyájuknak Mikszáth Kálmán volt, aki a forradalom utáni esztendőök levegőjével gyermekként szívta magába a múltat, majd felnőttként ezer és ezerszer átélte, s olykor csak egyetlen mondatba sűrítette a hagyományt, a történelmet, miközben a parlamenti padsorokban tűnődött az akkori honatyák kis- és nagyszerűségén. Az író Mikszáth Kálmán igazán nem volt népi, ám maga volt a nép! Polgári sem volt, de a magyar nemzet felnőtt polgára volt. Minden életformát élettel élt meg, mert alakjait, hőseit a maguk természetes és hiteles mivoltukban öltöztette,

szólaltatta, gondolkodtatta, ha úgy teszik teremtette bele az életbe, amelyben otthonosan mozogtak. Pongrácz István gróf nevetségessége csak bizonyos fokig mulattató, mert szomorú, szánnivaló a magyar Don Quihote-i egyéniség, aki úgy hullott ki a világból, hogy még a könnyes elérzékenyülés fájalmát is felidézte sorsában az író. Bolond volt? Hiábavaló életet élt? Meghazudtolta a történelmet és a valóságot? Dehogy! Egy volt a tékozló magyarok sorában, mert magyar volt, sorsot hordozott, s nem úgy mint *Kölcsey Ferenc* megfogalmazásában Zrínyi, aki tékozlta híven életét a hazáért, ő egyetlen magasztos ábrándért szórta el vagyonát, örökségét, várúrként feszítette szembe magát a világgal, a fejlődéssel, mert azt akarta megmutatni: ne vessétek meg az ősóket, akik valamikor nem hiába éltek ezen a földdarabon. Lovát is Waterlonak keresztelte, s ebben a szimbolikus névadásban benne volt: velem és általam a csak engem körülvevő világgal valami olyasmi múlik el, ami számotokra nevetség, tegnap viszont ez volt az érték.

Megtörténhet, hogy Mikszáth Kálmánról való gondolataim némelyekben kételyt ébresztenek s az összehasonlítás, melyet az előzőekben idéztem, meghökkentő, tessenek hát meghallgatni *Kosztolányi Dezső* véleményét is egy villanásban, Arany Jánost és Mikszáth Kálmánt illetően. Segítség számomra az ő látása, ahogyan Kosztolányi a költőt és az írókat összehasonlítja.

"A magyar szellemet, bölcséleti, költői formában sokáig nem fejezték ki összefogóan, csak nagyszerű útmutatásokat kaptunk néhány művésztől, mert irodalmunk - akár az orosz - még nem alakított ki egységes szellemet. Legtöbbet abból a szellemből, mely csak a miénk, Arany és Mikszáth fejezhetett ki. Ahogy Arany öregkori lírai

verseiben kesernyésen mosolyogva évődik, ahogy Mikszáth szinte magára feledkezve ír le egy tájat, egy alakot, az kiáltóan és jellegzetesen magyar. Valami sajátos humor nyilatkozik itt meg, mely hasonlatos a szlávokéhoz, de még sem azonos vele, nem hangulat és érzelmesség, hanem életbölcesség, nem elmésség, hanem alázat minden dologgal szemben mélységes tartalom."

Életbölcesség - emelhetem ki Kosztolányi kifejezését. Filozófia - fokozhatom *Karácsony Sándor A cinikus Mikszáth c.* munkájából az értékek legsziporkázóbb jellemzőjét, hiszen a magyar pedagógia nagyíró professzora Mikszáth életművéből építette föl a magyar filozófiai értékrendszert. Az anekdotázó magyart, még nagyjaink, köztük *Németh László* is, apró megrovásban részesítették, leszögezvén, hogy tréfálkozással ütök el az időt, meg a fontos megítéléseket is az íráshoz, szóban értő alkotók, akár általában a hétköznapi emberek is. Igen ám, írja Karácsony Sándor, de ezekben a mi anekdotáinkban a filozófiai értékű bölcsélet lappang. Senki nem tudott úgy élni ezzel a fegyverrel, mint Mikszáth, aki nem a megneveztetésért szólt, hanem az anekdotában rejlő tanításokért. Engedjenek meg az összehasonlítás kedvéért egyetlen szomorú történelmi korszak, Erdély függetlenségének idejét Jókai Mór és Mikszáth Kálmán megítélése alapján felidézni. Az *Erdély aranykora*, illetve a *Török világ Magyarországon c.* Jókai regényekben Apaffy Mihály szerencsétlen országlása meghozta Erdély veszedelmét. Kétségbeesett szomorúság, siralmas főúri civódások, családok elveszése és elvesztése borongják végig a nagy elbeszélő regényeit. Felzaklatottan csukjuk be az írói látás történetének lehangoló eseménysorozatát. Nincs mit hozzátegyen az olvasó, legföljebb

a maga által átélt tanulságot: a széthúzás juttatta bajba mindig a magyar nemzetet. Apaffy, Teleki emlegetése és még a harag is föllobban az olvasóban. Aztán előkerül, mert ott van kezünk ügyében egy Mikszáth novella, elsőre pár oldalas, talán a kisebb jelentőségű művek közé sorolt írás, s elolvasása után valami feloldódik az előbbi elkeseredettségéből. Somlyó vásáráról emlékezik Mikszáth, amely jelentőségét tekintve soha nem tartozott a nagy múltat hordozó erősségeink sorába. Éppen az Apaffy időkben teljességben alantas szerepet játszott: rablók, gyilkosok, fosztogatók gyűlőhelye volt, itt várták, hogy törvényes ítélet nyomán végleges büntetésüket elnyerjék. Mikszáth ide, ebbe a várba viszi törökországi rendelkezések nyomán a hiteles tanút, a csauszt, aki végignézi tíz jeles erdélyi főúr lefejeztetését, majd jelenti a magas portán, hogy az erdélyi lázadó rendek fejei porba hullottak. Igaz, hogy e főurak valamennyien erre az alkalomra díszruhába öltöztetett haramiák voltak, de erről a politikai csínyről a fejedelem, a kancellár, a bíró, a bakó, no meg a várnagy tudott, a hiteles török tanún kívül senki más. Mikszáth derűvel emlegetett történelmi elbeszélése feloldotta az indulatok egy részét Apaffyék iránt, akik Jókainál a történelem ítélőszéke elé kívánczó személységek. Ez nem jelenti, hogy Mikszáth felmentette bűneikből Erdélyország eltékozlóit, de egyetlen emberséges cselekedetük elbeszéléssel olyan vonásokat is hozzá tett emberi valóságukhoz, melyeknek nyomán teljesebbé vált képünk róluk, hiszen eddig ezt a találó, rokonszenves cselekedetüket nem ismerhettük. A vétkek, bűnök mellett valami felengedés, hiszen még a legmegáttalodottabb ember is hordoz jótulajdonságokat. Jókai hősokeket, mártírokat, ördögi gonoszsággal felruházott szereplőket sora-

koztat műveiben. Mikszáth a maga csodálatos realizmusával meglátja, hogy a nagyok és gyöngék, folyton esendők s az eleve tehetetlennek született, a hajlítható Apaffyban a jó tulajdonságok is felülkerekedhetnek. Ady írja: tudtuk, hogy az ember esendő, s régen adós a szeretettel. De az esendő emberek egy-egy jócselekedetéből olykor kivillan valami az isteni kegyelemből s ezt a másik ember javára tudják fordítani. De ha már a történelem és a hagyományörzés pillanatait elevenítem, a Világos váráról írott mikszáthi sorokat sem hagyhatom érintetlenül. Tessék csak megfigyelni, hogy ír erről Mikszáth.

"A sors azt akarta, hogy nekünk is legyen egy »elátkozott várunk«, aminő a mesékben van, ahol kővé változik a dicsőség, ahol a szégyen üljön rá a horpadozó romokra. A magyar sereg 1849-ben Világos alatt tette le dicstelenül a fegyvert orosz kézbe. Ott törték ketté kardjukat a kétségbeesett hazafiak, ott szűrták le előbb a lovakat, azután önmagukat a huszárok, ott temették el a dicsőséget. A Báthoryak büszke várából csak néhány csonka dűledékfal nézte már ezt a nagy gyalázatot."

Szilágyi Mihály egykori vára, ahol Mátyás parancsára nevelőapja, a várúr raboskodott, az 1190-ben épített erősség Erdély s a déli végek vigyázó vára 1784-ben császári parancsra semmisült meg. A dicsőséges magyar seregek romlását már csak a romok látták. No meg az író, a kormánypárti, aki néhány keserű mondatral a magyar történelem igazságait jegyzi föl a Habsburgok áldásos működéséről. Magyarán 1848-49 jelentőségét egyetlen pillanatra sem adja föl Mikszáth, legyen rossz, vagy éppen jó kártyajárás a kaszinóban, a nagyurak asztalánál, ahol neki is osztottak lapot.

Még egy gondolatra vegyük elő Kosztolányit. "A nagy palóc nagy ember, mély író,

könyörtelen emberlátó, legenda-teremtő költő. A mese, melyet Jókai rendezett, folytatódik. De az alakok már földön járnak, van testük, kezük és lábuk, bütykük, szeplőjük. Az író ruháik, koponyaacsontjuk mögé néz, és látja, mi van a zsebükben, agyteker-cseik kacskaringóiban, tudja, hogy miből élnek, hogy mi lappang hetvenkedő szavaik mögött, hogy a hegyen-völgyön lakodalmat, a dáridót böjt és pusztulás követi. Röntgenszerűen áthatol minden berken. Kezében boncolókés van, mellyel sebészi módon kinyitja, feltárja hőseit. Félelmetes gúnyolódó, minden nyájasságában is démoni krónikás, szigorú bíró."

Fussuk végig gondolatban a *Gavallérok* történetét. Gyémántok, négylovas hintók, birtokadományozások röpködnek az esküvői vacsorán, könnyeznek a meghívottak, közben mindenki tudja: a nagy domíniumok régen elúsztak, a fényes határokat és diadémokat kölcsönözték erre az alkalomra, és a nagy esküvő után lócsös paraszt-szekeken hazadöcögő úri vendégek bundapálinkát isznak az első zsidó kocsmárosnál. Közben fölelmegetik, hogy azért minden milyen szép volt. Az illúzió, a látszat, a fenn az ernyő nincsen kas világban. Mikszáth nem haraggal ír hőseiről. Nincs benne számonkérés sem, hiszen nem ő a törvény. Természetesen nem irgalmaz a történelem-tékozlóknak, mert az örökös szembenállások, melyeknek sokszor nem volt értelme, eljátszották a régi Magyarországot. Ő előtte hiába titkolná bárki, aki vétkes volt benne, mert ő száz számra gyűjtött példák-
kal, művekkel és anekdotákkal mindig bizonyít. Nem hagyhatom e bizonyításból ezt a csaknem ritmikus prózába emelkedő leírást felidézni, amely megnesemíti az írást, a nyelvet, a gondolatot, a történelmet, melyet teljes életten át magában hordozott az

író. A *Különös házasság* csaknem kezdő sorai között találhatunk e gyönyörű részletre.

"Hej, ez a Zemplén, ez a Zemplén! Boldog annak minden röge. Azok a fölséges árnyékok járnak rajta. Azok nem múlnak el. Ott táboroznak a völgyekben, láthatatlan sátrak alatt. Nem az élőké ez a föld, még az övék most is. Az élők csak azért vannak, hogy a holtak intését várják. Minden bokor, minden talpalatnyi föld felkölti az emléküket. Egy paripa nyerít valahol. Hej, mi volt ez? Egy lábnyomot lát valami elhagyatott pagonyban. Hej, nem valami sárga csizma taposta ezt? Szóval itt vannak, előlépnek a ködből, az erdő fái között elsuhannak, a forrásoknál megmutatkoznak. A mitológia is így népesítette be egykor erdeit. A keresztény világosság száműzte őket. Üres lett a föld. Ó jaj, milyen üres! De ezen a csöpp darabon helyreállt megint az ősi pogány rend. Csak nem csúf faunokkal, de pompás daliákkal. Itt élnek, járnak, suhognak, rohannak, nem tudnak innen elmúlni. De ne is tudjanak, mert ha egyszer elmúlnak, akkor az élők lesznek holtakká. És ezek a kastélyok, ezek a kúriák! Vedd le a kalapodat vándor utas, ha látod e régi kőrakásokat. Nem a gazda miatt, hisz a gazda esetleg nem sokat ér... A régi kúria nem egy embert jelentett, hanem embereket, akik azelőtt voltak és embereket, akik ezután lesznek... Nagyon kormosak a kémények. Sokat esznek. (Most egy mikszáthi megjegyzés!) Tagadni nem lehet, hogy tömérdék izzadsága ment ki a parasztnak a nemesi kéményeken konyhafüst alakjában. A kémény nagy tolvaj, de nyájias a kapu. Vagy hogy éppen azért rabló a kémény, mert a kapu barátságos? Hogy kinyílik mindenkinek. Hát még mikor nem a bejövőknek nyílik ki! Mikor a tárogató szólt, vagy a véres kardú vitéz végigszáguldott a porta

előtt, a legszebb csikóra nyerges tettek, a nyeregbe beült a legdelibb családtag, megcsikordult a kapu a vén pántjai közt, kilépkedett a lovas, fehér kendőkkel integettek utána őszhajú urak és matróknak, selyemcipős hajadon leányok, kicsike fiútestvérek, integettek amíg csak láthatták, aztán vagy visszatért, vagy vissza nem tért. De az öreg kapu azért megint kinyílt, ha szólott a tárogató – az pedig sokszor szólott. A fészekben megint megnőtt azalatt valaki..."

Mielőtt beleandalodnánk a múltidézésbe, gondoljuk végig a mikszáthi valóságot. Ebben a mindennek fölé emelkedő környezetben és hangulatban követi el az erőszakos, sem törvénytől, sem egyháztól nem féltő dölyfös Döry báró az emberrablás és kényszerítés mocsos művét papi segédlettel országbotránkoztatásra.

Mikszáth az okokat is pontosan és nagyító alatt látja. Kicsikét, nagyokét együtt. Tegyük hát mi is mikroszkóp alá a hétköznapi életet az író korában, hogy mi is tökéletesebben lássunk és fölismerjünk mindent, amit ő tár elénk. *Pusztuló nemesség* című karcolatában a címerükben medvét és bikát pingáltatott Szepsysek és Perthyek gyerekei gúnyt űznek a sovány kecskét rejtő, de nemesi címert hordozó, elszegényedett gyerek jelvényéből.

Az okos nagybácsi azzal vigasztalja kisöccsét: a bika olyan, mint a medve, a medve olyan, mint a kecske. Azaz valamennyien egyformán jók, hogy mindenestől megegyenek benneteket. Aztán az író szólal meg. "Sok év után jutott eszembe ez a történet, amikor odahaza a dűledezett Szepsy-kastély és az elhagyatott Perthy-kúria romjait láttam. A familiák elszármaztak, tönkrementek. A címerek le vannak kaparva a homlokzatról. A bika, a medve, a kecske is eltűntek, miután elébb megették gazdájukat

mindenestől. (És következik a záró mondat) És mégis bizonyos fájó szeretettel gondolhatunk csak vissza e gonosz ragadozó állatokra."

A pusztulás és pusztítás tudatos és gonosz idejét 1945 után felbolygatja a Mikszáth-i fájdalom, s ma is végigjárja az olvasót, hiszen mindez a mi korunkban teljesebben be rajtunk. Arad vármegye éppen a szabadságharc idejének egyik kifejezetten aulikus nemese, Bíró Bertalan fia bajba került a Bach-korszak idején. A nemes úr Kossuthal is rokonságban állt, hiszen Meszlényi lány volt a felesége. Mikszáth telibe találó megjegyzése nem hiányzik: "Vagy hogy éppen ezért szított a dinasztia-hoz, mert a feleségével akart kötekedni.?" A fiú bizonyos amerikai nyulakhoz, Kossuth amerikai tallérjaihoz jutott, amiért vasra verve Kufsteinbe szállították. A megbántott apa, a hűséges elindul, hogy akár a császárig fellebbezzen a gyerek szabadítása ügyében. Kempen miniszterig jutott, aki nagy ovációval várta és fogadta a császári hű nemest, s mindjárt mentegetéssel kezdte: ilyen derék apának a fia. Bíró uram közbevágot: anyai rész! Természetesen a részleteket is a miniszter mondta el, hogy azokkal a bizonyos amerikai nyulakkal, értsd, Kossuth-tallérokkal trafikált. Kötelessége lett volna, hangsúlyozta a miniszter úr, jelteni azokkal együtt, akik ezekkel őt megkínálták. Az öreg Bíró kifakadt: feljelenteni? Az én fiam? Az a gyerek az én fiam, s kardcsörtetve otthagya az elképedt minisztert. A következő órában aztán a minisztertanácsban Kempen úr bosszankodva mondta: A magyar ember bármilyen párton legyen is, mind rebellis. A különbség, hogy melyiket több, másikat kevesebb ideig kell piszkálni, míg a "jóérzelműség" lchámlik róluk.

Tartotta-e az író a soha meg nem hirdett, de mindvégig 48-as szellemet? Őrizte-e

és őriztette-e olvasóival a hűségét házhoz, hazához, minden fennhőz és pöz nélkül? Egyértelmű a válasz. Mikszáth szívében-lelkében nem alkudott soha. Véleménye önmagáról és képviselőtársairól is meggyőző. "Mi mamelukok jó lábón állotunk a függetlenségi párttal, én nem is tudtam másutt lenni, mint ő köztük. Ott üldögéltem velük a folyosón".

Tekintsünk már most a demokrata szín alá rejtett, szinte világpolgárrá magasodott Leveleki Molnár Pál históriájába. Hazatérvén, a száműzetés keserű kenyerének fogyasztása után, képviselőséggel is kacérkodik az amerikai demokrata. De amikor Bör Kristóf parasztkortes a kezébe csap a nagy demokratának, hogy szervusz, Pali bácsi, itt kicsordul a pohár. Otthagytapopot, ünnepséget, fogadást, úgy elvágat hintóján, mintha demokráciáról nem is hallott volna. Persze az író már jó előbb, az apró megjegyzésekből leszűri a lényeg, hogy ez a demokrácia máz, maszk, amit észrevétlen veteget le magáról a nagy demokrata. "Úgy vetek már ott minket, t.i. Amerikában, mintha az első hajóval jöttünk volna be. Kohó tehát Amerika is. Az első hajó. Hát ott is differencia az ilyen? Csak mindössze a kifejezésben van a különbség. Mi úgy mondjuk: Mintha Árpáddal jöttünk volna be. Ha-ha-ha az első hajón... Jóéjszakát magának, tekintetes Amerika!" És a demokraták befejező mondata az *Ugyan ereggy a Rákóczi-dal* című Málnay novellából így hangzik: "A pakktáskája örökre elveszett, de egyik igazság előkerült, hogy a demokratság a magyar embernél csak hangulat és sok egyéb is csak hangulat..."

Nem akarom megkerülni, de az író különös szeretettel szolt mindig a Tót atyafiakról, fogarasi képviselő korában őszinte szívvel közeledett a románokhoz, oláhok-

hoz, és ő, aki az *Új Zrinyiaszt* és a *Szent Péter esernyőjét* megírta, teljes joggal szólhatott a zsidókérdésről is. Takargatás nélkül, tárgyilagosan, őszintén mindenesetre kevesebb és mérsékeltőbb iróniával illette őket magyarjainál. Egyik kis cikkében az író egy zsidó vallású képviselővel folytat párbeszédet. A képviselő úr panaszkodik: "Egy rokonom megvett a Dunántúl czelőtt hat évvel egy paflagóniát. Azt azóta igazi mintagazdasággá változtatta. Most, hogy az agitáció folyik ellenünk, egészen elkeseredett. Áruba bocsátotta jószágát és kiköltözik az országból Bécsbe megy lakni. Nos, mit szol ön ehhez?"

- Hát csak hadd menjen az ön tisztelt rokona, Isten hírével.

- Hogy-hogy?

- Hát úgy, hogy amelyik ember elhagyja az országot, amikor itthon egy kis baj van, az csakugyan nem érdemli meg, hogy itt lakjék.

- Nem bolond kérem, hogy itt maradjon.

- Legyen bolond. Mi protestánsok, mikor üldöztek bennünket, mind bolondok voltunk, mert sokkal jobban szerettük a hazánkat, mint az okosságot."

Mohora, Mikszáthfalva és a szarvas című írásában Gajdács Pál látogatásáról, aki a zsiros Alföldről került hozzá, bemutatja az író a birtokot, amelyet úgymond összekörmölt. Pál úr minden lelkesedés nélkül először annyit mond: jó szalonnasütő hely. Az író nem lankad, vezet tovább a lcki-csinylő megjegyzés ellenére még kisebb részre pap barátját, aki ott már valamivel oldottabban szolal: Ohó, ez ám az igazi szalonnasütő hely! Mikszáth fáradhatatlan s viszi új szépségek felé. Szomorú kőrifa alatt fakadó forrás kis tavánál szinte maga is elérzékenyül: ez a szép, Palkó. Gajdács némi gondolkodás után szolal: Hm, csakugyan. Mondasz valamit. A legfőlségesebb

szalonnasütő hely, melyet valaha láttam. S most az író töpreng: Ezzel a Palival nem lehet boldogulni. Ez az egész világot csak két részre osztályozza: a jó szalonnasütő helyekre és a nem jó szalonnasütő helyekre. Hanem hát ez is szempont.

Olykor ő maga is elcsodálkozik hősein, alakjain, hogy ilyen hétköznapiasak is tudnak lenni. A mohorai és horpácsi alkalmazottak ragyogóan kihasználják ő és felesége között az ellentéteket. Egyik felük az úrral, másik az úrasszonnyal tart. Ő, mert ilyenek az emberek. A húsból-vérből valók, akik azonosak a könyvek, a művek lapjainak hőseivel, mert Mikszáth nem ruházza föl különös tulajdonokkal hőseit. Azt ők vagy elnyerték valahogyan és viselik-hordozzák, az író csak veséket vizsgáló szemmel meglátja bennük a jót, de a kicsinyességeket is vegyessen.

Azt a megbízást kaptam, hogy a hagyományörző íróról fejtsen ki véleményemet. Egyik rendhagyóan izgalmas elbeszélését kívánom itt még fölemelgetni, a *Lohinai fű* című írását, melyet egyesek a krimi előfutárának tartanak. Ez a műfaj a magyar népmese és néprajz remek megjelenítésének példája, amelyben szervesen él a múlt emberciben és embercivel, de ennek a múltnak derűjét, szomorúságát végleg betemette a modern kor. A névtelen fenyegetések, levelek nyomán egy szegényes kis faluban éjszakánként föl-föl lobban a vörös kakas. Rettegésbe kerül a község népe. A nagyhatalmú vármegye kiküldi vizsgáló biztosait, derítsék fel a titkot, s bűnhődjenek a vétkesek. A valóban népmeseci fordulatokban gazdag cselekmény végül is megvilágosodik, mert szerelemföltésből lobbantak a lángok s végül a gyűjtogató is lelepleződött. A fiatal vizsgálóbíró viszont elveszítette az igazság törvényének kemény paragrafusok-

ba fogalmazható igéit, mert beleszeretett a gyűjtogatóba. Saját lován, maga nyeregében viszi a vétkeket s közben a szerelmes vallo-más őszinte szavait mormogja. De a bűnöző nem kér az efajta kegyelemből. Az írtóztató szakadék szélén lecsúszik a nyeregből, leveti magát, s összetöri gyöngye testét. Más bíró elé óhajtozott állni, nem kívánt itt e földön feloldozást a fiatal vármegyei hatalmasság még őszinte vallomása után sem, hiszen ami kitudódott, annak terhet csak ő hordozhatta. A falu törvényei, a múlt kegyetlen kötelei úgy sem engednék őt boldoggá lenni. Véges-végig kíséri ezt a gyönyörű írást a tegnap minden szépsége és nyomorúsága. A babonákban élő, hagyományokban vergődő lelkek fogságának kilátástalan volta, amely egyfelől elcsodálkoztató, más oldalról vizsgálva rémséges volt. És ki az, aki ilyen éleslátással tekintett a rejtett világba? Az író, mert előtte minden megfényesedett, egyszerre két nép szokásai, a múlthoz görcsös ragaszkodás vetül elénk olymódon, ahogyan csak a legméltóbbak voltak képesek látni és vallani azokról, akik már mindenestől az övéi voltak. Mikszáth mohorai, horpácsi, szegedi, de prágai, bécsi, európai és általános emberi volt. Minden igéjében, színében, olykor varázslatos. Ő a végtelen, az időtlen, a megfoghatatlan, a csoda írója és megjelenítője. A régmúltak rejtélyein tűnődve az időről egyszer a következőket írta: "Kisfiú-koromban sehogy sem értettem a tanítást: becsüld meg fiam, az időt. Miért, mi becsülönivaló van azon, ami mindig van, ingyen van és soha el nem fogyhat? Nem megy az schova, de áll örökre egy helyen... Voltaképpen csak mi megyünk, mi emberek. Egyéb minden marad."

Ha egy pillanatra elgondolkodunk a Mikszáth-kúriától nem is olyan távol, a

nagy magános *Madách* is leírta: *Nem az idő halad, mi változunk.* És itt ismét visszanyarodok Kosztolányi rátalálásához, amelyben Arany és Mikszáth rokonlelkűségét idézte. Az öregedő Arany a haldokló Toldival mondat ki örökérvényű igazságot Lajos király számára.

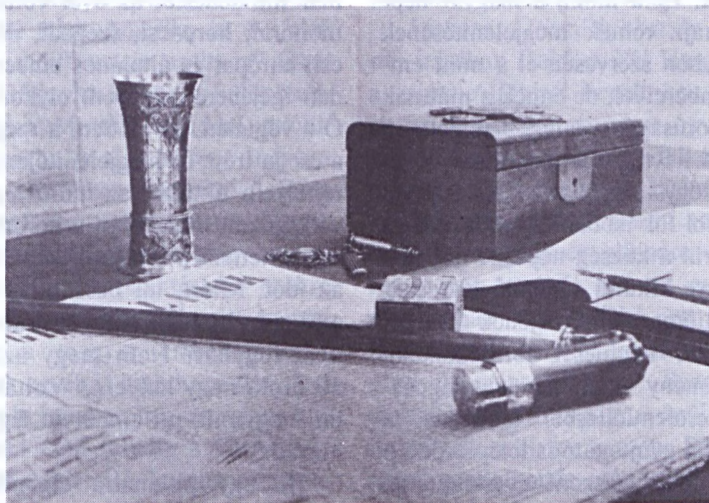
"Szeresd a magyart, de ne faragd le - szóla Erejét, formáját, durva kérgét róla: Mert mi haszna sunább, ha jól megfaragják? Nehezebb eltörni a faragatlan fát."

Ezt a magyar lelket védelmezték, ezt a szellemet, ezt a rögökbe ágyazott valóságot fogalmazták az utókor számára, együtt. S még illesszünk ide egy Ady Endrétől származó meglátást Mikszáthról, amely szép, tömör és igaz.

"Mikszáth fenomen, a legiróbb író, s egy csöppet sem poéta, de csak azok szemében nem poéta, akik a fogalmakat kölcsön veszik... Mikszáth kivételes magyar és kivételes ember. Mikszáth nem a poéták, nem az élet keresztrefeszítettjeinck az írója,

de miért legyen több, mint Mikszáth? Istenemre, ez sok, ez elég, ez gyönyörű s ezért legyünk hozzá háládatosak."

Drága, időnket elrabló világunkban, mikor a televízió fogságában vergődő ifjúságunknak, sőt gyermekeink jórészének is – hadd mondjam el itt az értőknek: Mikszáth-olvasókönyvet kellene fiataljaink kezébe adnunk. Azokat a gyönyörű tegnapokat, hagyományokat őrző írásokat, melyekben egy pár kiscsizmával át lehet kopogni a mindenséget. Ezt tőle tanultuk. Ha megtanultuk, adjuk tovább. Ingyen vetjük, ingyen adjuk, ahogyan Krisztus tanította, s ahogyan ezt Mikszáth is megfogadta. Bocsássanak meg, de ünnepelni, emlékezni elég néhány óra, hanem tenni, dolgozni, s amiket kaptunk, tovább adni, ahhoz az élet kell. Ezt tanultam én most újraolvassván az író gondolatainak egy kis töredékét s úgy mondtam el, hogy továbbadtam, kedvderítőnek szántam valamennyiünk számára.

Mikszáth hagyatékából

Miről mesél „A beszélő köntös”?

Halálsikoly, gyermeksírás, elterelt állatok bőgése, félrevert harangok kongása és pusztító tűz ropogása.

Pusztuló életek és otthonok.

E véres látvány és pokoli hangzavar gyakran, olykor naponként felverte a félhold uralma alá került alföldi falvakat. Leggyakrabban Kecskemétet, Nagykőröst, Ceglédet, meg a gazdagabbnak hitt helységeket.

Ám Kecskemét határában, egyszerre csak megálltak és alázatosan visszafordultak a rabolni, sarcolni induló martalócok.

Mindenki csodáról beszélt és egy díszes köntösről, melyet a török szultán ajándékozott a városnak, s melyet, ha a bíró magára öltött, a rabolni, gyilkolni szándékozó törökök nyomban megszelídültek. *E csodatévő köntös különös történetéről írt regényt Mikszáth Kálmán a városi jegyzőkönyvek egy kötetének alábbi bejegyzését használva forrásul.*

"Anno Domini 1596. Eger vételkor. Midőn az Második Mohumet török császár Magyarországra jött volna, az Kecskeméti Polgárok eleibe menvén

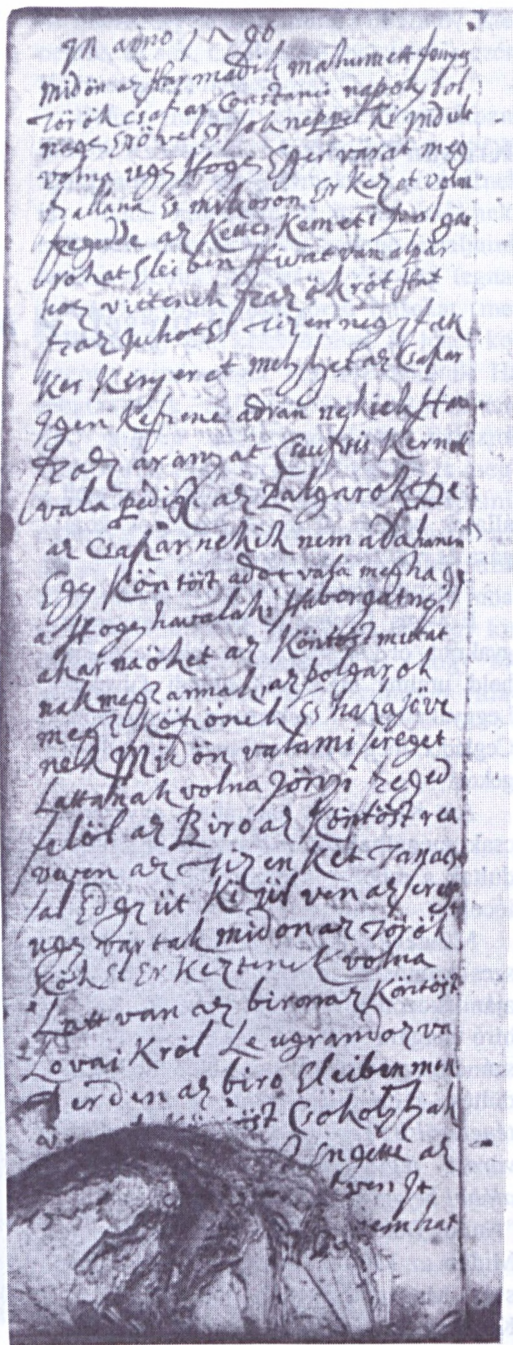
ajándékot vittek neki 600 juhot, 100 ökröt és 14 szekér kenyeret, hogy egy csauszt küldene hozzájuk, ki azon általmenő vitézektől megoltalmazná őket, az Császár 300 aranyat adván nekik, és egy vont arany köntöst, meg-hagyá, hogy haza mennyenek, és ha valaki bántaná őket, az köntöst mutatná meg neki; az okáért mihejzen valami Török sereget láttak, az Bíró az köntöst rávévén, elejekben ment, kit látván az Törökök lovokról leugorván az köntöst megcsókölték, és ha az Bíró megengette, ott háltak magok költségén, és ha pedig meg nem engette, elébb állottak."¹

E szöveget többen is ismerték még mielőtt Mikszáthnál *A beszélő köntös* alapötletét sugalmazta. Ismerte a köntös-adormányozás történetét mindenekelőtt az esemény kortársa, *Káldi György* hitszónok, bibliafordító jezsuita páter. Könyv alakban kiadott prédikációinak gyűjteményében megjelenik a "beszélő köntös" története,² mégpedig azzal a *szövegváltozattal*, amely – mondhatni – ősforrásává vált mindenfajta utalásnak, amely a kecskeméti köntösre vonatkozott. Ezt a

szöveget használták a későbbi egyházi írók, majd a korai helytörténeti művek szerzői, így *Vahot Imre* is, 1853-ban megjelent írásában.³ Ezt a szövegváltozatot használta *Mikszáth Kálmán* és általában minden kiadás kommentárja, így az Akadémiai Kiadónál 1957-ben megjelentetett regény forrásismertetése is.⁴

A forrásfeltárás *A beszélő köntös* esetében - amennyiben minden kiadás a Káldi-féle szöveget veszi alapul - *elégtelen és felületes*. Mellékesen említjük, hogy a Káldi-szöveg egy olyan irat másolata, melynek keletkezési körülményei kideríthetetlenek és amelyet főként az az eljárás "hitelesített", hogy a jóval később keletkezett okmányt a városi jegyzőkönyvek azon kötetéhez csatolták, melynek évköre megfelelt a köntösadományozás időpontjának, továbbá utalnunk kell arra a tényre is, hogy a Káldi-féle leírás, és Kecskemét város egykori, tudós levéltárnoka, *Hornyik János* által közölt szöveg⁵ írásmód és értelmezés tekintetében 19 esetben mutat eltérést és a forrásközlők egyetlen esetben sem utaltak a forrás egy némileg különböző változatának létezésére és a két irat között meglévő eltérésekre. E fogyatékoságot még az idézett akadémiai kiadás szerkesztői sem tudták elkerülni.

A kizárólagosan használt Káldi-féle szöveg forráskritikai vizsgálata és összehasonlítása az alapirattal, ma már lehetetlen, mivel az okmány, melyet a városi jegyzőkönyvek 1598-1603. évi kötetéhez csatoltak, és amelyről a Káldi-féle szöveget másolták, a II. világháború idején megsemmisült. Összehasonlításként egyedül a *Hornyik* által leírt szöveg kínálkoznék, ezt viszont az illetékes irodalomtörténészek - a jelek szerint - nem ismerik és min-

denült a jelentős írásmódbeli eltéréseket tartalmazó Káldi-szövegre támaszkodnak.

A köntösadományozás történetének sokféle idézése során akadt olyan feltételezés is, hogy a Káldi György által közölt szöveget másolták át a kecskeméti jegyzőkönyvben őrzött levélre. Blahó Vince prédikációs gyűjteményében az alábbiakat írja:⁶

"Alig-is lehet megítélni, ha abból íratott é ezen Ketskeméti Levélre,⁷ vagy ebből vette a P. (ater) Káldi, a' mit beszél. E köntösnek pedig már hamva sintsen Ketskeméten."

Az alapforrás megítélése tekintetében tapasztalható bizonytalanság semmilyen módon nem befolyásolta a Mikszáth-regény eseményszövegét.

Am egy *harmadik köntös-történet* jelentősen módosíthatna volna a regény egyes részleteit, konkrétebbé tette volna a szereplők, a szultán személyét és határozottan megjelölte volna a helyszínt. De ezt a harmadik forrást Mikszáth nem ismerte és az egykorú irodalom sem tudott róla. Egyedül Hornyik János közölte szövegét fentebb már idézett művében,⁸ néhány vitatható olvasási eltéréssel és az írásjelek önkényes alkalmazásával.

Ezt a leírást a köntösadományozásról a kecskeméti robotlajstromok 1668-69. évi kötete őrzi. E könyv üres oldalaira írta le – az utólagos oldalszámozás szerint a 189. lapra – a város íródeákja a 72 esztendővel korábbi esemény történetét. Az okmány szövegét betűhűen közöljük és e történelmi ritkaságot fényképmásolatban is bemutatjuk.

"In anno 1596.

Midőn az Harmadik Mahumett fenyés Török csaszár Constancinapolybol

nagy Erővel és sok neppel ki indult volna ugy Hogy Eger varat meg szállaná és mikoron erkezet volna Szegecde az Kecskeméti polgarokat cleibén Hivatvan alpárhoz vitte-nek száz ökröt Hat szaz juhót tizennégy szekkér kenyeret melylyet az Csaszar Igen keszene adván nekiek Harom szaz aranyat Csaust is kérnek vala pedig az Polgárok De az Császár nekiek nem ada hanem Egy Köntöst adot vala meghagyá Hogyha valaki Háborgatnyi akarna őket az Köntöst mutatná megh annak, az polgarok megh kö-szönék és haza jövének Midőn valami sereget Lattanak volna jönyi Szegec felöl az Biro az köntöst rea bevén az Tizenkét Tanácscsal Edgyüt ki ülvén az sereget ugy vártak Midőn az Törökök Elérkeztenek volna Láttván az biron az köntöst Lovaiokról Leugrandozva Térden az bíró Elciben menvén az köntöst csókolylyák (...) megh Engette az (...)"

A hosszúkás alakú bőrbekötött robotlajstrom alsó része sérült. Valószínűleg egérrágás tette olvashatatlanná a könyv ezen részét. Az ismert szövegváltozatok segítségével következtethetünk az olvashatatlanná vált szövegrészre. Feltehetően az alábbi, vagy hasonló mondat állt a megrongált helyen: "... az Törökök ott háltak magok költségén, és ha penig meg nem engette, elébb állottak."

A betűhűen közölt szöveg kevés írásjelet tartalmaz. Ezeket – értelemszerűen – a megfelelő helyre kell gondolnunk. Következetlenné a nagy- és kisbetűk alkalmazásában is, viszont a *létező szövegváltozatok közül a legtöbb adatot szolgáltatja a köntösadományozás történetéről.*

A legfontosabb adat ezen soha nem használt forrás szövegében III. Mohamed

szultán névszerinti említése és a köntös-adományozás időpontjának az 1596-os évre, Eger elfoglalásának dátumához történő kapcsolása. *E három adat egybeesése teszi hitelessé e forrást.*

Az 1598-1603-as kecskeméti jegyzőkönyvhöz csatolt leírás és a róla készült Káldi szöveg, melyet felhasznált idézett tanulmányában Vahot Imre is, és, amely Mikszáth regényének alapötletét szolgáltatta, azt tartalmazza, hogy a köntöst II. Mohamed ajándékozta a kecskeméti bírónak. Ez az egyetlen adat, amely II. Mohamedre vonatkozik, egymagában kétségessé tehetné a Káldi-Vahot-Mikszáth által ismert és felhasznált szövegváltozat hitelességét. A *Konstantinápolyt* elfoglaló II. Mohamed ugyanis a XV. században – másfél évszázaddal a köntös-adományozás előtt – élt.⁹ Mátyás király kortársa volt, s ebből következik, hogy hadak élén soha nem járhatott Magyarországon.

A forrás mégsem elvetendő. Az uralkodó neve előtt álló sorszám különbözősége abból adódik, hogy a középkor folyamán némely török történetíró a Birodalom keletkezését Konstantinápoly elfoglalásától - 1453-tól - eredeztette és ezen időponttól számította a török uralkodók sorát is. Ennek megfelelően, II. Mohamed, a Konstantinápolyt elfoglaló uralkodó, első lett a Mohamed nevet viselő padisahok sorában, a második pedig az a személy, akit a magyar történetírás III. Mohamed néven ismer. A két, különböző sorszámmal említett uralkodó a valóságban egyazon személy, csak az uralkodók sorrendjének meghatározásában mutatkozó eltérés kelti a különbözőség létszatát.

E forráskritikai elemzés után nem érdemtelen megvizsgálni, hogy a "beszélő

köntösről" miért az *egyházi írók* beszéltek, prédikáltak, példálózta a legtöbbit?

Talán már az a körülmény is magyarázná az egyháziak érdeklődését a köntös iránt, hogy e ruhadarab valóságos "csodákat" művelt. Elűzte a rablási szándékkal portyázó ellenséget és megvédte a kiszolgáltatott lakosságot. Mégis, talán az a hasonlóság indította az egyházi személyeket a "*csodatévő köntös*" történetének terjesztésére Magyarországon határain túl, Ausztriában és Németországban is, hogy a kecskeméti köntös a valóság erejével igazolta egy másik köntös, az "*oltalom köntösének*" erejét.

Ezt a köntöst egy éjszakai csodalátása alkalmával vette át *Simon Stock* a Karmelita szerzetesrend generálisa.¹⁰

A rendet a XIII. század elején az arabok elűzték a Szentszöldről, ám a Nyugat- és Közép-Európába menekülő szerzeteseket sok szenvedés és gyötrelme várta új hazájukban is. A generális szüntelenül azon töprengett, hogy mi módon óvhatná meg a gondjaira bízott kis közösséget a pusztulástól.

Egy éjszaka, a feljegyzések szerint 1251. július 16-án, ájtatossága közben megjelent előtte a Szűzanya és egy köntöst adott át neki az alábbi szavakkal:

"Ecce signum salutis, salus in periculis, faedus pacis et pacti sempiterni." – "Ime az üdvösség jele, szabadulás a veszedelmekben, záloga a békességnek és örökös szövetségnek."

A kecskeméti "beszélő köntös" csodálatos története és hatása alkalmasnak látszott arra, hogy *hitelesítse és a gyakorlatban is igazolja a karmeliták menyegyei köntöséhez fűződő hiedelmeket*, melynek ereje viselőjét megvédte az

elkárhozástól. A karmelita köntös eredetileg széles, földig érő ruhadarab volt, melyet a felső ruha felett viseltek (vállruha). Később a köntös jelképes, négyyszögletű szövetdarabkává alakult, melyet a nyakban, zsinórra függesztve viseltek (scapulare).

Az egyházi írók és személyek által elterjesztett kecskeméti "köntös-történetet" a XVIII. században mindinkább az égből nyert "oltalom köntösének" tartalmi jegyeivel bővítették, míg a hívek tudatában a két köntös "oltalom ruházata" néven azonosult és egymást igazolta!

Telek József ferences szerzetes 1772-ben már nem is a "török-köntös", "szultán-kaftány" vagy "császári-köntös" elterjedt megnevezést használja, hanem, oltalom köntösének nevezi a ruhadarabot, ugyanolyan oltalmazónak, mint azt a köntöst, amelyet nem egy világi hatalmaság, hanem a Szűzanya ajándékozott az embereknek.

"Ihol, mely hatalmas ereje volt a Török Tsászártól adatott vont arany köntösnek! A legvadabb ellenségek a keresztényeken könyörölni nem tudó Pogány nemzetségek megfélemlettek s megszelídültek az oltalom köntösét látván és egy ujjal sem merészlettek bántani a Város népét."¹¹

Az oltalom és védelmezés erénye nem csupán a csodatévő égi köntössel való hasonlítás révén kötődött a kecskeméti köntöshöz, hanem eleve, rendeltetése is az volt, hogy akinck a padisah köntöst adományoz, azt képletesen hatalma és védelme alá vonja. A szultán azért is ajándékozott köntöst vagy kaftánt a követségbe hozzá érkezőknek, mert az "igazhívők urának", "Isten földi árnyé-

kának" a hit szelleme szerint mindenki alattvalója volt. Ezt a viszonyt fejezte ki a török ruhadarab, jelezvén, hogy viselője mindenben elismeri a szultán főségét és végrehajtja akaratát.

Másrésről, ez a köntös védelmezte meg a török fővárosból hazatérő követeket az útonállóktól. Mert bármely elvadtak és kegyetlenek voltak is a balkáni utakon fosztogató rablók, arra – saját jól felfogott érdekükben – nem mertek veteledni, hogy az uralkodó védelme alatt álló személyt megtámadják.

A köntösadományozás bőkezősége vagy annak elmulasztása képes volt pontosan tükrözni a Porta és a szultán jóindulatát vagy elutasítását egy-egy követség irányában. Takáts Sándor, a magyar múlt hódoltság korszakának krónikása így ír erről:

A követek "kipihenvén magukat, először a nagyvezérnél jelentek meg. Ez rendesen ebédet adott a követség tiszteletére, s kaftánt osztatott szét a követség tagjai között. Ez a kaftánosztás igen fontos dolog volt! Minél több és drágább kaftánt kaptak a követek, annál biztosabb volt, hogy küldetésük jó végét várhatják. Megegett az is, hogy a szultán és a nagyvezér egyetlen kaftánt sem adatott a követség tagjainak. Ez már a haragnak és a ncheztelelésnek biztos jele volt."¹²

A beszélő köntös történetének létező és valaha volt forrásainak, illetve ezen dokumentumok eltéréseinek bemutatása után, hasznosnak véljük megemlíteni a regény ama részletét, amely ugyan egyik szövegváltozatban sem szerepel, mégis hitelesebbé teszi a cselekmény korát és helyszínét. Ez a *forrásonkívüli*, adat-téglákat összefogó írói habarcs, *a fogottbírótság intézményének és működésének bemutatása*.

A fogott bírák ítélőszékének kialakulásáról és a XVI-XVII. századi magyar igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről Mikszáth Kálmán *A beszélő köntösben* többet ír, mint az egész jogtörténeti irodalom, amely nemcsak ezen speciális magyar, spontánul létrejött népi intézmény bemutatásával maradt adós, de szinte még fel sem fedezte azt.

Ezen intézmény említése és működésének írói módon történő ismertetése, feltétlenül arról tanúskodik, hogy Mikszáth ezzel is a regény cselekményének, korának és helyszínének *történelmi hitelességére törekedett*. Ez a szándék alapos kutatásokat, levéltári anyagismeretet követelt az írótól, mert, mint utaltunk rá, a tudományos irodalom e témával, Mikszáth koráig, szinte nem is foglalkozott.

Aki a ma divatos meghatározással *„civil szervezetek”-nek* nevezett intézmények, csoportok, alkalmi közösségek jogelődait, történelmi őseit keresi, az a *fogott bírák intézményében meg is leli a gyökereket!*

A fogott bíróság intézménye a törökök által elfoglalt országrészekben, elsősorban, *Kecskeméten, Nagykőrösön és Cegléden alakult ki.*

A tizenöt éves háború vérzivataros éveiben a török tisztviselők, így a bíraskodást végző *kádik* is, a török helyőrséggel nem rendelkező településekről a jól védett várakba, városokba települtek át. Az igazukat kereső, és a perlekedésben mértéktartónak éppen nem mondható *„magyar alattvalók”* csak hosszú székerezéssel és az utazókra mindig leselkedő életveszélytől fenyegetve érhatték volna el a hivatalosan föléjük rendelt bírákat. Ám a magyarok ellenszenvé még veszélytelen útviszonyok esetén is visszatar-

totta volna a peres feleket attól, hogy török bíró szolgáltatson nekik igazságot.

Inkább, paraszti ésszel és logikával, *maguk alkottak bíróságot.*

Az ítélőszék működése úgy indult, hogy vásár alkalmával, amikor nagyszámú *idegen* kereste fel a várost, a *„tanácsbélic”* felkértek egy, később több alkalmasnak látszó vásárost, hogy segítsenek a peres ügyek elintézésében. Ezen *alkalmi bírák*, az adott városban gyökeretlen idegenek, akik az eléjük terjesztett ügy szereplőit rendszerint nem ismerték, s ily módon semmiféle érdek, szimpátia, vagy harag nem befolyásolhatta ítéletüket. Egy *korai esküdtbíróság* csirái érlelődtek a fogott bíróság eljárásaiban, amely szervezet az ítélekezésben legnagyobb körültekintést és hozzáértést eláruló férfiakból állandó testületté, úgynevezett *meghívott bírósággá* formálták.

A fogott bíróságot a legsúlyosabb bűnesetekben is alkalmazták, olyan bűnügyekben is, mint például a gyilkosság, a ló- és marhalopás, vagy boszorkányság, amikor az ítélet mindig halál volt.¹³

A fogott bírák létezéséről és intézményük működésének mikéntjéről az olvasóközönség legtöbbit *A beszélő köntös* lapjairól tudhat meg még ma is!

A csodálatos kecskeméti köntös utóéletéről nemcsak a vallásos irodalomból idézett példákat ismerjük. A rivális város, Nagykőrös polgárai kis gúnyverset is költöttek és terjesztettek:

„Boldog lehetsz immár Kecskemét,
Megkaptad a szultán ködmönét!”

A töröküző köntös későbbi sorsa ismeretlen. Hornyik János közli,¹⁴ hogy a szájhagyomány szerint a köntöst a pusztulástól megóvandó, az esztergomi kápta-

lannál helyezték el, ahol a drága és díszes köntöst *miseruhává alakították át*. Egy másik adat szerint:

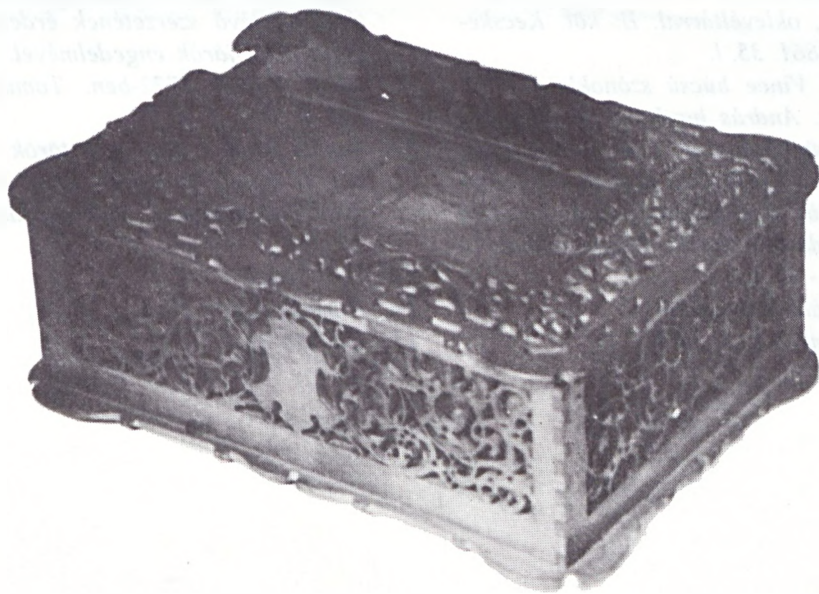
"Literáti Nemes Sámuel, ismeretes régiségyűjtő ... 1837-ik évi nyáron felmutatott Kecskeméten egy jelöntéktelen, színchagyott ritka szövetű vászon bugyogót és kaftán alakú, de valószínűleg csak kaftánbélésnek gyaníthatott, sárgás vászon szövetű öltönydarabot, mely utóbbinak közepén halvány színű, régi vonású szögletes betűkkel e szavak voltak olvashatók: *'Török jűvén határba, bújik bíró kaftánba,'* s megajánlotta, hogy ha magával hozott régiségeinek pénzfizetéséért leendő mutogatása hatásáigalag megengedtetik, e két öltönydarabot emlékül a

városnak ajándékozza. Szemtanúja voltam e tárgyak bemutatásának. Ezek azonban oly jelöntéktelen foszlányok voltak, hogy az ugyan-azonságot senki sem hitte s e gyanúsítás Literátit arra bírta, hogy Kecskemétről tüstént tovább állott."¹⁵

***

Ennyit mesél saját múltjáról a csodálatos kecskeméti köntös, amit a tudomány a történeti forráskritika kisebb megjegyzésekkel igazol és valóságosnak ismeri el a róla szóló írott emlékeket.

De igazán érdekes történeté Mikszáth Kálmán teremtő fantáziája rangosította a "kaftány meséjét".

Mikszáth tárgyi hagyatékából

JEGYZETEK

1. *Kecskemét város jegyzőkönyveinek 1598-1603. évi kötetéhez csatolt leírás. A jegyzőkönyv a második világháborúban elpusztult.*
2. *Az Vasárnapokra való Prédikációknak első része, Advent első Vasárnapjától fogva Sz. Háromság Vasárnapig. Pozsony, 1631. 181. l.*
3. *Vahot Imre: Kecskemét és a kecskeméti puszták. (II. fejezet: Kecskemét a török világban.) I: Magyarország és Erdély képekben. I. kötet. Pest, 1853. 86. l. (A könyv 1985-ben reprint kiadásban is megjelent.)*
4. *Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös. Mikszáth Kálmán Összes Művei. Szerk. Bisztray Gyula és Király István. Akadémiai Kiadó Budapest, 1957, 348. l.*
5. *Hornyik János: Kecskemét város története, oklevéltárral. II. köt. Kecskemét, 1861. 35. l.*
6. *Blahó Vince búcsú szónoklata 1772. évi sz. András havának 8-ik napjára eső pünkösdtáni 22-ik vasárnapon, midőn a kecskeméti parochia a ferencesektől, a vácmegyei papság kezelése alá adatott. Nyomt. Nagyszombatban 1775. - 32. l.*
7. *t. i. Káldi szövegéből*
8. *Hornyik J. i. m: 34. l.*
9. *Turcici Imperii Status. Seu Discursus varii de Rebus Turcarum. Ex officina Elzeviriana. 1622. p. 274: Series Imperatorum Turcicorum.*
10. *Szent Simon Stock (1185-1265) Tizenkét esztendő korától remetemagányban élt. Később belépett a Boldogságos Szűz Kármelhegyi Rendjébe, melynek később generálisa lett.*
11. *Coronae Mariannae, azaz a Boldogságos Szűz Mária Tizenkét Tsillagú koronájának vagy Tizenkét ünnepeire Tsillagó sugárok gyanánt elosztatott Prédikációinak II. része, melyben az utolsó hat Tsillagokat, vagy ünnepeket egymást követő szép renddel össze fűzögette és a magyar népnek hasznárra világosságra bocsátotta P. Telek Josef - Szt. Ferencz keményebb rendtartáson lévő szerzetének érdemtelen tagja, Elöl-járók engedelmével. Megjelent Vácon 1772-ben. Tomus III. 590. l.*
12. *Takáts Sándor: Rajzok a török világból. II. kötet. Budapest, 1915. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 359. l.*
13. *U.a: 269. l.*
14. *Hornyik J. i.m: 38. l.*
15. *U.a: 38-39. l.*

Hogyan lett Szklabonyából Mikszáthfalva?

A sokak által fontos kortársi - ma már történeti - forrásnak számító, *Borovszky Samu* szerkesztette *Nógrád megye* kötetben, amely 1911-ben jelen meg, nem találjuk Szklabonyát. Legalábbis ezen a néven. A községi felsorolásban Mikszáthfalva címszó alatt bukkan elő, zárójelben a megjegyzéssel: azelőtt Szklabonya majd Kürtabony.

Eltűnődhet a mai olvasó, hogy lehet egy falunak három neve.

S ha még inkább elgondolkodik, a magyar történelem olyan mélységeibe pillant-hat bele, amelynek látványától akár meg is rémülhet, de még inkább megértheti azt az utat, amely Trianonhoz vezetett.

A községi címszavak aztán tovább formálódnak a könyvben. Ilyeneket olvashatunk: Ipolymagyari, azelőtt Uhorszka, Ipolybeszterce, azelőtt Bisztricska, Ipoly-szög azelőtt Riba, Ipolyvarbó azelőtt Varbó. Mindezek egy századfordulós név-magyarosítási politika következményei, amely politika egyaránt vonatkozott a földrajzi nevekre, mind a családnevekre.

Mikszáthfalvává változni nem volt könnyű. Az említett Borovszky-féle kötetben olvasható a faluról, hogy: "házainak száma 179, lakosaié 814, akik túlnyomóan tótajkúak és római katolikusok." Majd egy újabb sor a névváltoztatás magyarázataul szolgál, nem csekély elírással: "Itt született 1849. január 16-án Mikszáth Kálmán a jeles író. A helység nevét nagynevű szülöttjének 40 éves írói jubileuma alkalmával a község kérelmére a belügyminiszter Mikszáthfalvára változtatta."

A történet azonban ennél sokkal bonyolultabb. A névváltoztatás az írói jubileum egyik eseménye volt, s bár az igaz, hogy a helyiek kérésére változtatták meg falujuk nevét, mert jogilag nekik kellett ezt a lépést megtenniük, de az ötlet nem tőlük származik, nekik ez nem jutott volna eszükbe, hiszen Mikszáth-ismertük nem volt.

A Kisfaludy Társaság 1909. február 21-én hirdette meg javaslatát a 40 éves írói jubileum megünneplésére. A Magyar

Nők Szövetsége *Rudnay Józsefné* vezetésével rögtön csatlakozott a felhíváshoz s egyúttal bejelentette, hogy többek között kérni fogja Nógrád megyét is a méltó ünneplésre.

A helyi kezdeményezés tehát a magyar nőké. Ők írtak levelet 1909. június 12-én *Nagy Mihály* nógrádi alispánnak, amelyben javasolták a falu nevének megváltoztatását. Úgy érveltek, hogy "Az ilyen cselekedetek mindennél inkább elmúlhatatlanná teszi valakinek a nevét, s azt hisszük, ez lenne a legnagyobb, amit a jubileum ajándékozhat Mikszáthnak."

Egy hét múltán a *Budapesti Hirlapban* - a magyar nőktől függetlenül *Gárdos Mór* sátorlajújhelyi tanító is azt javasolta, hogy Szklabonyából legyen Mikszáthfalva és Sztregovából pedig Madáchfalva.

Megjegyzendő, hogy a Madáchfalva név ellen azonnal tiltakozott a család egyik leszármazottja, Madách Imre pénzügyi számvizsgáló, balassagyarmati lakos, mondván, hogy az ősi családi székhely nevét sem régebben nem kívánták és most sem kívánják megváltoztatni.

Maradt tehát Szklabonya nevének megváltoztatása, amely egyúttal Nógrád megye hivatalos Mikszáth-ünnepi programjának része lett. Magát a programot 1909. október 16-án a Balassagyarmaton tartott megyegyűlésen fogadta el a megyei törvényhatóság.

Elsőként elhatározták, hogy: a megyei készít *egy külön jegyzőkönyvet*, amelybe Mikszáth érdemeit bejegyzik. Hozzáteszik még, "midőn emlékezetét ekként is megőrkítendő a törvényhatóság Mikszáth Kálmán nevét, írói munkásságá-

nak érdemeit 40. évi írói jubileuma alkalmából jegyzőkönyvébe iktatni rendeli, egyben őt az arról szóló s díszesebb kiállításba foglalt jegyzőkönyvi kivonat átadásakor küldöttségileg üdvözölni kívánja."

Másodiknak elhatározták, hogy hat példányban *megrendelik a jubileumi díszkiadást* a megye könyvtárai számára. Ebből egy vászonkötésű sorozat kerül a megyeháza könyvtárába, a további fűzött példányok pedig a balassagyarmati, losonci gimnázium, a losonci tanítóképző könyvtárába. Külön rendelték még a balassagyarmati m. kir. honvédség legénységi könyvtárába és a szklabonyai ifjúsági és népkönyvtárba egy-egy sorozatot.

Harmadik szándékuk, hogy az országos Mikszáth ünnepen Budapesten a *megye küldöttség formájában képviseli magát*. Ez azt jelenti, hogy az emlékbizottság tagjaiból álló delegáció legyen ott a Mikszáthot személyesen felköszöntők korlátozott számú sorában.

Negyedikként javasolják a losonci és a balassagyarmati gimnáziumnak, hogy lehetőleg a Mikszáth ünnepség napján az *iskolában tartsanak díszes megemlékezést* a diákok is.

Ötödik ünnepi javaslatuk, hogy a megye tegyen két, egyenként 1000 koronás *"irodalmi és tanügyi alapítványt"* úgy, hogy ezek évi 50 koronányi kamata a balassagyarmati és a losonci gimnázium egy-egy VIII. osztályt végzett tanulójának kell kiadni. De annak, aki erkölcsi és hazafias magatartását is figyelembe véve "a magyar irodalom-történeti tanulmányok és a magyar szépirány művelése körül viszonylag a legjobb eredményt éri el."

Hatodik pontként elfogadták azt az országos javaslatot, hogy a *szülőfalu* nevét változtassák meg. Ebben viszont érdemi kezdeményező szerepe a szklabonyai képviselőtestületnek van s ezért várják a falu illetén döntését, hogy azt továbbíthassák a megfelelő fórumra.

Végezetül javasolják, hogy a megye *készíttessen egy díszes szoborcsoportot*, ahogyan ők mondták: az "író műveiben szereplő népszerűbb alakokat feltüntető művészi kivitelű emléktárgyat..."

Úgy véli a határozat, hogy "Nógrád megye ezzel méltóképpen leróta háláját és elismerését a nagy író iránt." Mindössze azt javasolják még, hogy Balassagyarmaton utcát nevezzenek el Mikszáthról, s a szklabonyaiak még az író életében emléktáblával jelöljék meg az író szülőházát "méltó ünnepség keretében."

Végül is a javaslatból elfogadott terv lett. Mikszáth is tudott róla és valóban nagyon örült neki. Még a határozat elfogadása előtt 1909. szeptember 9-én ezt írta levelében Rudnaynének:

"Olvastam a Mikszáth- és Madáchfalvára vonatkozó ötletet s tagadhatatlanul nagy megtiszteltetésnek tartom. Madáchnak kivált ezzel tartozik is a vármegye ... tényleg semmi sem okozna nekem olyan örömet, mint éppen az, hogy a hely, ahol szülcim porladnak, az ő fiúk nevét viseli időtlen időkig. De ezt csak bizalmasan vallom be, mert még kívánni se szeretnék olyat, ami esetleg elkeseredést szülhetne s amit nem szívesen adnak..."

Még a Vigadóban, a hagyományos ünnepen is utalt rá, mennyire örül az elnevezésnek. Ezt mondta válaszbeszédében: "Külön szeretném megköszönni

és köszönöm is a hölgyeknek, különösen a Nőképző Egyesületnek, akik jobban is szeretnek már, mint kellene, és mindent elkövettek, és sok dolgot diadalra ők vittek, nekik köszönhetem az egyik legkedvesebb ajándékot: Mikszáthfalvát, mely az én nevemet viseli, megfordítva, felmenő ágon az édesanya a fia neve után lévén beanyakönyvezve."

Megjegyzendő még, hogy Mikszáth más helyen is utalt a falu elnevezésére. Amikor hírül vette, hogy Balassagyarmaton utcát akarnak róla elnevezni, 1909. október 29-én az alábbiakat írta ugyancsak Rudnaynének: "A vármegye eddig is többet tett, mint amennyit álomban várhattam, másrészt mert az utca elnevezés nem okoz nekem örömet. Kis szülőfalum elnevezése, ha már nem torlódik eléje azután akadály, teljesen kielégíti e nembeni hiúságomat."

(Balassagyarmaton azért lett Mikszáth utca, 1911. november 18. óta az egykori Nagyhid utcát hívták Mikszáth utcának.)

S a falut valóban elnevezték Mikszáth-falvának. Szklabonya községe 1909. december 7-én hozta meg 26/1909. számú egyhangúlag, "felszólamlással, fellebbezéssel meg nem támadott" határozatát arról, hogy kéri a belügyminisztériumtól a falu nevének megváltoztatását. Ezt a megyei törvényhatósági bizottság 1910. évi első ülésén pártolólággal támogatta és terjesztette tovább. A *Losonc és Vidéke* 1910. április 17-i számában adta hírül az eredményt: "A hivatalos lap mai száma közli, hogy a belügyminiszter Nógrád vármegye közönségéhez intézett rendeletével Kürtabony község nevének Mikszáth-

falvára leendő megváltoztatását engedélyezte."

Az elnevezés országos visszhangját az is jelzi, hogy *Szavay Gyula* tollából *Mikszáthfalva* címen egy kis tréfa, azaz színpadi jelenet is készült. Ennek egy szakasza, a szklabonyai gyerekek dala is mutatja, milyen vadhajtások is születtek az ünnep lázában:

*"Mikszáth bácsi azt üzente
Majd eljön az examentre
Ha üzeni, meg is ejti
Hogyha csak el nem felejtí.
Éljen Mikszáth Kálmán bácsi!
Éljen Mikszáthfalva!"*

Szklabonyának azonban maradandó emléket már egy korszerű dokumentálási eszköz, a fénykép állított. Közismert a *Vasárnapi Újság* 1910. május 18-i száma, amelyben képes riport mutatja be Szklabonyát. A fotós, *Jelfy Gyula* felvételei azóta minden könyvből visszaköszönnek ránk. Valóban a hitelesség dokumentatív értékével, és a megidézett múlt érzelmi többletével hat, amidőn látjuk a helyszíneket, a kovácsműhelyt, amely a falusiak számára a kaszinó volt, a Vendelin kápolnát, amely a *Krúdy Kálmán*ban játszik fontos szerepet, a Kürtös patak partján a malmot, amely egyszer visszafelé forgott, látjuk a szklabonyai falurészletet, annyi legendás és valóságban Mikszáth hős életének színhelyét.

S ott vannak Mikszáth kortársai, a szklabonyai palóc legények és lányok, s ott ül egy padon Mikszáth gyermekkori barátja, a vele szinte napra pontosan született Kasi János is.

Van még valami ami Szklabonyához, illetve a helyi Mikszáth hagyományörzéshez köthető. Ez az emléktábla elhelyezése a lakóház falán s annak felavatása 1910 szeptemberében.

A tábla felállításának ötlete újra csak a Magyar Nőktől ered. Még 1909 tavaszán dolgozták ki egészen pontosan az ünnep rendjét.

Megfogalmazták a tábla szövegét - érthetetlen, hogy a táblát már akkor sem a szülőházra tervezték, hanem a másokra, a temetővel szembenire! Elkészítették a díszesen himzett oltárterítőket. A helyi tanítóval és plébánossal karöltve összeállították a műsort. Külön hangsúlyozták, hogy a gyermekek műsora magyarul hangzik el s a végén játékokat osztanak ki közöttük. A falu szegény öregjei pedig rendkívüli segílyt kapnak, hogy ők se felejtsek majd el ezt a szép napot.

Rudnayné leírta, hogy a himzett terítőket maga Mikszáth is látta, s nagyon tetszett neki: "Hisz ezek olyan szépek, hogy Szent Péter templomába is beillene" - kiáltott fel. Mire a hölgyek azzal ríposztottak, hogy "bizony méltó reájuk az a falu is, hol az született, ki a Szent Péter esernyőjét írta".

Az emléktábla avatására már csak az író halála után került sor. Akkor is csak halasztott időpontban, hiszen eredetileg augusztus 14-ére tervezték, de csak szeptember 8-án tudták megtartani. Árnyékot vetett az ünnepre, hogy azon Mikszáth közvetlen hozzátartozói és a Magyar Nők elnöksége közül senki nem vett részt. Az ünnepségen jelen volt *Nagy Mihály* alispán és *Simon János* levéltáros s még néhány ismert személy: *Jeszenszky*

Kálmán plébános, *Siklaky István* nyugalmazott jegyző (Mikszáth ifjúkori barátja) és a *Veres család* több tagja.

Bevezetőül felolvasták a dísztáviratokat, amelyeket az ünnepség tagjai kaptak a Magyar Nöktől, Rudnay Józsefnétől és a kis Hepp Maresától aki így írt: "Hódolatteljes üdvözlöt küld Mikszáth Kálmán egyik legmélyebb tisztelője:"

Istentisztelettel kezdődött az ünnep, majd az iskolában folytatódott. *Lackó Lajos* plébános méltatta Mikszáthot és a nap jelentőségét, majd *Kopcsa Lajos* helybeli tanító foglalta össze Mikszáth munkásságát. *Ifj. Veres Pálné* elénekelte csengő hangján *Petőfi* versét a "Mi füstölög ott a síkon távolban-t". "Csalló Margit szép felolvasást tartott Mikszáth műveiből. Vas Józsefné alkalmi költeményt szavalt hatásosan". Mideközben a helybeli gyerekek is szavaltak, énekeltek.

Kihangzottak *Pósa Lajos*, *Lampérth Géza*, *Jakab Ödön*, *Lévay József*, *Kozma Andor*, *Szabolcska Mihály* Mikszáth-émlékversei, miközben a közönség magyar népdalokat, palóc nótákat hallhatott. De az váltott ki igazán nagy sikert, hogy a kis szlovák gyerekek a műsort magyarul adták elő. Mindez *Kopcsa István* tanító érdeme "az ő kitartó buzgalomáról és hazafias ambíciójáról tesz bizonyosságot a felmutatott eredmény".

Az iskolai ünnepély után vonultak a temetői házhoz és avatták fel a táblát, amely mind a mai napig ott ékeskedik annak homlokzatán. Ezt követte a terítők átadása a templomban és a Mikszáth család sírjainak megkoszorúzása a temetőben. (Érdekes templomi epizód volt - minden bizonnyal előre megrendezett -,

hogy éppen keresztlés folyt a templomban és a szülők, a jelenlévők kérésére megváltoztatva szándékukat, a Kálmán nevet adták gyermeküknek.)

Gyermekzsúrral, majd este népünnepélnnyel fejeződött be a szklabonyai emléknap 1910. szeptember 8-án.

A szklabonyai történet az irodalmi kultusz magyar történetében a legszebb és teljesen egyedül álló fejezet. Nem volt még egy magyar falu, amely író-szüllőte nevével választotta volna magának. Pedig úgy tűnik, nem is volt valami nagylelkű gesztus ez a szklabonyaiaktól. Csak szerény viszonzás a halhatatlanságért, az irodalmi örökkévalóságért. Hiszen már a fiatal, a pályakezdő, a sikerért annyit dolgozó Mikszáth szülőfalujának ajánlotta egyik első könyvét s rajta keresztül majdani teljes életművét.

Így ír az 1878-ban megjelent *Az igazi humoristák* ajánlásában:

"Ezen könyvem ajánlom az én szelid csendes falumnak.

Nem azért ajánlom pedig könyvem az én csendes szülőfalumnak, hogy ott valaki megvegye s még tetejébe el is olvassa. Ha a nótárius úr sorba venné ujjain azokat, akik a betűhöz értenek, bizvást zsebre tethetné az egyik kezét.

Nem vesznek meg ott egyéb könyvet, csak kalendáriumot, azt is a százestendőt, még azon fölül, hogy az unokák unokáinak is mutatni fogja az időjárását, egyszersmind összeköttetésben tartja őket az égi hatalmasságokkal is, mivel a százéves naptárnak imádságos könyv az egyik fele.

Hancm azért ajánlom fel nekik ezt a könyvet, mert tőlük tanultam, ami benne van.

Ha van benne valami érdemes, az az övék."

A Mikszáth-hagyományok ápolása Szlovákiában

Jeles költőnk, *Tözsér Árpád* egyhelyütt az első "szlovákiai magyar író"-nak nevezi Mikszáthot, mert "a palóc föld, a palóc népköltészet, egyszóval a palóc ember (ha sokban leegyszerűsítve is) Mikszáth révén lett gondolkodásunkban fogalom". (Genezis. Bratislava, 1979. 93. 1) *Turczel Lajos* irodalomtörténészünk pedig megállapítja, hogy az író "Élete és életműve anynyira át van szöve itteni vonatkozásokkal, hogy e tekintetben még Jókai sem mérkőzhet vele. /.../ Szinte egyetlen olyan műve sincs, amelynek táj- és embervilágába a szülőföldi és gyermekkori emlékek kisebb-nagyobb mértékben ne nyomulnának bele". (Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. Bratislava, 1981. 81. 1.)

Mikszáth szülőföld iránti szeretete, a ránk maradt gazdag szellemi örökség kötelez bennünket. Emlékezésre és emlékeztetésre, hagyományápolásra és továbbgondolkodásra egyaránt. S nyomban felmerül a kérdés, eleget tettünk-e mindennek Dél-Szlovákiában, a szülőföld tájékán?

Először talán arra kéne választ adnunk, van-e szlovákiai magyar Mikszáth-irodalomunk? Beszélhetünk-e felvidéki Mikszáth-

kutatásról? A válasz bizony nem lehet megnyugató. Mert sajtónkra inkább a kampányszerűség, mintsem a tudatos kutatómunka támogatása a jellemző. Főleg a Mikszáth-évfordulók kapcsán közöltek emlékező és népszerűsítő írásokat lapjaink. Ezekben ismert életrajzi adatokat sorolnak fel, a szülőföldet járják felületesen körül. Mikszáth halálának 50. évében például öt ilyen cikk is megjelent a lapokban.

Tárgyukat illetően legnagyobb azoknak az írásoknak a száma, melyek a szlovákiai magyar színházak egy-egy Mikszáth-bemutatójáról tudósítanak. 1984-ig a komáromi színház négy Mikszáth-művet vitt színpadra: a *Különös házasságot* (1962), a *Szent Péter esernyőjét* (1966), *A beszélő köntöst* (1979) és *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényt (1984). A színikritikák színvonaluk tekintetében kiemelkednek a többi Mikszáth-tárgyú írás közül.

Sajnos, az íróval és műveivel foglalkozó egyéb írások közül szinte egy sincs olyan, amely az eddigi Mikszáth-kutatásokat érdemben gazdagítaná, újszerű tényeket, műelemzéseket tartalmazna. Alkalmi munkák, irodalmi segédanyagszerű írások ezek csu-

pán, helyenként tévedésekkel is megtűzdelve.

A háború utáni első írást, amely Mikszáthtal foglalkozott, az *Új Szó* 1949. 8. 9-diki száma közölte *Fábry Zoltántól*. Ebben többek közt az alábbiakat írta a stószí remete: "Szlovenszko magyarul: Mikszáth. Még mindig Mikszáth. Hiába volt és van szlovenszkoí magyar irodalom, az olvasói köztudat még ma is a pipafüst mellől mesélő palóc hangját hallja. /.../ A szlovenszkoí lényegét teljességében egyik sem tudta megragadni, sem a szlovák, sem a cseh, sem a magyar író."

Mikszáth születésének 125. évében *Csanda Sándor* irodalomtörténész emlékezett nagyobb cikkben az íróra. Sajnos, az *Új Szó* 1972. I. 30-diki számában közölt összefoglaló pontatlan és nem elég körültekintő. Olyakat ír egyebek közt, hogy Mikszáth Selmecebányán is jól tanult, szülei a nógrádi pestis miatt hűnytak el stb. Köztudomású ugyanis, hogy Mikszáth a két utolsó liceumi évet három év alatt végezte el, hiányzott a szorgalma stb. Azt is tudjuk, hogy szülei valóban egy évben haltak meg, de csak édesanyja volt a kolera áldozata.

Több olyan publikációt is olvashattunk, amely a szülőfalut, a szülőföldet, illetve az emlékházat mutatja be. 1978-ban, az emlékház megnyitása kapcsán többen is tudósítottak lapjainkban. Egycsek bizony túllőttek a célon, amikor a pártfelügyelet alatt álló sajtó szájaíze szerint írtak. *Mács József* is csaknem mindent rózsaszínben látott. *A Hét* 1978/31. számában közölt cikkében olvassuk például az alábbiakat: "Szép tisztára meszeltek a falak, mint az ég derült időben. Az udvart finom kavicsal hintették be. A ház előtti kiskertet mutatós kőkerítéssel vették körül." Ehhez csupán annyit tehetünk itt hozzá, hogy a rosszul

szigetelt falakat izléstelen tapétával vonták be, ami ellen már akkor is többen szót emeltek. Ugyancsak többen kifogásolták, hogy a szép gyepes udvart aprókő-terítéssel durvították. A műkö kerítés sem igen tetszett a jobb érzékű látogatóknak.

Összegezőként elmondhatjuk, hogy nem volt, s most is csak nehezen bontakozik ki Szlovákiában a Mikszáth-kutatás. Muzeológiánkba sem épült be kellőképpen a szklabonyai emlékház, mert nincs e háznak a témához értő alkalmazottja, nincs kutatási programja.

A magyar próza nagy mesterére emlékezni a Palócföldön nemcsak nemes feladat, hanem erkölcsi kötelesség is egyben. Mert Mikszáth azok közé az írók közé tartozik, akik a legcsodálatosabban és legőszintebben vallottak oly gyakran szűkebb hazájukról: nyelvükről, édes anyaföldjükről s a szülőtáj népéről.

Bár Mikszáth tájainkon is hosszú időn át a legolvasottabb írók közé tartozott, a reá való emlékezésre mégis sokáig kellett várni. Az első nagyobb ünnepségre 1972-ben, az író születésének 125. évében került sor Szklabonyán. *Bata Imre* és *Csanda Sándor* irodalomtörténészek, valamint *Emil Boleslav Lukáč* szlovák költő tartottak ez alkalomból előadást.

1974-től a Csemadok Nagykürtösi Járási Bizottsága néhány éven át rendszeresen megrendezte a Mikszáth Kálmán Irodalmi és Színpadi Napokat. Sajnos, ebből nem sikerült hagyományt teremteni, mivel a színjátszás nem bírt erőteljesen kibontakozni ezen a vidéken.

Egy évvel Mikszáth születésének 100. évfordulója után, 1978-ban jelentős eseményre került sor Szklabonyán. A Mikszáth-hagyományápolás fontos határköve volt az Emlékház megnyitása. A Mikszáth-

dokumentumok kinagyított fotokópiái az író életének állomásait mutatták be. Sajnos, a sokáig készült tárlat, a szakszerűtlenül felújított ház és annak környezete méltatlan volt az íróhoz, nem idézte megfelelőképp a kor hangulatát se. *Öröm és töprengés egy ház körül* című írásomban így írtam akkor: "A képek alatt részletes magyarázat és felvilágosítás olvasható, szlovák nyelven. Hiányzik a magyar szöveg, amit jelen esetben semmiképp sem tudunk megmagyarázni önmagunknak, mert a Mikszáth-örökség bizony mindkét népnek sokat jelent, s kell, hogy ez az örökség még többre tanítson minket. Ezért reméljük, hogy a szlovák szöveg mellé mielőbb felrakják a magyar feliratokat is, hogy a Mikszáth-ház azé legyen, akié az író: a magyar és a szlovák nép." (Új Szó, 1978. VI. 30. 6. 1.)

Sajnos, a hiányolt magyar szövegek feltüntetésére is sokáig, csaknem egy évtizedig kellett várni. Az épület felületes és szakszerűtlen felújítása is oda vezetett, hogy 1987-ben a Mikszáth-házat ismét renoválni kellett. A kiállítást persze jóval ezelőtt bezárták. 1988-ban lett ismét látogatható az emlékház. Végre eltűnt előle a műkökerítés, a magyar nyelvű szövegek pedig felkerültek a szlovákok mellé. A kiállítás néhány új tárggyal, könyvvel is gyarapodott.

1991-ben az író szülőházának helyén egy emékoszlopot állítottak fel, melynek szövege az idelátogató tudtára adja, hogy hajdan itt volt a nagy író bölcsőhelye. A megjelölést, akárcsak az emlékház megnyitását a hetvenes évek elején újjászerveződött irodalmi szakbizottság szorgalmazta.

Az 1984-től Nagykürtösön évente rendszeresen sorra kerülő Mikszáth Napok főszervezője is a Csemadok irodalmi-nyelvi szakbizottsága volt. Az egy évtizeden át rendszeresen ismétlődő, évenként több hétig

tartó rendezvénysorozatok a vidék, elsősorban pedig az itteni nemzetiségnek, a kisebbség életének fontos eseményévé, amolyan szabadegyetemévé váltak. A parányi szellemi műhely és fórum a tájegység gazdag szellemi hagyományai iránti tiszteletet is motiválta.

A Mikszáth Napok találkozói a lélek zárandokújtjai voltak, ahová mindig szívesen jöttek az örhelyek szellem iránt fogékony napszámosai. De jó reménységgel és bizakodással érkeztek a rendezvényekre íróink, költőink, előadóink is, határon innen és határon túlról egyaránt.

Az eddigi Mikszáth Napok során több mint 40 író-olvasó találkozót, 32 irodalmi, 5 történelmi-társadalmi, 2 néprajzi, 2 művészeti, 3 pedagógiai-pszichológiai témájú előadást szerveztek. Volt 6 színházi bemutató, 9 előadói est; rendeztek 6 kiállítást, szerveztek több filmvetítést és 3 honismereti kirándulást.

Az irodalmi napok fő célja elsősorban azonban a Mikszáth-hagyományápolás volt. Az előadók így mindenekelőtt Mikszáth szülőföldi kapcsolatairól, a művek itteni vonatkozásairól beszéltek, de érintettek más témaköröket is. Szó esett többek közt a mikszáthi romantikáról és realizmusról, az író néprajzáról, a politikus és az újságíró Mikszáthról stb. Az író állomáshelyei közül részletesen bemutatták Szklabonyát, Rimaszombatot, Selmezbányát, Balassagyarmatot, Mohorát és Horpácsot.

Eljöttek Nagykürtösre a legjobb Mikszáth-kutatók és irodalmárok: *Németh G. Béla, Rejtő István, Fábry Anna, Véber Károly, Turczel Lajos, Szeberényi Zoltán*. De itt voltak a legszorgalmasabb nógrádi Mikszáth-kutatók is: *Praznovszky Mihály, Szabó Károly, Pozsonyi Anna, Kovács Anna* és mások.

A Mikszáth Napok szervezői már az induláskor elhatározták, hogy a nagy elődön kívül a második vonal emberével, vidékünk kevésbé ismert szülőiteivel is megismerkednek, és fokozatosan megismertetnek másokat is velük. Közéjük tartozik például a nagycsalomjai születésű *Gáspár Imre* költő, műfordító és publicista, a szlovák irodalom első jelentősebb magyar tolmácsolója.

A szelényi születésű *Gyürky Antal*, a kiváló gazdasági szakíró, lapszerkesztő és helytörténész, a buzgó köztisztviselő ugyancsak a nógrádi-honti táj ismert fia. A magyar néprajztudomány kiváló kutatója, *Manga János* is tájainkról indult. Nógrád "jellegzetes és különleges alakja", Mikszáth Görbeországának "valóságos nevezetessége", *Kubányi Lajos* festőművész is helyet kapott a rendezvények programjában.

A Mikszáth Napokon természetesen mindig is az irodalom dominált: a rendezők népszerűsítették a hazai magyar írók, költők, irodalomtudósok munkáit, a szerzőket több alkalommal hívták meg beszélgetésre, találkozóra, könyvpremierre. Rajtuk kívül azonban anyaországi írókat, más országban élő magyar alkotókat és szlovák szerzőket is meghívtak köreikbe a rendezők.

Örömmel nyugtázhatjuk, hogy tíz év alatt a szlovákiai magyarság eme kis örhegyén is teremtődött valami. Annak, ami Nagykürtösön történt, volt egyféle vonzó és kisugárzó ereje, s talán némi kihatása is szellemi életünkre.

Bár a Csemadok szervezeti életében bekövetkezett változás és átalakulás miatt az irodalmi-nyelvi szakbizottság megszűnt, a

Mikszáth-hagyományápolás nem maradt abba a szülőföldön. Talán az egykori keserű, de szívós gyökérverésnek is köszönhető, hogy a szimbolikus életfa újra meg újra kihajt, rügyet fakaszt és lombokat növeszt.

A kilencvenes évek elején a Mikszáth-ház udvarán jöttek össze gyakran az "örökösök", hogy cselekvési lehetőségeiket vegyék számba. Itt alakult meg a Palóc Társaság, a tájegység nemzetiségi kultúrájának ápolója, a Mikszáth-emlékek őrzője. Nekik köszönhető, hogy barátságosabb és hangulatosabb lett a Mikszáth-ház környéke. Ők szorgalmazták az egykori Mikszáth Napokon megfogalmazódott gondolatok kiteljesedését. A közös munka eredménye többek közt, hogy ma már egyre többet tudunk jeles szülőteinkről: *Ipolyi Arnold*-ról, *Kubinyi Ferenc*-ről, Kubányi Lajosról, Gáspár Imréről, *Zsélyi Aladár*-ról, *Szentiványi Ferenc*-ről stb. Legtöbbjük emléktáblát is kapott szülőfalujában.

A Mikszáth-év méltó megünneplése Szlovákiában szintén nekik, a Társaság tagjainak és segítőinek köszönhető. S az is például, hogy áll már Mikszáth szobra a szülőház udvarán, hogy elkészült az az emléktábla, amely a nagykürtösi templomot, az író keresztelési helyét lenne hivatott megjelölni. S bár a március eleji nagykürtösi Mikszáth-szeminárium alkalmából ezt nem teheték fel a szervezők a kijelölt helyre, reméljük, Mikszáth szelleme békévé oldja a hatalom ellenszenvét, s Mikszáth-tal együtt újra szépnek láthatjuk szülőföldünket.

Z. Urbán Aladár

Amiről a vendégkönyv lapjai mesélnek...

Lassan két évtizede már, hogy megnyílt a szklabonyai Mikszáth Kálmán Emlékház. A megnyitás óta eltelt időben szépen szaporodtak a vendégkönyvi bejegyzések, amelyek figyelmes olvasása nyomán – mondhatná valaki: még erre is van valakinek ideje!?, – kirajzolódik előttünk magának az emlékháznak, mint kultikus helynek a története.

Tudvalevő, Mikszáth Kálmán nem volt híve a kultuszeremtésnek. Megakadályozni azonban nem tudta, hogy még életében országra szóló jubileumi ünnepséget rendezzenek tiszteletére, nem is szólva azokról a jeles évfordulókhoz kötődő rendezvényekről, amelyek halála után szaporodtak el, s amelyek a hagyományápolás fogalomkörébe tartoznak. Nem érte meg – milyen szerencsés teremtménye az Úrnak! – az impériumváltást, hazája feldarabolását, megcsonkítását, nem kellett keseregnie azon, hogy szülőfaluja is áldozatul esett a mohó területablásnak, s hogy a név, amelyet nagy fiáról kapott, alig érhetett meg tíz évet... Ha Szent Péter kegyes volt írónkhoz, s bebocsátást nyert égi birodalmába – s ebben igazán nincs okunk kételkedni, hiszen már itt

a földön jó pontokat szerzett nála piros esernyős történetével – szóval most onnan, föntről önkritikát is gyakorolva bizonyára jó szemmel nézi a mi küszködésünket, hogy nevébe kapaszkodván, nevét oly sokszor szánkra véve, próbáljuk a magunk gesztenyéjét kikaparni, azaz mindennapi magyarvoltunk meghoszszabbítását kicsikarni a bennünket körülvevő, kultúránkat megsemmisíteni akaró sovén hatalommal szemben.

Ebből a szempontból tulajdonítunk nagy jelentőséget az irodalmi emlékház létének, még akkor is, ha működésről aligha beszélhetünk. A szklabonyai "szent hely" 1978. június 24-én történt felavatásának mindenki örült, noha ez a késleltetett tiszteletadás valójában a létszámbeli magyar kisebbség kultúrájának, kulturális örökségének a megcsúfolását jelentette. Akkor még nem létezett az államnyelv védelméről hozott törvény, a kiállítás szövege mégis egynyelvűre "sikeredett". Szabad a gazda... Majd tíz évnek kellett eltelnie ahhoz, s a vendégkönyvi bejegyzések állításunkat bizonyítják, hogy a szlovák szöveg mellé, de inkább alá "magyarnak mondott" magyarázó szöveg is kerülhessen. Azért csak magyarnak mon-

dott szövegről beszélünk, mert önkéntes gondnokságom idején, 1988 nyarán javítottam ki (kapartam le, festettem be) a helyesírási hibáktól hemzseggő ún. "magyar" szöveget.

Ebből az időszakból származnak az ilyen bejegyzések: "Sajnáljuk, hogy a feliratokat nem olvashatjuk magyarul!", "Nagyon örülünk, hogy Szklabonyán is tisztelettel őrzik a nagy magyar író, Mikszáth Kálmán emlékét, csupán csak a magyar feliratokat hiányoltuk!" Vagy: "A múlt század nagyjainak azért állítunk emlékszobát, hogy a Duna menti népek az elkövetkező időszakban is teljes képet kapjanak. Itt - csalódás ért, mert nem Alexander Petőfit és Koloman Mikszáthot ismerjük, hanem Petőfi Sándort és Mikszáth Kálmánt. Nem tudom, mit szólna a szlovák Matica, ha mi Király Jánosokat emlegetnénk."

A sort hosszan folytathatnánk. Álljon itt végül egy szlovák nyelvű bejegyzés is: "Expozícia sa mi vel'mi páčila, rád by som však videl aj mad'arské titulky a nadpisy, keďže podl'a mojich vedomostí Mikszáth aj po mad'arsky písal."

Az egynyelvű – szlovák – feliratok ténye arra készítette a Csemadok akkori irodalmi albizottságát, hogy magyar nyelvű hangszalagvezetőt készíttessen. Ennek is van nyoma a vendégkönyvben: "Méltó emléket állít a ház az író munkásságának. Külön köszönet a magyar nyelvű magnós szövegért." S egy másik: "Nagy örömmel néztük meg a szépen felújított emlékházat s köszönjük, hogy a magnetofon magyar felvételéről hallgathattuk meg az író életének legfontosabb eseményeit." Az idő múlásával azonban a hangfelvétel minősége megromlott, s ezt a bejegyzések is tanúsítják: "Kár, hogy a szépen helyreállított műemlék épülethez nem méltó, majdnem érthetetlen torzított

hangú magnetofon szolgáltatja a bemutató magyarázatát. Mikszáth emlékéhez méltó és őt kellő tisztelettel bemutató gondnokról, vagy megfelelő gépi berendezésről illene gondoskodnia az illetékes szerveknek."

Praznovszky Mihály állapította meg: "...ezek az épületek abban is hasonlítanak szakrális előképeikre, hogy általában örök küzdelemben állnak az enyészettel." A szklabonyai emlékházra jól illik ez a megállapítás. A *Szabad Földműves* 1988. november 11-i számában olvasható *Zolczer László* tollából: "A legutóbbi épületfelújítást épp a hnb szakcsoportja végezte el a sátortető Mikszáth-emlékházon. S a falakon az ünnepi megnyitás óta több, jókora repedés éktelenkedik... A vakolat továbbra is csak pereg, pereg..." Az épület környezete sem szívdertítő látvány! A galántai gimnazisták például a következő sorokat rótták látogatásukkor a vendégkönyvbe: "Örömmel jöttünk el Szklabonyára, Mikszáth szülőházába. Azonban nagy csalódás ért bennünket, mivel a ház és környéke is borzalmasan elhanyagolt volt. Mikszáth iránt érzett tiszteletünk arra indított bennünket, hogy legalább a nagyja gyomot kiszedjük..." Bizony sokszor sok látogató tapasztalhatta: "Hálás utód, takard el arcodat: A szent helyen gaz és avar terem." (Szalay Károly)

Amint változik az emlékház környezete, azonmód változnak a beírt szövegek is. Ugyancsak a *Szabad Földművesben* olvashattuk 1989-ben: "Nem burjánzik már térdig érő gaz szertesztét, a fű ápolt, gondozott. Az egykori pincelejáró boltíve fölött, gondosan nyesett orgonabokor védő-óvó takarásában muskátlik. Mikszáth kedvenc virágai nyílnak..."

A bejegyzések tartalma is pozitív irányultságú: "Köszönöm, hogy ilyen szépen őrzik Mikszáth emlékét". Vagy: "Látogatást

tettünk a Mikszáth házban. Nagyon szép és rendezett".

A vendégkönyvi bejegyzések azt is elárulják, hogy a látogatók jelentős része nincs tisztában az író születési helyével, vagyis azzal, hogy az emlékház nem Mikszáth szülőháza, csupán gyermek- és ifjúkorának lakóháza. Az emlékházon elhelyezett magyar és szlovák nyelvű emléktábla eligazítása, valamint a kiállításon látható-olvasható kép-szöveg úgy látszik, kevés és szegényes információ ahhoz, hogy a zárandok emlékezetbe vésődjék... Mert ehhez hasonló bejegyzéseket olvashatunk: "Köszönjük, hogy módunk nyílt annak a lakásnak a levegőjét szívni, ahol Mikszáth született." És egy másik a sok közül: "Az ELTE Általános Iskolai Tanárképző Főiskolai Kar – 30 fővel – magyar és történelem szakos hallgatói és tanárai tanulmányi kirándulásán Mikszáth szülőházát megtekintettük. A nagy Palóc szülőháza és a múzeum szép rendben van". Akad azért a valóságot ismerő példa is: "Itt jártunk s megtekintettük Mikszáth lakóházát..."

A vendégkönyvi bejegyzések tartalmát vizsgálva - saját megfigyelésem alapján - a következő típusokat különböztetjük meg: *tetszést kinyilvánítók* ("Végre egy a múlt-hoz méltó bemutató. Köszönet a hagyomány ápolóinak"), *igényt megfogalmazók* ("A kicsi múzeum egyáltalán nem közli Mikszáth színházi és a sajtóval valamint a világirodalommal való kapcsolatát"), *lelkésülők* ("Nagy örömet jelentett, hogy az emléktáblán kívül egy kis kiállítást is láthattunk ennek a nagy írónak az emlékére... Régi kiadású művekkal magam is hozzá fogok járulni a gyűjtemény gazdagításához") - itt meg kell jegyeznünk, hogy valóban voltak olyan látogatói az emlékháznak, akik látogatásukkor vagy azután egy vagy

több Mikszáth-kötettel ajándékozták meg a múzeumot. Álljon itt az esztergomi *Kodinek Pál*, az érsekújvári *Pénzes István*, a budapesti *Simén András* és *Graf Rezső*, a *salgótarjáni Horváth család* neve, ill. a királyhelmeci *Kozsár mamáé*, aki jácint-hagymákat ajándékozott az emlékháznak. A vendégkönyvi bejegyzések tipológiájának végén – *magvas gondolatokat megfogalmazók* ("Tisztelet a nagy írónak, aki egyforma szeretettel tudott gondolni magyarra és szlovákra! A kisemberek iránti vonzalma emelte nagygyá!") állnak.

Tarka képet mutatnak a bejegyzések a látogatók lakóhelyét illetően. Megállapíthatjuk, hogy a szklabonyai Mikszáth Kálmán Emlékházat legtöbbször a kicsi hazából keresték fel. Második helyen a szlovákiai magyar iskolákat említhetjük. De voltak látogatói Franciaországból, a volt Jugoszláviából és a Szovjetunióból, valamint Lengyelországból és Romániából, sőt Afganisztánból is. Szomorúan azt kell konstatálni, hogy igen kevesen jártak az emlékhelyen a szűkebb környékről...

Ejtsünk végül néhány szót a vendégkönyvi bejegyzések számáról, vagyis az emlékház látogatottságáról. Ennek alakulására a nyitvatartási idő volt-van hatással. 1978 júniusa, tehát megnyitása óta 1987-ig kulcsrendszer volt érvényben. Ez azt jelentette, hogy a Szklabonyára Mikszáth-emlékek után kutatóknak a községhez kellett találnia, ott kérnie a ház kinyitását, hogy megtekinthesse a kiállítást. Ez nem minden esetben járt sikerrel. 1988-89-ben is ez a gyakorlat érvényesült azzal a különbséggel, hogy a nyári hónapokban rendszeres nyitvatartással "üzemelt" a ház. Ekkor teljesítettem magam is szolgálatot Szklabonyán. Ennek nyomán 1990-től, májustól októberig szintén rendszeres, de nem teljes

nyitvatartással várta Mikszáth tisztelőit. Gyakran fordult elő, hogy a két nyitvatartási idő között ott járt látogatók nyomot hagytak maguk után: egy-egy szalagos koszorú árulkodott erről... E látogatóknak nem adatott meg, hogy valamit is bejegyezzenek a vendégkönyvbe...

Az elhangzottak alapján tehát nehéz valós képet festenünk a látogatók pontos számáról, ugyanakkor azt gondolom, hogy a hiányosság ellenére a számadatok tájékozódásunkat megkönnyítik. Eddig 7388-an látogattak Szklabonyára. Legtöbben 1987-ben: 952. Legkevesebben 1986-ban, 30-an. Igaz, ebben az évben 1987-re átnyúlva folyt az épület tatarozása. 1982 viszont teljesen hiányzik a könyvből. Az évek sorrendje így alakul: 1987 után második helyen áll 1990 880 látogatóval, 3. helyen 1995 a maga 617 látogatójával, 1988 a negyedik 589, 1994 az ötödik 531 és 1989 a hatodik 481 látogatóval. A hónapok sorrendje pedig a következő: a leglátogatottabb hónap a június a maga 1849 zarándokáival. 2. helyen áll augusztus (1172), a harmadik május (1112). Ezután október (818), majd július következik (650). Legkevesebben (23) januárban jártak a múzeumban.

Az elhangzottak további gondolatokat szülhetnek, de elmehetünk mellette közömbösen is. Feltehetjük a kérdést: hogyan tovább a Mikszáth-hagyományok e sajátos

területén, miután már annyi mindent tetünk (de korántsem eleget!): emléknepokat szerveztünk, kerítést cseréltünk, falat festettünk, pázsitot ápoltunk, virágot ültettünk, kiállítását bővítettünk, emléktömböt állítottunk, szobrot avattunk, s ma egy emléktáblával akartuk megjelölni azt a helyet, ahol szenteltvíz alá tartották...*

És persze műveit színházban és filmen láthattuk, láthatjuk, és olvassuk, olvassuk, olvassuk Mikszáthot! Mert elsősorban nem azért van szükségünk a hagyományápolásra, hogy Mikszáthot életben tartsuk, élni kezd ő, valahányszor valaki kinyitja *A jó palócokat* meg a *Tóth atyafiakat*, s a többi Mikszáth-remeket! Azért van nekünk Mikszáthra szükségünk, hogy ebben a XX. századvégi nagy kavalkádban önmagunkat megtaláljuk, magyarok maradjunk, emberek maradhassunk! Ezért élünk a nevével, ezért hivatkozunk rá, ezért tesszük a dolgunk, még ha olykor elgáncsolnak is tiszta szándékainkban. Jó, hogy van Mikszáth Kálmánunk!

Hát erről mesélnek nekem a vendégkönyv lapjai, s befejezésül ugyancsak egy bejegyzést idézek:

"Mikor a Mikszáth-házba beléptünk, röpdösni kezdett a képzeletünk, jó volt emlékezni Mikszáthra, a magyar nemzet nagy fiára."

(1997. március 8.)

* Elhangzott Nagykürtösön az elkészült emléktábla elhelyezése alkalmából szervezett ünnepi megemlékezésen. Hatósági tilalom miatt az emléktábla nem került fel annak a templomnak a falára, ahol Mikszáthot megkeresztelték. (- A szerk.)

Egy új Mikszáth portréra Névadó ünnepség Balassagyarmaton

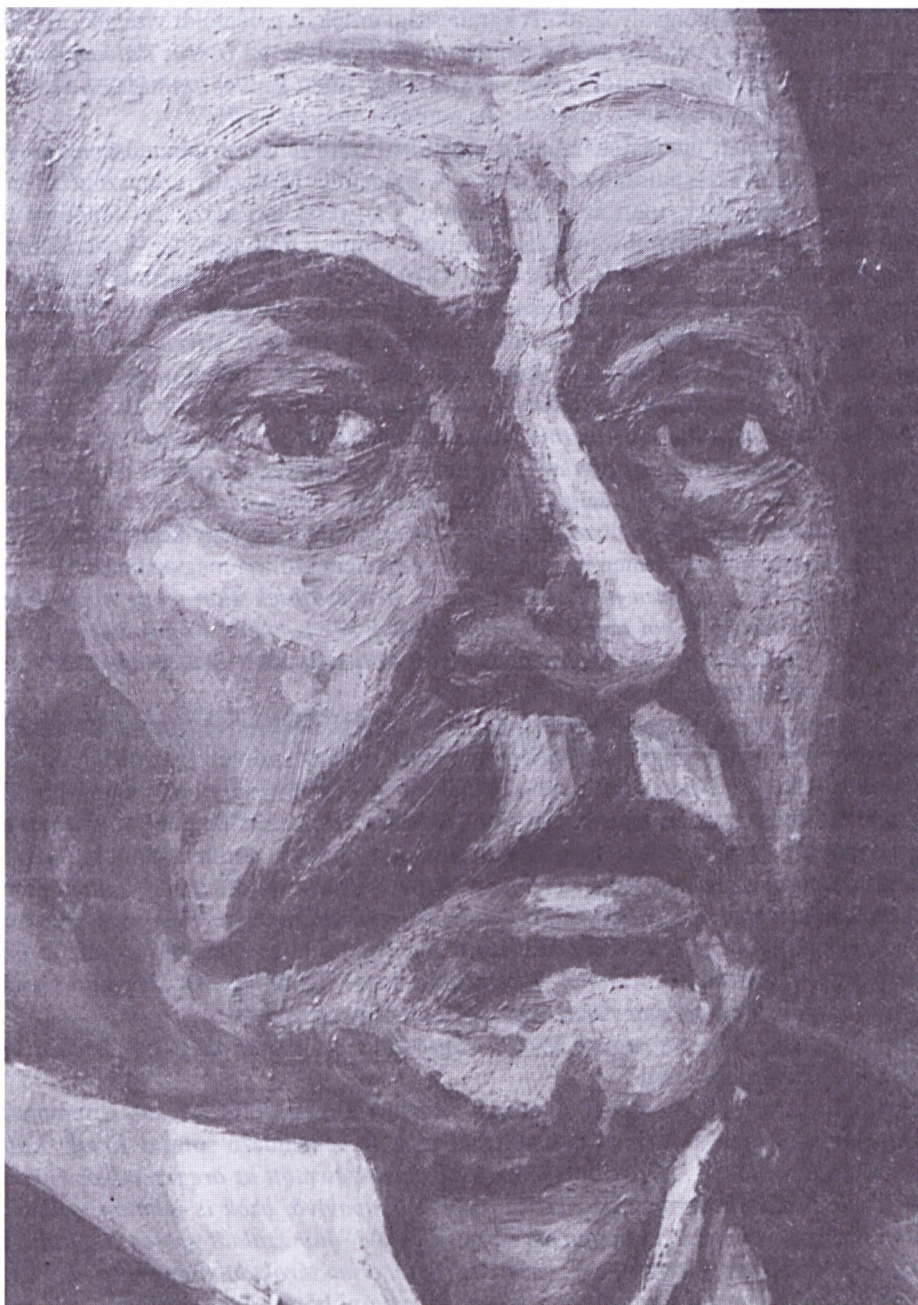
Ez az alkalom, amikor Mikszáth Kálmán portréját a balassagyarmati kereskedelmi iskolában fölavatjuk, egyben tanúságtétel amellet is, hogy ez iskola tanárai és tanulói, s általában Balassagyarmat polgárai, továbbra is ápolják és ápolni szeretnék a nagy író emlékét. Büszkék tehát a balassagyarmatiak a város egykori joggyakornokára, aki később a magyar irodalom egyik legnagyobb írója lett. Ez a megbecsülés egyrészt az írói életműnek szól, másrészt annak a híres embernek, aki maga is büszke volt szülőföldjére, Palóccországra, s annak székvárosára, Balassagyarmatra.

E képvavató beszéd szűkre szabott keretei között arra próbálok magyarázatot keresni, hogy miből táplálkozott, hogyan erősödött Mikszáth Palócföld iránti szeretete. Úgy vélem e lokálpatriotizmus kialakulását nem lehet romantizált, szokványos, írókra jellemző vonásokkal leírni: szép gyermek- és ifjúkor, elszakadás a szülőföldtől, visszavágyódás az Édenbe. Mikszáth szűkebb pátériája iránt érzett hazaszeretetét – mindezek mellett – olvasmányélményei, történeti fogékonysága, utazó hajlama, a különös iránti érzéke, s egy író társ eszmei hatása mélyítették el.

A szülőföld a vizuális és szóbeli élmények tekintetében gazdagon megajándékozta a Szklabonyán született fiút. Egyik-másik Szklabonyán szerzett benyomás kitörölhetetlenül élt benne haláláig. Az 1900-ban megjelent *Különös házasság* című művében például megkapóan hiteles rajzát adja egy kovácsműhelynek, amely a társasági élet központjaitól távol, a mindenkori eszmecsere szintere. Mi ez, ha nem a szklabonyai kovácsműhely képe, amelyről így ír: *"A mi falunkban a kovácsműhely pótolja a klubot..."* (A mi falunk)

Azt már nehezen tudnánk megállapítani, hogy a sok, gyermekkorban hallott történetet – így az ebecki nagymama meséi – milyen mértékben kötötték a Pestre került író később is a Palócföldhöz. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy bármennyire is táplálták a gyerekkorban hallott mesék kötődését a szülőföldhöz, "Görbcországhoz", olthatatlan lokálpatriotizmusára a szóbeli hagyomány – önmagában – nem szolgálhat magyarázatul. Sőt akkor sem térképezhetjük fel Mikszáth vonzalmát a maga teljességében, ha a hallott élmények mellett a vizuális

Puha Péter: Mikszáth (Balassagyarmat)

benyomások hatását is hangsúlyozzuk. A karancssági erdők, a palócföldi virágok, az "édes völgyek" képeről ugyan sokat és szépen írt. Az írótl egyhelyütt az *Utazás Palóccországbán* című művében direkt magyarázatot is kapunk arra, hogy miért kedves számára ez a látvány:

"Ez a szőnyeg, amely az én bölcsöm alá volt terítve."

Ha azonban az elejtett mondatot vennénk alapul Mikszáth lokálpatriotizmusának megértéséhez, bizony szegényes tanulsághoz jutnánk. A Palócföld Mikszáth szemszögéből nézve ugyanis nemcsak azért érték, mert az a bölcsőhelyet, s a gyerekkort idézi. Írói fejlődése során egyre több olyan vonzást fedezett föl benne, amelyek – mint e föld szülöttét – elismeréssel és büszkeséggel töltötték el. Mikszáth, amikor az 1870-es évek elején megismerkedett *Mauks Ilonával*, későbbi felesége visszaemlékezése szerint így vallott olvasmányairól: *"Jókain kívül soha más regényt nem olvastam, hanem azokat aztán szeretem igaz szívemből."* Jókai ekkor már megírta a hősi közelmúltról szóló nagy regényeit, amelyek szellemisége igencsak harmonizálhatott egy olyan fiatalember lelkével, aki Nógrád történelmi tájain élt. *"Nincs még egy szeglete a világnak, ahol annyira nyilvánvaló lenne, mint itt, a hegyes-völgyes nógrádi tájon, hogy földünkön szétválaszthatatlanul egybeépül a természet, az emberi munka és történelem"* - írja egy mai történész, a salgótarjáni születésű R. Várkonyi Ágnes. A történelem, a hősi múlt nyilvánvaló jelei Nógrádban Mikszáthot is megérintették. Egy későbbi útleírásában jól érzékelteti, hogy e vidéken innen is, onnan is a történelem szólítja meg az embert.

"A vén Naszály-hegy egészen neki zöldült a múlt heti esőzések után s míg nagy darabon velünk futott, hol közeledve, hol távolodva előbukkantak kék ruhában Nógrádvár regés romjai, Drégely is azon az oldalon s balra a távolban ködösen, mint egy karabélycső, a vén Szanda." (Utazás Palóccországbán)

A Jókai-olvasmányélmény után a szaktudományos munkákban való búvárkodása közben, amikor egy-egy történelmi tárgyú művéhez gyűjtötte az anyagot, szintén igazolódhatott abban, hogy Nógrád vármegye a magyarországi történelemben kiemelkedő jelentőséggel bírt. Erre regényeinek zömében gyakran tesz utalást. Az 1889-ben keletkezett *Beszélő köntösben* a regény cselekményfűzésétől teljesen függetlenül elmondja, hogy a török hódoltság alatt lévő Kisújszállás polgármestere Pest megyéhez ment "deputációba". Majd a lábjegyzetben nem kis büszkeséggel megmagyarázza, hogy a török világ idején a vezérmegye, Pest megye tanácsa a Nógrád megyei Füleken székelt. Kiszólásaiban tetten érhető, hogy értéknek tekintette Palócföld történelmi hagyományait. A *Különös házasságban* kissé sítymálva szól Hegyalja szokásairól. *"A feudális menetek most már ritkák voltak, kivált ezen a vidéken."*

Majd így folytatja: *"Főnt a hegyek között, Nógrádban, Nyitrában még így jártak a nagyurak: Czobor, Illésházy, Balassa."*

S hogy ne férhessen kétség ahhoz, mennyire kedvelte a régi szertartásokat, ceremóniákat, amelyeket már csak ezen a vidéken láthatott, álljanak itt lelkendező sorai a *Krudy Kálmán csinytevései* című művéből: *"Hej, láttatok volna tíz-tizenöt év előtt az öreget, mikor Gyarmatra ment! Nyolc huszár lovagolt elől, azután jött két lámpavivő, azok is lóháton, azután jött négy lovon Balassa, a hintó két oldalán két sárgaruhás ful'ajtár szaladt gyalog... a hintó után megint nyolc huszár következett. Arany, ezüst ragyogott a huszárok dolmányán."*

Mikszáth szeretett utazni s szerette regényeiben utaztatni hőseit. Igen fogékony volt az utazás közben megszerzett különleges tapasztalatokra, s ezek bemutatására. Erre legkiválóbb

példa az *Új Zrínyiász* (1898) című regénye, melyben a hirtelen feltámadt szigetvári hőst – át az időn – egészen saját koráig utaztatja, s elmondja hősenek meghökkentő tapasztalatait. Mi most azonban, tárgyunknál maradva, nem erről a szatíráról szeretnénk szólni, hanem a leg-egyszerűbb hétköznapi utazások keretei között megszerzett élményekről. Mikszáth ezekről szólva is a különleges, olykor mesészerű, riakaságszámba menő tapasztalatokat tartja feljegyzésre méltónak. Számunkra az a legérdekesebb, hogy az utazók hírei főként Nógrádból származnak. A *Különös házasság* már említett hegyaljai kovácsműhelyében például egy patkolatató Szécsényből hozott hírt, "ahol egy Szilassy nevű úrnál olyan hatalmas kosokat látott, akik megkergették a bikákat." Egy Rétság utáni falu kocsmárosának csodálatos halastava van, amely hordozható. Ez már magának az utazó Mikszáthnak az élménye, aki rájön arra, hogy a halastó nem más, mint "a porhanyós kerti földbe ázott három akós" halakkal teli hordó. Mikszáth örömmel tudósított e különleges palócföldi élményekről, mert szinte mindegyik atmoszférával, lélekkel töltötte meg a tájat, szülőföldjét. Ennek a vidéknek Mikszáth szerint egyébként is mitológiája van. Az író "a palóc nép fantáziáját" dicséri ennek kialakításában, ám a palóc mitológia megteremtésében ő, a nagy palóc is jelentős részt vállalt. Itt e földön – Mikszáth úgy véli – a természet legapróbb elemének is jelentése van. A kavicsok a Balassák megkövült pénzei, egy Kékkő környéki fán a Krisztina név díszelg. Mikszáth megmagyarázza a fába vésett név eredetét... "a jó vitéz poeta Balassa Bálint vágta azt ki oda török nyúzókésével (Krudý Kálmán csínytevéscei).

Ugyanitt a hollók a Balassák bűneinek hírnökei. A drégelyi várrom alatti rét Szondy két apródjának játszótérül szolgált (A "skvarka"). A palócföldi táj sugallataira fogékony történelmi érdeklődésű Mikszáth szövi ezt a mitológiát a szülőföld fölé. Görbeország mitológiája éltető erő az író számára. "Boldog annak minden röge. Azok a fonséges árnyak járnak rajta. Minden bokor, minden talpalatnyi föld fölkelte emlékünket. Itt élnek, járnak, suhognak, rohannak. Nem tudnak innen elmulni. De ne is tudjanak. Mert ha ők egyszer elmulnak, akkor az élők lesznek holtakká." - írja e vidék egy szegletéről (*Különös házasság*). Mikszáth abban a korban élt, amikor a vallásos világmagyarázatok általános érvénye megszűnőben volt. Barátja *Reviczki Gyula* a *Pán halála* című versében attól a világtól búcsúzott, amelyben még "minden bokorban egy-egy istenség lakott." Mikszáth alighanem az ő hatására ismerte föl igazán a Palócföld mitológiájának – benne élő – jelentőségét. Innen, szűkebb hazájából, annak varázsos, legendás tájaiból – mint valami vallásból – meritett lelki támaszt életéhez. Kívánom, hogy az a sokrétű vonzalom, ahogyan Mikszáth Kálmán kötődött szülőföldjéhez legyen sajátja ez iskola diákságának is.

Ebben lesz segítségünkre a most felavatandó szép portré *Puha Péter* kárpátaljai festőművész alkotása.

Bízást állíthatom, hogy ez a kép fordulatot jelent a szegénynek éppen nem mondható Mikszáth-ábrázolások történetében. A festőnek sikerült visszaadnia, hogy az idősödő, betegségtől gyötört Mikszáthban milyen fiatalos erő, magabiztos öntudat lakozott, s az öregedés csak kiteljesítette bölcsességét és hűen őrizte az ifjúkor merészségét, világhódító bátorságát.

Horpács: a felújításra váró emlékhely

Kovács Anna

Tématerv a horpácsi Mikszáth-kastély állandó kiállításához

Szubjektív bevezető

Mikszáth Kálmán születése 150. évfordulója megünneplésére 1997-ben gazdag programsorozattal készül az ország.

Országos és megyei emlékbizottság irányításával szerveződik a különböző rendezvények sokasága, s a mikszáthi életutat ismerőben kényszerűen felidéződik az első – még az író életében megrendezett 1910-es – jubileum története, hangulata, szelleme.

Bőségesen lehetne most példát hozni Mikszáth saját jubileumával kapcsolatos kétkedő nézeteiből, az írói örökség megismerése és megőrzése helyett a pezsgős tósztokban, koszorúkban megnyilatkozó látványos ünnepségek haszontalan, ám fölöttébb költséges külsőségeiről.

"Parádé nemzet vagyunk" – mondja minderről Mikszáth, s ez megrendítően összecseng az ifjabb kortárs, a teljesen más szabású művész *Ady Endre* soraival: "borzasztó vasárnapi nép vagyunk".

Műfajában talán szokatlan, de mindenképpen közfigyelemre méltó munkát ad közre szerkesztőségünk, amikor változatlan formában közli a Mikszáth emlékévre készülő horpácsi új állandó kiállítás tématervét.

A tématerv - mely az irodalomtörténeti és irodalmi muzeológiai szaklektorok minősítése szerint kitűnő, megvalósításra érdemes vállalkozás - 1996. szeptemberére készen volt. Jelenleg - a nógrádi múzeumok munkatársaival együtt - várja, hogy a horpácsi Mikszáth-kastély majdani felújított termeiben életre kelhessen.

Reméljük Mikszáth szülőmegyéje, Nógrád mihamarabb megadja e lehetőséget.

Az 1997-ves jubileumi rendezvények sorában helyet kapott a horpácsi Mikszáth-émlékkiállítás megnyitása is. A kiállítás tématervének készítője eligazításul, s egyben személyes szándéka, szakmai törekvése, elképzelése kifejezéséül Mikszáth Kálmán bölcsességéhez fordulhat, figyelmeztetve s lehetőség szerint a kiállítással adva tagadó választ arra a kérdésre, amit Mikszáth a Petőfi-szobor avatóján általános érvénnyel feltett:

"Minek jöttetek hát ide ünnepélyt tartani? Ne ámítsátok magatokat; nem ez a méltó ünnep. Ti nem az örökségét becsülitek meg. Ti csak tort ültök, lakomát csaptok, mert az nektek jól esik."

Alapelvek

Paradoxonnak tűnhet, de a jelenkori Nógrád legféltettebb szellemi kincsét s egyben a magyar és világirodalom becses értékét is két megyei kis faluban található földrajzi-természeti terület, két birtok a rajta álló épülettel képezi: a csesztvei "anglus-parkban" található Madách-kúria, és a horpácsi Mikszáth-funduson a "Mikszáth-kastély".

Mikszáth Kálmán élete alkonyán, sikeres íróként tért vissza ténylegesen is szülőmegyéjébe, amikor 1904-ben megvásárolta horpácsi birtokát.

Első lakhelye *Szontagh Pál* hajdani kúriája volt, amely mellé 1906-ban a *Jókai Mór élete és kora* című könyve tiszteletdíjából új kastély építtetésére vállalkozott. A ma is álló épület haláláig nógrádi otthona volt, a Mikszáth-leszármazottak 1950-ig, az államosításig s a kitelepítésig lakhatták.

A kastélyban 1954-ben, megmentve ezzel az épületet s részben a hagyatékot a pusztulástól, múzeumi céllal emlékszóbat rendeztek be, ami 1958-59-ben emlékházzá bővült. Kiállításait 1972-ben, ill. 1983-ban – a muzeológusi gyakorlatnak és elvárásnak megfelelően nagyjából tízévente, s az irodalomtörténeti naptár jeles évfordulóihoz kötődően – bővítették, újították meg.

A legutóbbi kiállítást 1995-ben bontottuk le, a közelgő évfordulós előkészületeken túl az épületegyüttes elhagyatottsága (1993-ban kiköltözött a nevelőotthon) és állaga (gyakori beázások) miatt.

Az 1997-ben átadásra kerülő Mikszáth-émlékkiállítás tématervének kialakításakor elképzelésünket az alábbi szempontok figyelembevételével alakítottuk ki.

Helyszín

A kiállítás az író egykori nógrádi lakhelyén, az írói honoráriumból felépített épületben, Magyarország egyetlen Mikszáth emlékmúzeumában készül. Ebből adódóan mindenképpen meg kell őrizni a múzeum kultikus emlékhely (kegyhely) jellegét, a berendezett lakrészek, enteriőrök, relikviák (kegytárgyak) meghatározó jelentőséggel bírnak.

A felújított kastély egésze – legalább is ebben a pillanatban, de reményeink szerint mindenképpen – múzeumi célra hasznosítható.

A kiállítás ezért az eddigieknél nagyobb alapterületen rendezhető meg, a jelenlegi tervek szerint a kastély földszinti 5 termében, több mint 200 m²-en. (Az ezt megelőző kiállítás ennek kb. a felén, a földszinti nagyteremben és az emeleti két kisteremben állott. Az emelet egyelőre nem hasznosítható.)

Az épület belső terve, a kiállítóterem elhelyezkedése lényegében követi a kastély eredeti beosztását, nem lineárisan be(át)járható. Ez az elrendezés szükségessé teszi – a kronológikus építkezéssel szemben – bizonyos témacsoportok kialakítását, az életút és életmű csomópontozását. A kiállítóterem közül kiemelendő az, amely az árkádról nyíló főbejárattal rendelkezik, központi fekvése s látványos tartozékai (faragott oszlopok, kandalló, régi lépcső az emeletre) miatt leginkább alkalmassá tehető a kultikus emlékhely funkció betöltésére.

S itt kell szembenézni a kiállítás készítőinek, s majd működtetőinek is, azzal a problémával, hogy célszerű-e az épület legszebb termét portaként (jegyárúsítás, papucsk felvétele) használni, vagy helyette, mint ahogyan tervezzük, más megoldást kell keresni. *(A tervrajzot technikai okok miatt nem tudtuk mellékelni. – A szerk.)*

Időtartam

A Mikszáth-emlékkiállítás állandó kiállítás, s ez meghatározza, hogy hosszabb távra (minimum 10 évre) készül, s minden tekintetben időt állónak kell lennie. Megfogalmazható az a hármas követelményrendszer, miszerint a kiállítás:

- az irodalomtörténeti kutatások eredményeinek;
- az irodalmi kiállítások tapasztalatainak felhasználásával;
- s korszerű anyagokból (installáció, fotó, stb.) épüljön fel.

Műtárgyak – dokumentumok

Az emlékkiállításban a Nógrád Megyei Múzeumokban őrzött teljes Mikszáth relikvia gyűjteményünket be kívánjuk mutatni.

Mikszáth Kálmán tárgyi hagyatéka, kézírataival együtt eredetileg a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került 1913-ban, az író özvegye szándéka szerint. Az MTA két szakaszban – az 1950-es évek elején, majd 1982-ben átadta kiállítási, megőrzési céllal a tárgyi anyagot a Nógrád Megyei Múzeumoknak, ami az örökösöktől azóta további vásárlással egészült ki. Jelenleg – a Jókaié mellett – Mikszáth Kálmáné tekinthető a legkomplexebb írói múzeumi hagyatéknak.

Mikszáth Kálmán tárgyi hagyatékanak összetétele

Bútorok: 31 db

A vegyes bútorgyűjtemény Mikszáth pesti és horpácsi otthonának berendezéséből maradt meg. Őrizzük az író asztalát, bőr karosszékével, ágyát, pipatóriumát, könyvszekrényét, amelyet a Révai Testvérek Irod. R.T. ajándékozott, s azt a sokfiókos komódot is, melyet írásaiban csak "ökörkasszaként" emleget.

Képzőművészeti alkotások: 47 db

A festmények, rajzok, eredeti fényképek, melyek dokumentálhatóan lakása falát díszítették – arra az izgalmas s máig feltáratlan kapcsolatrendszerre utalnak, mely Mikszáthot a korabeli művészeti közülethez fűzte. *Komáromi Katz Endre, Éder Gyula, Benczúr Béla, Fesztyné Jókai Róza* festményei mellett őrizzük *Szinyei Merse Pál* Mikszáthnak ajándékozott remekét, a *Virágzó almafák* című olajképét.

A rajzok (*Glatz Oszkár*), a korabeli politikai karikatúrák, szobrok (*Holló Barnabás*) mellett különleges figyelmet érdemelnek az eredeti fényképek, így az a Jókai portré, melyet az író Mikszáthnak dedikált, vagy azok a kevésbé ismert fényképek, melyek Mikszáthról a szobrász műtermében, vagy Szegeden készültek.

Használati és dísz tárgyak: 93 db

E tárgyegyüttesben figyelemre méltó csoportot alkotnak az író eszközei, tolla, ceruzája, jegyzetfüzete, bőrnotesze – névjegykártyákkal (pl. *Apponyi Albert* meghívásával). Külön érdekességgel bírnak az ún. novellatárgyak, mint pl. *Jánoska* játékkallatai. *A ló, a bárányka és a nyúl*, vagy *Az én pohárom* című elbeszélés tárgya (egy kis füles, csorba üvegpohár).

Gazdag a mindennapi használati eszközök köre: poharak, az író szemüvege, kedvenc pipái sokasága, szivarvágók, ezüst cigaretta tárcája – *Rónay János*, és arany óralánca – *Tisza Lajos* ajándéka.

... a bárányka,

A használati tárgyak mellett az 1910-es jubileum ajándéktárgyai, kitüntetések, emléktárgyak sorakoznak. (Többek között a Fekete sas rendjel, melyet az Újságírók elnökeként kapott, az MTA nagydíja 1908-ból, Szeged Város Emlékplakettje 1910-ből, s a nagyhírű Mikszáth Asztaltársaság ezüst serlege, rávésva a tagok névsora.)

Az értékes bútorokból, képzőművészeti alkotásokból, használati és dísz tárgyakból álló tárgye gyűjtes segítségével érzékletesen megjeleníthető a Mikszáth-család otthona, és felidézhető az alkotó környezete, az író dolgozószobája.

Meglévő anyagainkat lehetőség szerint még tovább bővítjük tartós kölcsönzéssel (pl. Mikszáth könyvtárát az MTA Könyvtárából), vagy esetleges vásárlással (pl. régi kanapé, egy-egy szőnyeg, esetleg a teraszra a Mikszáth családéhoz hangulatban hasonló kerti bútor).

A kiállításra kerülő dokumentumok, fényképek, kéziratok, könyvek nagy része is a megyei irodalomtörténeti gyűjteményben található, de szükséges még bizonyos téma gyűjtés.

Jelenleg megkezdődött a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert 1.000.000 Ft felhasználásával a tárgyak, dokumentumok restaurálása.

Tartalom

A kiállítás tartalmának körvonalazásakor legelőször is azt gondoltuk végig, hogy mit *nem* vállalhat fel, mi *nem* ez a bemutató:

- nem a hagyományos értelemben vett, szigorú kronológiát követő életrajzi kiállítás, de természetesen az életút bemutatása nem maradhat el;
- nem kizárólagosan a nógrádi kötődésekre épít, de ezt a kapcsolatrendszert kellően hangsúlyozza;
- nem lehet figyelmen kívül hagyni az életmű, az írói munkásság bemutatását, de ebben is meghatározó kell legyen a látvány, a kiállítás sajátos formanyelve.

(Egy mikszáthos, humoros, önironikus fordulattal élve a kiállítás nem pótolhatja egy korszerű Mikszáth monográfia elolvasását – bár lenne ilyen –, a Mikszáth művek alapos, elmélyült ismeretét – bár lenne rá elég idő –, csupán a kiállítások eszközeivel megpróbálhatja segíteni azt.)

A tématervben felhasználtuk az életművet átfogóan közelítő 1972-es és a nógrádi kapcsolatok mélységében feltáró 1983-as horpácsi állandó kiállítások ismereteit, valamint a kísérletező jellegű balassagyarmati, rimaszombati és salgótarjáni időszaki bemutatók tapasztalatait.

A tématerv készítésekor legfőbb irányt adó szempontunk az volt, hogy az életút belső logikájából, az életmű tartalmából kibontva ragadjunk meg olyan lényegi csomópontokat, melyekkel egyrészt a mikszáthi pálya véleményünk szerint hitelesen felrajzolható, másrészt egyfajta korrajz is adható, rátekintve Mikszáth művei segítségével a korabeli életre.

Az életút és életmű ilyen együttes megszólaltatása, összecsendítése nem idegen attól a *Kosztolányinál*, *Adynál*, *Schöpflin Aladárnál*, s újabban *Mezei Józsefnél* élő Mikszáth

képtől, amit hol a legíróbb írónak, az álarcos írónak, a nagy játékosnak neveznek. Mikszáth nemcsak a nagy szerepjátsszók írója, de önmaga is végigjátssza szerepeit, megteremtí családi legendáriumát, tetszeleg kicsit ifjú dzsentriként, majd belecámodja magát élete végén a horpácsi földesúr szerepébe, közben újságíróként bejárva a T. Házba egy fogast kért és kapott, mi csak a képviselőknck járt. A legíróbb író ő, aki az író szerepével tudott maradéktalanul s teljesen azonosulni, akinek az élet is csak leírni való panoráma, a toll = teremtő játékszer, s aki a saját életét is ha kell, belebonyolítja valami mesébe. (Lásd a mellékelt irodalomjegyzéket!)

Kiállításunk – persze túlzással szólva, de szándékában mindenképpen – Mikszáth Kálmán saját (műveiből kiolvasható, kibontható) története életéről és koráról.

Éppen ezért már a tématerv szintjén is igyekeztünk az egyes egységeket mikszáthi írásművek címével megjelölni, megnevezni, ami korántsem végleges, hasonlóan az idézetekhez, melyek inkább csak tájékozódásunk irányát mutatják.

Elképzelésünk lényegét a kiállítás műfajával tudjuk leginkább kifejezni, kiállításunk Mikszáth korában igen divatos, általa is kedvelt és művelt műfaji megjelöléssel élve "korrajznak" nevezhető.

Tartalmát tekintve irodalomtörténeti állandó kiállítás, amely bőven él történeti, művelődéstörténeti elemekkel is.

Munkacíme:

"Igazabb a valónál a mű"
- Mikszáth Kálmán élete és kora -

Megjelenítés módja

Ebből a szempontból kiállításunk két fő részre tagolható:

– két szobában az eredeti tárgyakból *enteriórt* rendezünk be:

- dolgozószoba

+ az író könyvtára

+ a jubileumi emléktárgyak

- családi lakószoba

+ a gyerekekhez kötődő tárgyak, könyvek

– az un. "élet- és korrajz" installációs kiállítási fejezetet három egységre tagolva egy-egy jellegzetes – az adott témában meghatározó Mikszáth mű ihlette – hangulati képre "futtatva ki". A könyvek, dokumentumok, fotók mellett jelentős szerepet szánunk a tárgyak korfestő erejének (bunda, duda, kártya, váltó, párbajpisztoly, viseleti darabok ... stb.) és a kifejező illusztrációknak.

Mindhárom egységben élünk bizonyos "arcképcsarnok" megoldással, hogy Mikszáth saját képei mellett (*A saját ábrázatomról*) kortársai is megjelenjenek (*Az apám ismerősei - Az én kortársaim - Írók, művészek, dalárok*).

Tartalmi felépítése - szerkezete

A-terem:	1. Hogyan lettem én író? Irodalom és politika	– "palóc" szobarészlet
B-terem:	2. Kinek csináljuk a lapot?	– közéleti helyszín
C-terem:	3. Az írói tulajdonról	– költői látványkép
D-terem:	Dolgozószoba – teljes enteriőr –	– teljes enteriőr
E-terem:	Családi lakószoba – teljes enteriőr	– teljes enteriőr

A D-E terem tervét külön nem részletezzük:

- egyrészt mert a mellékelt műtárgylistán szereplő tárgyak értelemszerű elrendezéséről van szó,
- másrészt pedig a terembeosztásunk csak tervezett, ideiglenes, hisz pl. az emeleti tér esetleges bekapcsolódása megváltoztathatja elképzelésünket.

Az alábbiak tehát az "élet- és korrajz" három fejezetét (tartalmi csomópontját) ismertetjük. Az indulást követően (*1. Hogyan lettem én író?*) lényegében *Irodalom és politika* - Mikszáth egyik jelentős írásának - címével foglaljuk össze alkotópályáját, két pólus köré sűrítve:

- a közéleti (*2. Kinek csináljuk a lapot?*)
- és a művészeti tevékenységéről (*3. Az írói tulajdonról*) szólunk.

... és a nyúl

1. Hogyan lettem én író?

A kiállítás első bevezető termében erre a kérdésre keressük a választ, vagyis számbavesszük azokat a hatásegységeket, melyek Mikszáth írásművészetének kialakulásában ösztönző szereppel bírtak.

Ennek a kiállítóteremnek összetett funkciót szánunk:

- 1.1. Gyakorlatilag összefoglaljuk, áttekintjük az életút legfontosabb állomásait, utazást teszünk azokon a helyszíneken, amelyek egyben a múlt század tipikus településeit is reprezentálják. (Természetes, hogy egyes helyszínek eltérő hangsúlyt kapnak, hisz eltérő szereppel bírnak a pálya különböző szakaszain.)

A mi falunk (Szklabonya)	
Az alma mater (Rimaszombat, Selmec)	Hogyan lettem én író?
Balassagyarmat közhelyei	

Szegedi állapotok	
A fővárosból	Irodalom és politika
A skvarka (Horpács)	

E fotográfiákkal megrajzolt (szellemi) térképen kinagyítva mutatjuk be Nógrád Vármegyét (apró képek-, rajzok-, fotográfiák a vármegyéből), és megismerkedünk azokkal a valóságos személyekkel, akiknek arcképéből, portrérajzaiból építeni kezdte saját írói világát (*Ősök és unokák, Vidéki alakok, Az apám ismerősei*).

Palócföld, Palócia valóságos és szellemi térképen (Lásd *A jó palócok* kötet első kiadásának 161. lapját) "kinagyítva", hangsúlyozva szerepeltetjük a mikszáthi helyszíneket, Alsócsztergálytól (a festő *Kubányi Lajos* lakhelye) Ebecken, Kékkön, Mohorán, Nagykürtösön át Zsélyig, közöttük Horpácsot.

Ezt a tipikus nógrádi aprófalvak közé tartozó települést, amelyet a múlt század végén is még járhatatlan újai, megközelíthetlensége miatt "mostoha falvaként" emlegettek. Az irodalomtörténetben azonban nevezetes hely. Itt állt *Szontagh Pál* kúriája, ahol Madách Imre is vendégeskedett, s a századvégen Mikszáth előtt a történész *Nagy Iván* is a falu lakója volt.

- 1.2. A kiállítási egység tartalmából következik, hogy további "nagyításban" részletezőbben szerepelnek az írói pálya alakulása szempontjából meghatározó helyszínek:

Szklabonya

*"Az emlékeimre érzékeny vagyok.
Nekünk íróknak úgy sincs más
vagyonunk, csak emlékeink és
álmaink. Hallani vélem falusi*

*harangunkat, látom azokat az öreg
parasztokat sorba, látom gyerekkori
játzópajtásaimat... Elvonul előttem az
egész falu."*

Mikszáth Kálmán szülőhelye. E csendes kis palóc falu természetéhez közeli, bűbájosan kísérteties hangulatú élményvilága írói művészetének, alkotóerejének forrásvidéke volt. Az itt hallott mesék, népdalok voltak első irodalmi élményei.

Rimaszombat, Selmecbánya

*"Furcsa idők voltak ezek!
Tudományszomj mellett szabadság-
szomj epesztette a gyermekek szívét.
A levegőben volt valami, hogy aki ezt
beszívta, dacot, haragot szívott be vele,
mely ezer meg ezer alakban
nyilvánult. Nem értettünk mi a
politikához, azt sem tudtuk, mi fáj, de
azt éreztük, hogy fáj valami."*

Mikszáth 1857-ben került a rimaszombati protestáns gimnáziumba, majd 1863-66 között a selmecbányai evangélikus liceum diákja volt. Hazafias szellemben és érületben teltek a gazdag diákévek. Tanárai nemcsak "tanügyi bácsik" voltak, de felkészült oktatók, kiváló egyéniségek, mint pl. *Fábry János*, akihez haláláig tartó barátság fűzte.

Első irodalmi szárnypróbálgatásainak színtere: az iskolák önképzőköre volt.

Balassagyarmat

*"Mikor az iskoláimat elvégeztem,
apám hazavitt szolgabírónak. Az apám
annak vitt haza, hanem a főispán nem
tett meg csak tiszteletbeli esküdtnek:
aminek az igazi neve "szalma esküdt".
De hát jó volt nekem ez a szalma
titulus is - abban a korban, amikor
minden széna, még a szalma is. A
szemem láttára fogyott el az utolsó
fény, amit a múlt dicsősége vetett még
a kevély megyei címerekre."*

A pályán induló, helyét kereső ifjú ember 1869-1873 között tevékenyen részt vesz a város életében. Itt kíván letelepedni, kísértet tesz a megyei közigazgatásban való elhelyezkedésre, ügyvédi joggyakornoki állást vállal, s mint a *Nógrádi Lapok* munkatársa a város szellemi életének formálója lesz.

Személyes, baráti, atyafiságos kapcsolatai révén a kisváros hivatalnokoskodó, feudális hagyományokkal terhes kapcsolatrendszere veszi körül. A vidéki hivatalnok nemesség azon típusai, akik megrendült gazdasági helyzetük ellenére is igyekeznek, hogy az úri élet látszatát fenntartsák. Mikszáth maga is valódi dzsentri gavallérként mutatkozik be, büszkén viseli nemesi előnevét, megajándékozta magát a tiszteletbeli esküdt hivatalával, cigányos mulatózások, párbajviadal résztvevője. Ebben a szerepben azonban nem tud hiteles alakítást nyújtani; kívülállása, független szelleme s bontakozó tehetsége az írói pályán próbálkozik. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó a *Mauks-lányok* irodalmi szalonja, szerepjátszó levélváltása *Tersztyánszky Mihállyal*, s első irodalmi próbálkozásai. Mikszáth művei közül helyet kapnak itt azok, melyekben a vármegyei határendszer még közvetlenül megnyilvánul, így *A vármegye rókája* (1877), *Az apám ismerősei* (1878), *Az elbeszélések* 1-2. kötet (1874), *az Apró megyei történeteket* vagy *Az igazi humoristák* (1879) - Kubányi Lajos képi világa látványos kiegészítőjük lehet.

1.3.

*"...magamat látom e könyvben, aminő
voltam fiatal koromban, s aminő
sohasem leszek többé."*

Ebben a kiállítási egységben kiemelve s egyben lezárásként mutatjuk be a *Tót atyafiak s A jó palócok* (1881-1882) köteteket.

Jelezve így azt, hogy Mikszáth neve elválaszthatatlanul összekapcsolódik azzal a természeti tájjal, társadalmi környezettel, szellemi közeggel, ahonnan származott. Mikszáth az az ember, aki lélekben soha nem szakadt el szülőföldjétől, őrizte gyökereit, tudatosan vállalta (ha kellett, hangsúlyozta palóc tájszólását). Mikszáth az az író, akit az irodalmi siker útján atyafiai indították el, akinek egész életműve forrásvidékét is a nógrádi dombok, felvidéki hegyek között szokás keresni, és lehet nagyrészt fellelni is, és akit irodalmi köztudatunk mindezek miatt joggal illet a "nagy palóc" minősítéssel.

A sikert hozó kötetek első kiadásai mellett szerepel a művek fogadtatástörténete is (*Reviczky Gyula* bírálata 1881-ből).

Az elbeszélések hangulatát a díszkiadás színes illusztrációi és egy e művek ihlette enteriőr, egy a Mikszáth-értelemben vett palóc szoba részlet (tárgyakkal, viseleti darabokkal) idézik fel.

2. Kinek csináljuk a lapot?

*"Teljes életemben a nyilvános közélet
embere akartam lenni, és az is leszek."
"Negyven év ül rajtam, s én tizenöt
éve ülök az újságírói asztalnál. Más
világban vagyok, más viszonyok közé
lökött az élet. Azokat festem most. S
amennyi cifra szűrt akasztgattam*

*egykor a jó palócokra, azokat
leszedegetem apránként adókat
szavazatván meg a nyakukba."*

Balassagyarmaton az ifjú Mikszáth bepillantást nyert a közigazgatás útvesztőibe, s bizonyára közvetlen tapasztalatainak köszönhetően is a hivatali pályának igen hamar és véglegesen hátat fordított. Ettől kezdve a közéletet elsősorban újságíróként alakította, különböző lapok hasábjain fejte ki nézeteit.

A szegedi – előzményként a nógrádi –, de még inkább a budapesti évek kerülnek most előtérbe. Anyagukat a mikszáthi közéleti tevékenységi formákból kiindulva az alábbi négy egy-egybe rendezzük.

2.1.

*"A lapokat nem egészen írók
csinálják. Többé-kevésbé üzlet a mai
lap már, és nem kulturális faktor, mint
azelőtt volt. Riporterek, üzletemberek,
közgazdák csinálják a lapokat. Az írói
talentum sugarai már nem képesek
kivilágolni a bolondos ólombetűk
irdatlan sokaságából. Ami író van is a
lapnál, az már beleszagolt a
politikába, s ezzel vége. A lapok úgy
elzaporodnak és az író toll emberei,
hogy lehetetlen őket számontartani.
Kik írják? Kinek írják? Honnan
támadnak? Hova mennek?... minden
lap szolgál valakit."*

Bemutatjuk Mikszáthot, az újságcsinálót:

- a *Mint készülnek a Nógrádi Lapok* íróját;
- a *Magyar Néplap és Mulattató* szerkesztőjét;
- a *Budapesti Napilap Apróságok* rovatvezetőjét;
- a *Még újabb fény- és árnyképek* (1878) című kötet feltehetően szatírikus politikai arcképvázlatok készítőjét. A *politika svindlerei* (1878) megörökítőjét;
- a *Szegedi Napló* munkatársát, Szeged pusztulásának és újjáépítésének, Tisza Lajos szegedi udvarának krónikását;
- a *Pesti Hírlap* leghűségesebb főmunkatársát;
- a nyíregyházi per tudósítóját;
- a millenium rendezvények leíró résztvevőjét;
- az *Országos Hírlap* lapalapító tulajdonosát;
- s a *Budapesti Újságírók Egyesületének* elnökét.

Elképzelésünk és lehetőségünk szerint a kiállításban teljes válogatást adunk azokból a lapokból – eredeti, ill. hasonmás példányban –, amelyekkel Mikszáthnak kapcsolata volt.

2.2.

*"Lassankint úgy kezdtem tekinteni az egész parlamentre, mintha annak összes mozgó és cselekvő alakjai az én kedvemért élnének és beszélnének."
"Sok dolog optikai kérdés a Házban. Én még azt toldom hozzá, hogy maga a Ház is optikai kérdés. Sok embert tartanak nagynak a Házban, ki semmit sem ér. És sok embert tartanak kicsinynek a Házon kívül, aki sokat ér."*

Külön alfejezetben foglalkozunk Mikszáth és A tisztelt Ház kapcsolatával, az országgyűlési karcolatok írójával. Mikszáth 1881. szeptember 27-én küldte első tudósítását a tisztelt Házból, s ezzel a politikai újságírás külön műfaját teremtette meg.

Mikszáth, aki *A jó palócokkal* meghódította a közönséget, parlamenti tudósításaival mintegy másfél évtizeden át szórakoztatta; minden pátosz nélkül, pártállástól függetlenül mondva véleményt a politizáló emberről, a generálisról, a nemzet oszlopairól, a mamelukokról, nem kímélve a választók bizonyos típusát, a személyes előnyök után futó Haluska Jánosokat sem.

Ezt a gondolatkört elsősorban *A t. Ház* (1886) című önálló kötetre és a benne található *Jankó János* illusztrációkra építjük. (A karikatúra, mint látványelem lényegi tartalmánál, ironikus megközelítési módjánál fogva kiválóan képviseli Mikszáth szemléletét is.)

2.3.

"Húsz éve taposom a t. Ház szőnyegeit, sokat láttam, sokat átéltem, sok millió forintot megszavaztam. E hosszú korszak szereplő politikusait személyesen ösmertem, sőt barátságban voltam sokakkal, láttam őket kívülről és belülről. Szemeim előtt nőttek meg némelyek és zsugorodtak össze mások. Mondhatom több illúziót vesztettem ez idő alatt mint hajat, pedig ugyancsak dús hajam volt és most ritka... mióta köztük tanyázom."

Mikszáth végül is írói sikere, újságírói népszerűsége következtében 40 évesen birtokba vehette a politikai közélet legfőbb fórumát, a parlamentben 1887-től az illyefalvi kerület, 1892-től pedig a fogarasi kerület választóit képviselte szabadelvű programmal.

Mikszáth az újságíró, a képviselő a társasági élet kedvelt alakja volt, visszatérő személy nemcsak a parlamentben, de a főváros egyéb "közhelyein" is. Így a Duna-parti Lloyd-palota első emeletén található Nemzeti Kaszinóban, a párt klubjában, az angol Királynő Szállodában, a Steingassner Kávéházban, ahol nagy tarokkcsatáit vívta *Eötvös Károllyal* (a tiszaszilári per védőügyvédjével), az István Főherceg Szállodában, ahol a Gundel János által fenntartott terem egyenesen a Mikszáth asztaltársaság törzshelye volt.

Fontosnak tartjuk, hogy Mikszáth mint Budapest írója, a nagyváros ismerője is hangot kapjon (a város jellegzetes alakjai, helyszínei, intézményei mind feltűnnek munkáiban) árnyaltabbá téve azt a véleményt, miszerint Mikszáth idegenül élt, csak lakott a fővárosban.

Az én asztaltársaim, a Mikszáth-asztal, A fehér asztalnál, A klubban című írásait *Az én kortársaim* (1892) illusztrált kötettel fogjuk össze.

2.4. Az újságíró, a parlamenti tudósító, a képviselő, a közéleti ember után állítsuk az alkotóművészt.

Ezt a kiállítási egységet e témakör művészi összegzésével zárjuk, a már említett munkák mellé vonva azokat a műalkotásokat, melyek ebből az élményvilágból, gondolatkörből, a magyar politikai közéletéből nyerték közvetlen indíttatásukat (a Katángyhy történetek a választásokról, *A különös házasság* az egyházpolitikai küzdelmekről tájékoztatnak).

Legfőképpen a milleniumi magyarság gyilkos szatíráját, az *Új Zrínyiászt* (1898). A jelenben önmagát anakronisztikusan túlélő formává üresedő múlt hogyan torzítja szatírává egész életünket, kérdezi Mikszáth két esztendővel azután, hogy az ország megülte ezredéves fennállásának fényes ünnepét, monumentális irrealitással ködösítve önnön létét és lehetőségeit.

A kiállítási egység végén egy "közhelyen", a kártyacsaták, politizálások, eszemiszom színhelyén, a fiatal polgári viseletbe öltözött emberek között egy történelmi alak kibicel.

3. Az írói tulajdon

"Valamilyen író azonban mégis lettem, s ha most az élet őszén megcsinálom a mérleget, elmondhatom, hogy ami öröm ért, az mind az irodalomból való, és ami bosszúságot nyeltem, azt mind a politika kölykezte."

A kiállítás harmadik egységében a szépiró művészi pályájáról kívánunk áttekintést adni, felvázolva helyét a korabeli irodalmi életben, kapcsolatait, legfontosabb sikereit, s mindennek alapját, műveit:

- teljes körét (a korabeli kiadásokkal) s műfaji sokszínűségét (a gyerek- és ifjúsági könyvektől, a népszerűsítő füzeteken, színes regéken át az elbeszélésekig, regénycikig);
- egykorú fogadtatását;
- a korabeli fordításokat (esetleg a későbbiekből is);
- és a legfontosabb színpadi- és filmfeldolgozásokat kitekintéssel.

3.1. Írók, piktorok és dalárok

*"A mozgás az élet, a friss víz, mely indul valahonnan és megy valahová, hol egyszer talán hajókat visz. Minden szellemi mozgalomból csak jó következhetik, a fiatal írókéből sem különben. Hogy összetörik az eddigi tekintélyeket? Csak a hamis tekintélyeket törhetik össze. Hogy végig gázolnak a mostani művészeti formákon? Az ördög vigye azokat a formákat, hagy gázoljanak."
"Nehéz magyar írónak lenni!"*

Lényegesnek tartjuk, hogy érzékeltesük azt a sokszínű irodalmi kapcsolatrendszert, amelynek ő is alakító művészegyénisége volt. Azt az érett alkotót, aki már átvészelte első kudarcait, átélte csalódásait, megismerte a nélkülözést, de már túl van az első sikerek örömein is, s akinck már talán az is megszokott, hogy tekintélyes irodalmi társaságokban hangzanak el munkái. (A Petőfi, a Kisfaludy Társaságot követően akadémiai székfoglalóját, *A szökevények* című elbeszélését 1901. május 12-én olvasta fel.)

Mikszáth tartalmas, gazdag, eleven kapcsolatban állt a korabeli irodalmi élettel, elegendő, ha csak az általa szerkesztett Almanach kötetek szerzőgárdájára gondolunk itt. Az írók, művészek tablóján az egyik kinagyított kép Jókai Móré, hozzá kötődik az "irodalomtörténész" Mikszáth, a *Jókai Mór élete és kora* című életrajzi regény (1905-1906) szerzője.

Mikszáthot írói sikerei, kapcsolatai a szellemi élet centrumához, a rohamosan terebélyesedő világvárossá dagadó nagyvároshoz kötik.

A pályaszakaszbán Budapest mellett Horpács megjelenése az alkotói magányba, nyugalomba való visszavonulás igényét, az elzárkózást, de egyben a menekülés mozzulátát is jelzi. (Nemcsak a város, de a közélet, a politika légköre is egyre idegenebb.)

(Horpács, mint látjuk, jelen elképzelésünkben három tekintetben is megjelenik a kiállításban. Az első egységben, mint tipikus megyei település, a harmadikban, mint az alkotópálya egyik ihlető helyszíne, valamint a Mikszáth család életének legkedvesebb - az írónak utolsó nőgrádi – otthona.)

"Kellett nekem olyan hely, melyről csak én tudjak, mint ahogy az embernek van egy titkos könyve, kellett egy hely, ahol a füvekből, falvakból, árkokból, erdőkből a fantázia segélyével témákat hasogassak ki írői mesterségemhez, hol nekem öreg fák titkos susogással meséljenek s patak vize locsogjon."

3.2. "Egy negyvenéves pálya"

"Az irodalom nem kell senkinek! Hiszen nem a komoly célok országában vagyunk! Könyvet itt nem vesz senki, szellemi terméket meg nem becsül, itt mindig a személyekre megy a játék, és mert az irodalomban is nem a könyvvel törődünk, hanem az íróval, így válik lehetővé, hogy olyan íróink is vannak, akik még sohasem írtak semmit."

Írói pályája lezárásában Mikszáth mintha csak megvalósította volna azt az igényt, amit Jókairól megfogalmazott: *"írói jubileuma alkalmával, mikor oly szédítő magasan állott hírben, dicsőségben, emberszeretében hagyott volna itt bennünket"*. Mikszáth Kálmán 1910-ben, halála előtt még részt vett – megtört testtel, kicsit fáradó lélekkel, de elevenen friss alkotószellemmel és a saját ünnepét is kritikusan szemlélő írói szemmel – a tiszteletére rendezett jubileumi ünnepélyen.

A hivatalos ünnepségek, országos megemlékezések, kitüntető ajándékok (jubileumi sorozat, nemzeti donatio), zajos rendezvények között is meg kell hallanunk az ifjú írógeneráció (Ady, Kosztolányi, Krúdy) hangját is.

(A jubileumi emléktárgyak, dokumentumok – elhelyezhetők a dolgozószoba relikviái között is.)

3.3.

"Egy író kitüntetni nem lehet sem diadalkapuvál, sem koszorúkkal, úgy mint azzal, ha őt műveiben megösmérik: ez a legnagyobb jutalma."

*"Az irodalomra féltékenyen kell
örködni. Hiszen már nincs is
egyebünk, amivel a világ elé
állhatnánk... az irodalmunk az utolsó
jó ruhadarab, amit még le nem
vettünk és ami még el nem
rongyolódott."*

Egyik fő törekvésünk az, hogy mintegy belépünk, betekintsünk a mikszáthi művek világába, a kiállítás eszközeivel megjelenítsük belső tartalmának hangulatát.

Említettük már a Mikszáth irodalom azon felismerését, hogy művészi, irodalmi valóságát abból a kis világból kiindulva kezdte építeni, amit oly jól ismert, a vidék népe, a köznemesi családok galériáját rajzolva meg.

A sikeres alkotó műveiben, jellegzetes helyszínén a tág értelemben vett felvidéki tájon, az ott-honos falvak kunyhói, kúriái, a történelemből itt maradt kastélyok és polgárvárosok lakói között ismerős alakok, témák és látványban is megragadható motívumok térnek vissza, ismétlődnek.

(Ebben az egységben lényeges látványelemek az illusztrációk, jellegzetes motívumtárgyak és a fő hangulati látványkép.)

"Mikszáth egész életében, minden művében keresi az idillt – mondja mindennek magyarázatául Mezei József. Művei, regényszerkezetei tulajdonképpen körözve közelítik meg a nagyregényt, a nagy témát. Ismétel, összeköt alakokat, családokat, életsorsokat, történeteket, több regényt. Amit keres, az a derű, az igaz jó érzés, az emberség, a szépség. Ez a néha szarkasztikusan rosszkedvű, kaján, cinikus író nagy szeretetre, békére, nyugalomra vágyik."

Amit talál – folytassuk mi e gondolatot – az gyakran és egyre inkább mindennek hiánya, minden devalválódása, egyre ridegebb világ, amely kevés teret ad az idillnek, s amelyben a más utáni szándék különös formát (különc köntöst) ölt.

Lényegében ez a gondolkozás határozta meg, erre a két pólusra építjük bemutatásunkat.

A művek áttekintő sorát természetesen *A jó palócokat* időben közvetlenül követő kötetekkel kezdjük. *A nemzetes uraimék* (1882-1883) mindenképpen első, az első regényének tekinthető, a nagyerejű Mácsik történetében az író alaptémája szólal meg. Mikszáth a szépirodalom eszközeivel kapcsolódott az 1880-as évek elején folyó dzsentri-vitához, melyben jeles publicisták hallatták szavukat. A vita anyaga, valamint *Cervantes Don Quijote* című regényének magyar fordítása *Győri Vilmostól* (1873-75) e Mikszáth mű mellé kívánkozik.

Az apró gentry és a nép elbeszélései és *A tekintetes vármegye* kötet 1884-ből tematikában is folytatások. Ez utóbbi az első illusztrált Mikszáth könyv. *Mannheim Gusztáv* rajzaiból maga Mikszáth válogatott, nagy műgonddal maga jelölve ki a képi témákat. (Az illusztrációk, melyekre általában is figyelmet fordított, végsősoron ízléséről, képi világáról is tanúskodnak.) E könyvnek különleges szerepe volt a család életében is.

A lohinai fű (1885), a *Kisérlet Lublón* (1892-93), az *Eladó birtok* (1893) jól szemléltetik az 1880-as évek végén, a 90-es évtized elején azt az írói irányt, melyet mintegy elméleti igénnyel is közelíteni, tisztázni próbált *A romantizmus* (1887) című célzatos elbeszélésében.

Eligazító gondolatunkat, választott szempontunkat követve a nagyregények közül kiemelendő, ellentétpozíció párbáallítható kettő, lényegében ugyanannak az időszaknak a terméséből.

A Beszterce ostroma (1894) – első nagyjelentőségű alkotása a Mácsik féle magyar Don Quijoték történetének folytatása, a "különcök különöncének", Pongrácz István grófnak az élete. (*Mühlbeck Károly* illusztrációi mellett a nedecci vártól és uráról megjelenő képek tetszik teljesebbé a látványt.)

A Szent Péter esernyője (1895) - nem véletlenül volt Mikszáth legkedvesebb alkotása, *Neográdi Antal* bájosan egyszerű illusztrációival. Mikszáth egy ütött-kopott esernyő csodatévő meséjében csendes humorával, poézisének derűjével, zamatos eredetiségével az ember boldogságra születtségének mély bölcsességét fogalmazta meg. Ez ragadta magával nemcsak a korabeli magyar olvasóközönséget, különös tekintettel a hölgyekre, de igen mély megértésre talált világszerte, s különösen az angol nyelvterületen. (Az 1898-as első angol fordítást követően minden európai nyelven hozzáférhető. A fordítások mellé jelentős feldolgozástörténet állítható.)

Ez az életmű egészét tekintve is csak kivételes pillanatban létező idill igen ritkán lelhető meg:

- a történelmi múltban, pontosabban szólva a történelmi mesékben a Mátyás korát idéző "boccaccio történetekben" kereshető. (*A két koldusdiák, A beszélő köntös, A kis primás, A szelistvei asszonyok, Akli Miklós.*)
- öregek emlékélményeiben s gyerekek öntudatlan mozdulataiban él (*A fekete kakas, vagy az utolsó kötetek: a Mikor a mécses már csak pislog, Világít este a szentjánosbogár elbeszélései.*)

Komorabban, erőteljesebben szól a művek másik szólama.

A Noszty fiú esete Tóth Marival (1906-1907) – tulajdonképpen a dzsentri téma összefoglalásának tekinthető. A vármegye ekkorra már levette, levédte minden régi fényét, pőrén mutatja erkölcsi romlottságát. *"A mű olyan a korabeli vármegyére nézve, mint egy kivégzés"* - állítja Schöpflin.

S ha a Nosztyban leszámolt a vármegye minden régi dicsőségével, *A fekete városban* (1908-1910) utolsó művében az illúziók végleges elvesztésével is szembenéz. *"Én, aki annyira szeretem ezt a nemzetet, olyan sötét színekben látom ma az ország jövőjét, hogy elmondani sem lehet"* - mondja Mikszáth 1910-ben. A regény valójában egyetlen nagy tragédiája bevallottan is Dosztojevszkij hatása alatt született.

A fekete város világában a külön magatartás nem menedék többé, Pongrácz gróf régi értékeket őrző egyéni tébolya általános méreteket öltve mindennapi elvakultsággá torzul, s a szerelem sem beteljesedő idill Szent Péter esernyője alatt.

A kiállítási egységet a fekete város főterén, fekete ruhás, arc nélküli emberek között előtérben álló esernyős szép leányalak, s a magyar Don Quijote alakjával zárjuk.

Végezetül, fejezze be a tématerv készítője azzal a szubjektivitással, amivel kezdte, arra kérve minden olvasóját, hogy segítse (szigorú kritikával, ötletgazdagsággal) a kiállítás "építését", Mikszáth szellemében:

"Az idő nem kegyetlen, csak igazságos. Mielőtt megsemmisítené az embereket, az éveket, s mindazt ami van, előbb kiszolgáltatja az emberiség ítéletének, s amit az ítélet azon nem ront. A hibákat helyrehozza, ront, tör, de a romokból újra épít."

Salgótarján, 1996. szeptember

IRODALOMJEGYZÉK

- ADY Endre: A legiróbb író. = Uő: Költészet és forradalom. Bp. 1969. Kossuth. 239-241. p.
- BELITZKY János: Mikszáth és Balassagyarmat. Salgótarján, 1972. Kézirat. Nógrádi Történeti Múzeum Adattára 2289-79. sz.
Uő: Újabb adatok Mikszáth Kálmán életéhez. = Irodalomtörténet. 1975. 3. sz. 790-799. p.
- FÁBRY Anna: Ciprus és jegenye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben. Bp. 1978. Magvető.
Uő: Mikszáth a Tisztelt Házban. = Balassagyarmati Honismereti Híradó. 1993. 1-2. sz. 44-50. p.
- KERÉNYI Ferenc: Mikszáth emlékek Nógrád megyében. Salgótarján, 1973. Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága.
Uő: Egy Mikszáth-emléktárgy dokumentumaiból. = Palócföld. 1966. 2. sz. 116-118. p.
- KOSZTOLÁNYI Dezső: Mikszáth Kálmán. = Uő: Látjátok, feleim. Bp. 1976. Szépirodalmi. 226-236. p.
- KOVÁCS Anna: A Mikszáth-családról. Az irodalmi muzcológia műhelyéből. = Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. 1988. 407-421. p.
Uő: Utazás kísértetek, komédiások, különcök között. A pályakezdő Mikszáth elbeszélései. = Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. 1990. 135-155. p.
Uő: A nyúllá változott jáger csete - avagy Mikszáth a jubileumáról. A kultusz első szakasza. = Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. 1994. 73-86. p.
Uő: Mikszáth és Nógrád és Mikszáth és a millencum. Elhangzott előadások kéziratai. 1996.
- Ködlovagok. Írói arcképek. Bp. é. n. Szent István Társulat.
- KRÚDY Gyula: Szent Péter esernyője alatt. = Uő: Írói arcképek. Bp. 1957. Magvető. 2. köt. 409-410. p.
Uő: A tegnapiak ködlovagai. Rajzok, emlékezések. Bp. 1961. Szépirodalmi.
- MEZEI József: Új "balgaságok története". Mikszáth. = Uő: A magyar regény. Bp. 1973. Magvető. 382-410. p.
Uő: Mikszáth és a század "realizmusa". = Irodalomtörténeti Közlemények, 1961. 4. sz. 448-469. p.

A kéményseprő (Mikszáth-hagyaték)

Herczeg Klára: Mikszáth (Balassagyarmat, a volt Vármegyeháza előtt, 1961.)